

REZEKNE ACADEMY OF TECHNOLOGIES
Faculty of Education, Languages and Design
Research Institute for Regional Studies

**IZGLĪTĪBAS REFORMA:
IZGLĪTĪBAS SATURA PĒTĪJUMI
UN IEVIEŠANAS PROBLĒMAS**

2022 (1)

**EDUCATION REFORM:
EDUCATION CONTENT RESEARCH
AND IMPLEMENTATION PROBLEMS**

2022 (1)

Rēzekne
2022

Izglītības reforma: izglītības satura pētījumi un ieviešanas problēmas, 2022 (1) – 109 lpp.
Education Reform: Education Content Research and Implementation Problems, 2022
(1). – p 109.

Autori/ Authors: Līga Danilane, Ilze Kanča, Irēna Katane, Madara Kļaviņa, Sandra Kreija-Gaikšte, Alisa Lace, Erika Matule, Līga Rubuļņika, Inese Selivončika, Svetlana Usca

Atbildīgais par izdevumu/ Responsible for the publication PhD Svetlana Usca

Zinātniskā redakcijā/ Scientific committee:

PhD **Carl Chr. Bachke**, Agder University, Norway

PhD **Līga Danilane**, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD **Janis Dzerviniks**, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD **Margherita Chang Ting Fa**, University of Udine, Italy

PhD **Eriks Kalvans**, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD **Aivars Kaupuzs**, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD **Antra Klavinska**, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD **Olga Koriakovtseva**, Yaroslavl State Pedagogical University named after K.D.

Ushinsky, Russian Federation

PhD **Vladislavs Malahovskis**, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD **Ilga Prudnikova**, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD **Inta Rimsane**, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD **Marite Rozenfelde**, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD **Svetlana Usca**, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD **Maria Marta Urlińska**, Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

PhD **Jelena Zascerinska**, Centre for Education and Innovation Research, Latvia

Žurnāls sagatavots Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas Reģionālistikas zinātniskajā institūtā. Žurnālā ievietoti RTA doktorantu, studentu, pētnieku un sadarbības partneru pētījumi par esošo situāciju, problēmām izglītības jomā, sniegta informācija par īstenotajiem projektiem skolu izglītības jomā. Raksti tiks piedāvāti iekļaušanai EBSCO, Google Scholar, CrossRef, DRJI, Citefactor datu bāzēs. Elektroniski izdevums pieejams <http://journals.rta.lv/index.php/index>

The journal has been prepared at Research Institute for Regional Studies of Rezekne Academy of Technologies. The journal's articles include reports on the current situation, problems in education that are prepared by students, researchers, and collaborators, and provide information on the projects implemented in the field of school education. The articles appearing in this scientific collection will be offered for including in EBSCO, Google Scholar, CrossRef, DRJI, Citefactor. The publication is available in electronic forms at <http://journals.rta.lv/index.php/index>

Rekomendējusi publicēšanai Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas Izglītības valodu un dizaina fakultātes Dome 2022.gada 8. jūnijā.

Recommended for publication by the Council of the Faculty of Education, Languages and Design of Rezekne Academy of Technologies on June 8, 2022.

© Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, 2022

© Autoru kolektīvs, 2022

online ISSN 2661-5266

SATURS

Content

Preface	5
Kanča Ilze, Usca Svetlana KOMUNIKATĪVĀS KOMPETENCES ATTĪSTĪBA BĒRNIEM AR NEPIETIEKAMU VALODAS ATTĪSTĪBU PIRMSSKOLAS IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒ <i>Development of Communicative Competence in Children with Insufficient Language Development in a Pre-School Educational Institution</i>	6
Katane Irēna, Kreija-Gaikšte Sandra EKOLOĢISKĀ PIEEJA JAUNIEŠU IZGLĪTĪBĀ VALSTS AIZSARDZĪBAS JOMĀ <i>Ecological Approach in Youth Education in the Field of National Defence</i>	18
Kļaviņa Madara VĒRTĪBIZGLĪTĪBA SLĒPTAJĀ MĀCĪBU PROGRAMMĀ PIRMSSKOLAS IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒ <i>Value Education in Hidden Curriculum in Preschool</i>	38
Lace Alisa, Usca Svetlana PRIEKŠNOSACĪJUMI MĀCĪBU IZVĒLEI E-VIDĒ LATVIJĀ <i>Preconditions for Choosing Online Studies in Latvia</i>	46
Matule Erika, Danilane Līga RĒZEKNES PENSIONĀRU DIENAS CENTRA LOMA SENIORU DZĪVES KVALITĀTES UZLABOŠANĀ <i>Role of Rezekne Retirement Day Centre in Improving the Quality of Life of Seniors</i>	65
Rubuļņika Līga KARJERAS ATBALSTS SIEVIETĒM PĒC BĒRNA KOPŠANAS ATVAĻINĀJUMA <i>Career Guidance for Woman after Parental Leave</i>	80

Selivončika Inese

96

**JAUNIEŠU PROFESIJAS IZVĒLES ATBALSTS KARJERAS
IZGLĪTĪBAS PROCESĀ VIDUSSKOLĀ**

*Support for Young People to Choose a Profession in the Process of
Career Education in Secondary School*

PREFACE

Dear readers,

I am delighted to present the latest issue of the journal “Education Reform: Education Content Research and Implementation Problems”. The aim of the journal is to promote the development and dissemination of scientific researches, ensuring free access to research information online without financial, legal or technical barriers.

All papers are published open-access. Readers are welcome to visit our website <http://journals.rta.lv/index.php/ER>. This link will provide access to the electronic versions of the papers published in this and previous issues.

I thank all the authors and reviewers for their contribution to the current issue of “Education Reform: Education Content Research and Implementation Problems”. I would like to take this opportunity to encourage authors from around the world to publish their research results in the journal “Education Reform: Education Content Research and Implementation Problems”. Up-to-date information on accepting the papers is available on <http://journals.rta.lv/index.php/ER/index>

Editor, PhD Svetlana Usca

KOMUNIKATĪVĀS KOMPETENCES ATTĪSTĪBA BĒRNIEM AR NEPIETIEKAMU VALODAS ATTĪSTĪBU PIRMSSKOLAS IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒ

Development of Communicative Competence in Children with Insufficient Language Development in a Pre-School Educational Institution

Ilze Kanča

Rezekne Academy of Technologies, Latvia

Svetlana Usca

Rezekne Academy of Technologies, Latvia

Abstract. *Communicative competence in a pre-school education institution allows children to get to know each other and gives them the opportunity to learn about things and events that are happening around them. Communicative competence includes the linguistic, discourse, pragmatic, strategic and socio-cultural elements of language. Educators need to be able to find appropriate methods to develop communicative competence. The aim of the paper is to study theoretically how to promote the development of communicative competence in children with insufficient language development in a pre-school.*

Research method: analysis of scientific literature.

The paper concludes that research is needed on the impact of the use of drama as a method on the development of communicative competence in pre-school children with insufficient language development.

Keywords: *communicative competence, drama, insufficient language development, pre-school.*

Ievads

Introduction

Komunikācija starp cilvēkiem mūsdienās ir svarīga socializēšanās sastāvdaļa. Komunicējot mēs iepazīstam gan cilvēkus, gan arī izprotam lietas un notikumus, kuri norisinās mums apkārt. Jau piedzimstot, maziem bērniem ir svarīgi sarunāties ar apkārt esošajiem, iepazīt valodu, tās skanējumu.

Svarīgs posms cilvēka attīstībā ir pirmsskola: aptuveni 50% no pieaugušo intelekta tiek ielikti pirmsskolā un piemērotākais laiks inteliģences un personības uzvedības veidošanai ir no gada līdz pusaudžu vecumposmam (Firmansyah, 2018). Tas attiecināms arī uz komunikatīvās kompetences veidošanu.

Ikdienā bērns atrodas savā ierastajā vidē - ģimenē, kur tiek saprasts, īpaši nepiepūloties. Nokļūstot citā vidē, kā pirmsskolas izglītības iestāde, runa ir tā, kas palīdz bērnam veidot attiecības ar citiem vienaudžiem, skolotājiem un citiem līdzcilvēkiem. Vērtības, zināšanas un uzvedības izstrādātās normas sabiedrībā ir atšķirīgas. Prasme komunicēt ir galvenais līdzeklis, lai bērns spētu izteikt savas vajadzības un veidotu saikni ar pārējiem līdzcilvēkiem (Miltiņa, 2005).

Mūsdienās jau pirmsskolā tiek runāts par bērna komunikatīvās kompetences attīstību, kas ir atkarīga no dialogrunas attīstības, kura pilnveido bērna zināšanas, domāšanu, mijattiecības un pasaules skatījumu, no bērna jautājumu un atbilžu satura, struktūras, tiem ir vienots, integrāls raksturs, kas nosaka, kādas ir bērna dialogrunas prasmes (Dzintere, Stangaine, & Augstkalne, 2014). Tiek uzsvērts, ka komunikatīvās kompetences līmenis ietekmē ne tikai bērna socializāciju kolektīvā, bet arī vispārējo attīstību: ja bērnam komunikatīvās kompetences līmenis ir zems, vairums gadījumos vienaudži viņu atstumj, kā rezultātā šiem bērniem ir augstāks trauksmes, vientulības un depresijas līmenis, kas turpmākajos vecumos pazemina akadēmiskos sasniegumus, var radīt risku skolas pamešanai, agresīvai uzvedībai un vardarbībai (Reijntjes et al., 2010; van der Wilt, van der Veen, van Kruistum, & van Oers, 2019; Mercer & DeRosier, 2008)

Bērniem, kuriem atbilstoši vecumposmam ir nepietiekami attīstīta valoda, tiek kavēta arī komunikatīvās kompetences attīstība. Saziņai viņi izmanto citus paņēmienus, nevis runu, tāpēc, lai kompensētu un novērstu šos komunikācijas trūkumus, ir jāizmanto dažādi pedagoģiskie paņēmieni (Chirvasiu & Simon-Blanda, 2018). Ja komunikatīvās kompetences attīstībai agrā bērnībā nepievērš pietiekamu uzmanību, tas ietekmē turpmākās dzīves iespējas, pusaudžu gadus var novērot gan sociālās, gan kognitīvās, gan emocionālās problēmas, kā arī ilgstošu bezdarbu pieaugušā vecumā (Ušča & Ļubkina, 2013; Beard, 2018).

Raksta mērķis - teorētiski izpētīt komunikatīvās kompetences attīstības iespējas bērniem ar nepietiekamu valodas attīstību pirmsskolā.

Pētījuma metode: zinātniskās literatūras analīze.

Komunikatīvā kompetence bērniem ar nepietiekamu valodas attīstību *Communicative Competence for Children with Insufficient Language Development*

Komunikācijas process ir saistīts ar runas darbības attīstību (van der Wilt, van der Veen, van Kruistum, & van Oers, 2019). Sekmīgai komunikācijai svarīgi,

kādā līmenī ir attīstīta bērna valoda (Ušča & Ļubkina, 2013; van der Wilt, van der Veen, van Kruistum, & van Oers, 2019), kas iekļauj gan skaņu izrunu, vārddarināšanu, gan teikumu veidošanas un citus gramatiskos likumus. Ap četrus gadu vecumu valoda kļūst saprotama gan no fonētiskās puses, gan leksiski gramatiskās puses (Tūbele & Anoško, 2019). Tomēr pieredze liecina, ka ne vienmēr viss norit atbilstoši vecumposmam, dažādu iemeslu dēļ bērna valodas attīstība varētu kavēties. Šie iemesli ir:

- bioloģiskie (veselības stāvoklis grūtniecības laikā);
- dzemdību traumas;
- bērna slimības;
- galvas traumas ;
- iedzimtas slimības;
- medicīnisko pakalpojumu nepieejamība savā dzīves vietā;
- sociālā vide;
- vecāku zemais nodarbinātības līmenis un ar to saistītā depresija;
- traucējumi emocionālajā izziņas jomā (Ušča & Ļubkina 2013; Hadaņonoka, Hadaņonoka, Staļģe, & Merirande 2002; Firmansyah, 2018).

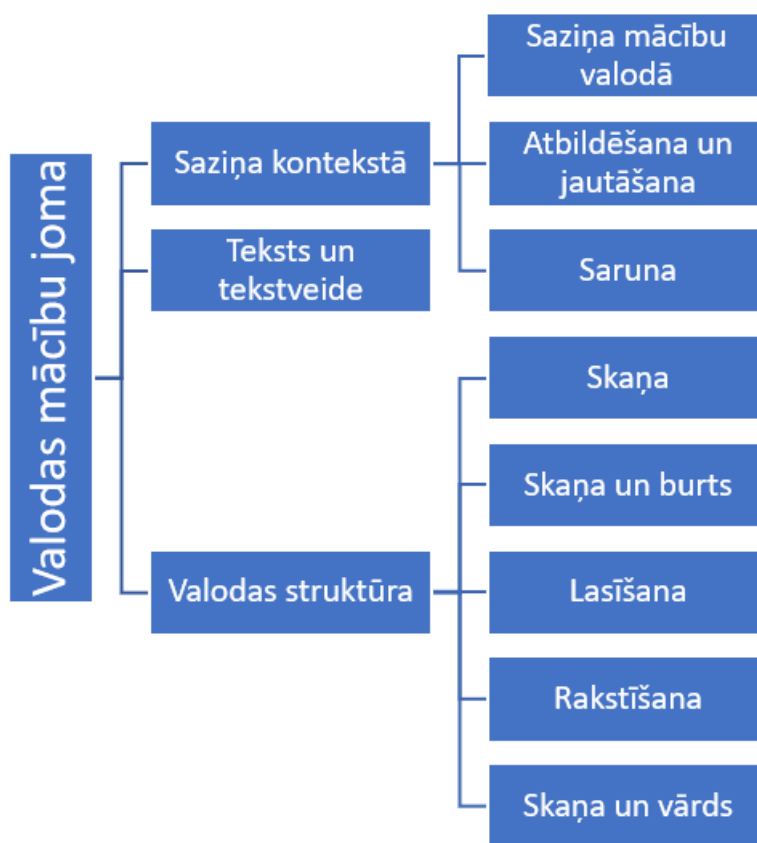
Ja runas attīstība norit nepilnīgi, tad tas ietekmē arī domāšanu, izziņas attīstību, personības pilnveidošanos, uzvedības ieradumus (Dzintere, Stangaine, & Augstkalne, 2014), tādēļ vecākiem un pedagogiem nepieciešams pievērst pastiprinātu uzmanību bērna valodas attīstībai un pazīmēm, kuras liecina, ka valoda nav attīstījusies pietiekami un nākotnē var radīt grūtības dažādās dzīves jomās, kā arī apgrūtināt mācību uzsākšanu skolā. Pazīmes ir šādas:

- neatbilstība starp runas un psihisko attīstību;
- sāk runāt pēc trīs gadu vecuma;
- neievēro gramatiski pareizu runu;
- nav pietiekami attīstījusies fonētika;
- runā ļoti maz;
- zema atcerēšanās aktivitāte;
- pazemināta verbālā atmiņa;
- lielās un sīkās motorikas attīstības traucējumi;
- grūtības uztvert vārdiskas instrukcijas kustību izpildei (Tūbele & Anoško, 2019; Tūbele, 2002).

Pēdējā laikā arvien lielāku satraukumu rada bērni, kuriem valodas attīstība nenorit atbilstīgi vecumposmam nabadzīgās valodas un komunikācijas vides dēļ:

viņu valoda un komunikācija ir ievērojami kavēta salīdzinājumā ar vienaudžiem no verbāli labvēlīgākām vidēm, tas rada lielu risku, ka viņi nerasniegs savu potenciālu pieaugušo dzīvē (Beard, 2018). Lai mazinātu iespējamus riskus, pedagogam nepieciešama izpratne par valodas apguves un attīstības procesiem, valodas attīstības līmeņa ietekmi uz komunikatīvās kompetences līmeni un socializāciju kopumā, metodēm un paņēmieniem, kas sekmē valodas un komunikatīvās kompetences attīstību pirmsskolā.

Pabeidzot pirmsskolas izglītības iestādi, bērna prasmēm valodas jomā ir jāatbilst konkrētiem kritērijiem: bērnam ir jāspēj atbildēt uz konkrētu jautājumu, pajautāt un noskaidrot sev neskaidro, secīgi stāstīt par redzēto, dzirdēto, piedzīvoto, piedalīties sarunā, nepārtraucot runātāju, runā lietojot dažādas runas intonācijas (Alsberga, u.c., 2016). Pirmsskolas programmā valodas jomas apguve notiek dažādos aspektos (1. att.).

1.attēls. *Valodas mācību jomas apguve*

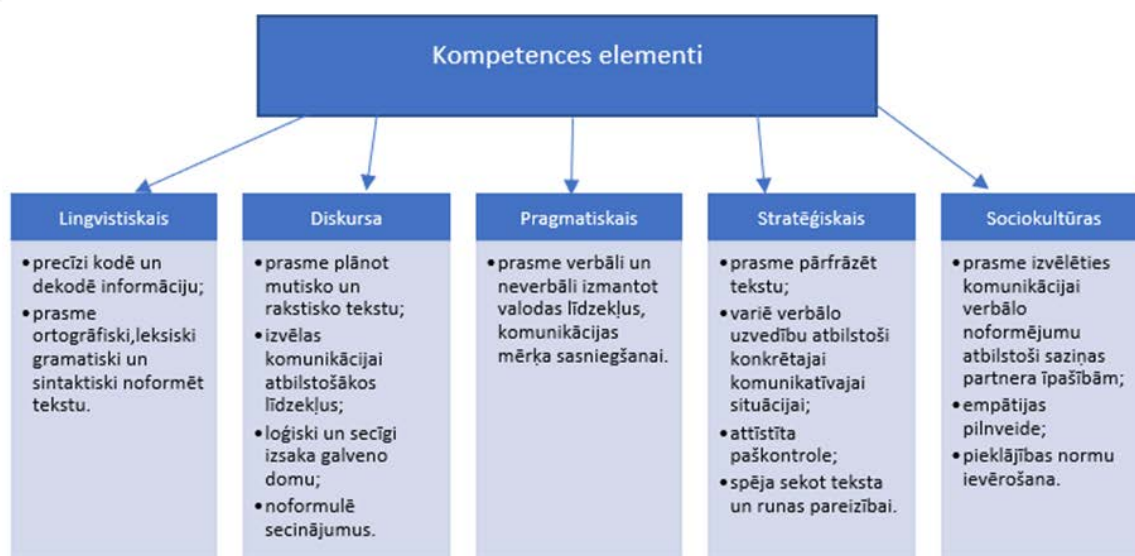
(autores veidots pēc Baltgaile, Eglīte, Siliņa-Jasjukeviča, n.g.)

Figure 1 Acquisition of the field of language

(created by authors based on Baltgaile, Eglīte, Siliņa-Jasjukeviča, n.y.)

1.attēlā redzam, ka pirmsskolā valodas jomas saturā iestrādāti komunikatīvās kompetences attīstībai nozīmīgie aspekti: saziņa kontekstā, kad uzsvars uz dialogrunas attīstību, un valodas struktūra, pirmsskolā akcentējot valodas krājuma paplašināšanu un izrunas precizēšanu. Valodas un dialogrunas kvalitātes paaugstināšanās sekmē savstarpējo mijiedarbību, mazina pārpratumus un ļauj bērnam izjust sevi kā komunikācijas partneri. 1.attēlā nav atsevišķi izdalīta izpratne, tā ietverta ‘Tekstā un tekstveidē’ un ‘Saziņa kontekstā’ un ir ļoti svarīga, jo ietver sevī informācijas kodēšanu un dekodēšanu. Pirmsskolas pedagogiem jāņem vērā, ka valodu iedala uztverošajā valodā (izpratne) un izteiksmīgajā valodā (runāšana) un normālā valodas attīstībā bērni saprot vairāk, nekā spēj pateikt, un jebkura bērna runas, valodas un komunikācijas spēju novērtējuma pamats sākas ar precīzu bērna izpratnes (gan verbālās, gan neverbālās) novērtējumu (Beard, 2018).

Valodas jomas apguve pirmsskolā cieši saistīta ar komunikatīvās kompetences elementu attīstību (2. att.).

*2. attēls. Valodas komunikatīvās kompetences elementi
(autores veidots pēc Ušča, Ļubkina, 2013)*

*Figure 2 Elements of language communicative competence
(created by authors based on Ušča, Ļubkina, 2013)*

Salīdzinot 1. un 2. attēlu, redzam, ka komunikatīvās kompetences elementi integrēti visos valodas mācību jomas apguves aspektos un savstarpēji papildina viens otru, savukārt sociokultūras elementa attīstībai liela uzmanība pievērsta arī sociālās un pilsoniskās mācību jomas satura apgūvē. Elementu attīstība notiek arī

ikdienas aktivitātēs, jo bērnam ir dabiska tieksme sazināties ar vienaudžiem un citiem līdzcilvēkiem, lai izteiktu savas domas un vajadzības. Sarunājoties par dažādiem tematiem, bērni izvēlas piemērotu vārdu krājumu, intonāciju un atbilstošu teikuma struktūru. Ja bērnam ir nepietiekami attīstīta valoda, viņam komunikatīvās kompetences elementi ir nepietiekami attīstīti: bērni nelabprāt verbāli mijiedarbojas ar apkārtējiem, raksturīgs nabadzīgs vārdu krājums, vienkārši teikumi, grūtības veidot dialogu, stāstījumu u.tml. Šie bērni bieži gūst negatīvu komunikācijas pieredzi, kas ietekmē turpmāko attīstību. Ir pētījumi (van der Wilt, van der Veen, van Kruistum, & van Oers, 2019; Laws et al., 2012), kas liecina, ka bērni ar nepietiekami attīstītu valodu vai valodas traucējumiem un zemu komunikatīvo kompetenci jau pirmsskolā ir vienaudžu atstumti, viņiem nepieciešams pieaugušo atbalsts. Diemžēl bieži vien uzmanības centrā ir konkrētās valodas attīstības problēmas mazināšana vai novēršana, retāk uzmanība tiek veltīta komunikatīvās kompetences attīstībai.

Ja tiek konstatētas valodas un komunikatīvās kompetences attīstības grūtības, dažkārt pietiek ar speciālista logopēda konsultāciju un pastiprinātu pedagoģisko uzmanību konkrētajam bērnam, izmantojot atbilstošas pedagoģiskās metodes, bet gadījumos, kad tiek noteikts valodas attīstības traucējums, nepieciešama visu apkārtējo – vecāku, logopēda un pirmsskolas skolotāja - iesaistīšanās. Pareizas, bērna attīstībai un izglītības vajadzībām atbilstošas metodes sekmē bērna valodas un komunikatīvās kompetences attīstību.

Metodes un paņēmieni komunikatīvās kompetences attīstībai bērniem ar nepietiekamu valodas attīstību

Methods and Techniques for the Development of Communicative Competence in Children with Insufficient Language Development

Pirmsskolā svarīgi ir attīstīt ne tikai runāšanas prasmi, bet arī klausīšanās prasmi, kas uzlabo komunikatīvo kompetenci kopumā. Lēmumu uzlabot komunikatīvo kompetenci pieņem pieaugušie, kuri arī lemj, ar kādu metodi labāk uzlabot šo kompetenci (McCormack, McLeod, McAllister, & Harrison, 2010).

Pirmsskolas pedagogiem ir jāiemāca bērniem:

- izteikt savas vajadzības;
- prasmi veidot dialogu ar bērniem un pieaugušajiem;
- izteikt savas domas un jūtas;

- veidot brīvu dialogu lomu spēlēs;
- pakāpenisku pareizas valodas struktūras apguvi.

Pedagoģiskajā procesā jāņem vērā ne tikai bērna vispārējās attīstības parametri, bet arī vides, no kuras viņš nāk, aspekts:

- atšķirības bērnu valodas attīstībā un sapratnē parasti atbilst viņu ģimeņu sociāli ekonomiskajam statusam: ģimenēs ar augstu sociāli ekonomisko statusu izmanto plašāku vārdu krājumu un sarežģītāku sintaksi;
- vecāku atbalsta bērnam kvalitāte;
- bērna iespējām socializēties ārpus ģimenes un pirmsskolas izglītības iestādes (Voltmer et al., 2021).

Pieredze liecina, ka mutvārdu izteiksmes, verbālās izrunas un verbālās jaunrades vingrinājumi attīsta un pilnveido valodu (Mara, 2019). Ir dažādas metodes un paņēmieni, kuri attīsta valodas jomu:

- grupu darbs,
- radošie vingrinājumi,
- lomu spēles,
- stāstījums,
- vizualizēšana,
- pasaku/stāstu sacerēšana (Ušča & Ļubkina, 2013).

Vācijā pirmsskolā tiek piedāvāts izmantot sajūtu, domāšanas, runāšanas (*“Feeling, Thinking and Talking”*) metodi (Voltmer et al., 2021), kas pirmajā posmā ļauj skolotājam fokusēties uz bērnu sarunvalodas attīstību neatkarīgi no dominējošās darbības, piemēram, rīta apļa vai rotaļas laikā. Tas palīdz skolotājiem veidot ilgstošu verbālu apmaiņu ar bērniem par viņu pieredzi saistībā ar viņu emocijām (iekšējo pasauli) un apkārtējo pasauli. Nākamajā posmā skolotāji pakāpeniski virza bērnu uzsākt verbālās domāšanas procesus par zinātniskām parādībām (varavīksnes, dzīvniekiem u.c), kā arī emocionālos stāvokļus (vēlmes, bailes utt.).

Pirmsskolas periodā galvenais darbības veids ir rotaļa. 4-7 gadu vecumā norit strauja bērna personības attīstība, kad bērns cenšas nostiprināt savu personību un mācās sadarboties ar pieaugušajiem un bērniem. Lai apgūtu cilvēku sadarbības veidus, tiek izmantota savstarpējā komunikācija, kurā tiek atdarinātas dažādas lomas un sižeti. Caur rotaļu šīs prasmes apgūst pat neapzinoties, ka mācās. Rotaļas pirmsskolā attīsta valodas, emocionālās, sociālās un kustību prasmes un iemaņas, palielina intelektuālo potenciālu, veicina prasmi darboties grupās un

komandās (Alsberga, u.c, 2016; Brice, 2013). Autores uzskata, ka augstākus rezultātus iespējams panākt, ja pedagogs darbojas radoši, piedāvājot dažādas mācību situācijas, bagātinot tos ar drāmas elementiem. Drāmas kā metodes izmantošana pilnveido runu (teikumu veidošana, vārdu iegaumēšana, dažādi izrunas, runas tempa, skaļuma, balss toņa, žestu izmantošanas vingrinājumi), palīdz bērniem labāk iepazīt sevi, attīstīt savas radošās prasmes, empātiju (vingrinājumi emociju atpazīšanā) un pārliecību par sevi, kā rezultātā tiek attīstīta komunikatīvā kompetence (Tomsone, 2018; Pičukāne, 2020), jo drāma kā metode ietver sevī verbālo un neverbālo komunikāciju. Pastāv uzskats (Firmansyah, 2018), ka komunikācija starp diviem cilvēkiem notiek, kad abas puses saprot otras personas izmantotās verbālās un neverbālās simbolu sistēmas nozīmi. Līdz ar to veiksmīga komunikācija sniedzas daudz tālāk par vārdiem, jo apmēram 7% saziņas notiek verbālā veidā, pārējie 93 % neverbāli, kad svarīgs ir uzsvars, intonācija, žestu izmantošana un acu kontakta kvalitāte.

3.attēls. *Drāma kā metode bērna personības attīstībai*

(autores veidots pēc Hornackova, 2017)

Figure 3 *Drama as a method for the development of a child's personality*

(created by authors based on Hornackova, 2017)

Komunikācija attiecas uz to, kā mēs mijiedarbojamies ar citiem, izmantojot verbālos un neverbālos simbolus. Svarīgi jau no agras bērnības nodrošināt

atbilstošu komunikācijas vidi, kurā svarīgi 3 aspekti: 1) fiziskā vide, 2) pieaugušā atbalsts komunikatīvajā mijiedarbībā; 3) valodas apguves kvalitāte un komunikācijas iespējas (Beard, 2018). Drāmas kā metodes izmantošana pedagoģiskajā darbā pirmsskolas izglītības iestādē nodrošina šos aspektus.

Arī V. Hornackova (2017) norādījusi, ka drāma ir efektīva metode, kad, mijiedarbojoties vienam ar otru, tiek apgūtas komunikācijas prasmes un vienlaicīgi tiek nodrošināta citu bērna personības aspektu attīstība (3.attēls).

Ņemot vērā drāmas kā metodes ietekmi uz bērna personības attīstību, tās plašāka integrēšana pirmsskolas pedagoģiskajā procesā darbā ar bērniem ar nepietiekamu valodas attīstību varētu sekmēt viņu komunikatīvās kompetences attīstību. Nepieciešami plašāki pētījumi šīs atziņas apstiprinājumam.

Secinājumi

1. Komunikācija ir svarīga socializēšanās sastāvdaļa, savukārt komunikatīvās kompetences līmenis ietekmē ne tikai bērna socializāciju kolektīvā, bet arī vispārējos attīstību.
2. Valoda ir būtisks komunikatīvās kompetences komponents: ja bērnam ir nepietiekami attīstīta valoda, viņam pilnvērtīgi neattīstās komunikatīvās kompetences elementi, līdz ar to komunikatīvās kompetences līmenis zems, kas nākotnē var radīt grūtības dažādās dzīves jomās.
3. Agrā bērnībā komunikatīvās kompetences attīstībai ir jānodrošina atbilstoša fiziskā vide, pieaugušā atbalsts komunikatīvajā mijiedarbībā, valodas apguves kvalitāte.
4. Ja tiek konstatētas valodas un komunikatīvās kompetences attīstības grūtības, dažkārt pietiek ar speciālista logopēda konsultāciju un pastiprinātu pedagoģisko uzmanību konkrētajam bērnam, izmantojot atbilstošas pedagoģiskās metodes, bet gadījumos, kad tiek noteikts valodas attīstības traucējums, nepieciešama visu apkārtējo – vecāku, logopēda un pirmsskolas skolotāja - iesaistīšanās.
5. Ņemot vērā nepietiekamas valodas attīstības ietekmējošos faktoros un izvēloties atbilstošas metodes vai paņēmienus (grupu darbs, radošie vingrinājumi, lomu spēles, stāstījums, vizualizēšana, pasaku/stāstu sacerēšana), ir iespējams sekmēt bērna valodas un komunikatīvās kompetences attīstību.
6. Drāmas kā metodes izmantošana pedagoģiskajā darbā nodrošina daudzveidīgu paņēmienu integrēšanu komunikatīvās kompetences attīstībai, tomēr

nepieciešami papildus pētījumi par šīs metodes izmantošanas efektivitāti darbā ar bērniem ar nepietiekamu valodas attīstību pirmsskolā.

Summary

Communicative competence in children with insufficient language development and opportunities for pedagogical work for the development of this competence were analyzed. At the heart of the pedagogical activity, it is important to take into account the factors influencing insufficient language development that affect communicative competence and to ensure an appropriate physical environment, adult support in communicative interaction and the quality of language learning in early childhood. Attention must be paid not only to a specific problem of language development, but also to the development of communicative competence in general. Drama is a method that provides important aspects - verbal, non-verbal - for the development of communicative competence in the pedagogical work, as well as includes various techniques that develop communicative competence.

The theoretical analysis concluded the following:

1. Communication is an important part of socialization, while the level of communicative competence affects not only the child's socialization in a group, but also the general development.
2. Language is an essential component of communicative competence: if a child has an underdeveloped language, the elements of communicative competence will not be fully developed, so the level of communicative competence is low and that may cause difficulties in various areas of life in the future.
3. In early childhood, the development of communicative competence must be ensured by an appropriate physical environment, adult support in communicative interaction, and quality of language acquisition.
4. If language and communicative competence development difficulties are identified, it is sometimes sufficient to consult a specialist speech therapist and increase pedagogical attention to a child, using appropriate pedagogical methods, but in cases of language development disorders, the involvement of all persons - parents, speech therapist and pre-school teacher - is necessary.

5. Taking into account the factors influencing insufficient language development and choosing appropriate methods or techniques (team work, creative exercises, role-plays, narration, visualization, story-telling), it is possible to promote the development of the child's language and communicative competence.
6. The use of drama as a method in pedagogical work ensures the integration of various techniques for the development of communicative competence; however, additional research is needed on the effectiveness of the use of this method in working with children with insufficient language development in a pre-school.

Literatūra **References**

- Alsberga, M., Antiņa, I., Dortāne, R., Frolova, I., Helmane, I., Jonīte, V., Līne, A., Milaša, M., Paisuma, K., Platonova, J., Prole, A., Šnepere, L., & Volāne, E. (2016). *Metodiskie ieteikumi pirmsskolas mācību programmu īstenošanai*. Pieejams https://registri.visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/metmat/met_iet_pirmsk_prog_ist.pdf
- Baltgaile, Z., Eglīte, I., Siliņa-Jasjukeviča, G. (n.g.). *Valodu mācību joma. Mācību un metodiskais līdzeklis pirmsskolas mācību programmas īstenošanai*. Pieejams: <https://mape.skola2030.lv/resources/86>
- Beard, A. (2018). Speech, language and communication: a public health issue across the life-course. *Paediatrics and Child Health*, 28(3), 126-131. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.paed.2017.12.004>
- Brice, B. (2013). *Viss sākas ar rotaļu*. Rīga: Izdevniecība RAKA.
- Chirvasiu, N. D. V. & Simon-Blanda, E. (2018). Alternative and Augmentative Communication in Support of Persons with Language Development Retardation. *Romanian Journal for Multidimensional Education / Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, Volume 10, Issue 2, 28-35. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/43>
- Dzintere, D., Stangaine, I., & Augstkalne, D. (2014). *Bērņa komunikatīvās kompetences attīstība*. Rīga: Izdevniecība RAKA.
- Firmansyah, D. (2018). Analysis of language skills in primary school children (study development of child psychology of language). *PrimaryEdu-Journal of Primary Education*, 2(1), 35-44. DOI: <https://doi.org/10.22460/pej.v1i1.668>
- Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L., Staļģe, L., & Merirandre, R. (2002). *Sociālais pedagogs un bērns ar valodas sistēmas traucējumiem*. Rīga: Rasa ABC.
- Hornackova, V. (2017). *Drama play a creative method in preschool education*. DOI: 10.15405/epsbs.2017.10.53

- Laws, G., Bates, G., Feuerstein, M., Mason-Apps, E., & White, C. (2012). Peer acceptance of children with language and communication impairments in a mainstream primary school: associations with type of language difficulty, problem behaviors and a change in placement organization. *Child Language Teaching and Therapy*, 28(1), 73–86. DOI: <https://doi.org/10.1177%2F0265659011419234>
- Mara, E.L. (2019). Modern teaching methods used in preschool education for the language development. *13th International Technology, Education and Development Conference*. Pieejams <https://library.iated.org/view/MARA2019MOD>
- McCormack, J., McLeod, S., McAllister, L., & Harrison, L.J. (2010). My Speech Problem, Your Listening Problem, and My Frustration: The Experience of Living With Childhood Speech Impairment. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools, Volume 42*, 379-392. DOI: [https://doi.org/10.1044/0161-1461\(2009/08-0129\)](https://doi.org/10.1044/0161-1461(2009/08-0129))
- Mercer, S. H., & DeRosier, M. E. (2008). Teacher preference, peer rejection, and student aggression: a prospective study of transactional influence and independent contributions to emotional adjustment and grades. *Journal of School Psychology*, 46(6), 661–685. DOI: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.jsp.2008.06.006>
- Miltiņa, I. (2005). *Skaņu izrunas traucējumi*. Rīga: Izdevniecība RAKA.
- Pičukāne, Ē. (2020). *Drāmas elementu izmantošana latviešu valodas nodarbībās iesācējiem*. Pieejams: <https://epale.ec.europa.eu/lv/blog/dramas-elementu-izmantosana-latviesu-valodas-nodarbibas-iesacejiem>
- Reijntjes, A., Kamphuis, J.H., Prinzie, P., & Telch, M.J. (2010). Peer victimization and internalizing problems in children: a meta-analysis of longitudinal studies. *Child Abuse & Neglect*, 34(4), 244–252. DOI: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.chiabu.2009.07.009>
- Tūbele, S. (2002). *Skolēna runas attīstības vērtēšana*. Rīga: Izdevniecība RAKA.
- Tūbele, S. & Anoško L.(2019). Žesti kā komunikācijas īpatnība bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference. Volume III*, 136-145 DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2019vol3.3862>
- Ušča, S., Ļubkina, V.(2013). *Pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstība*. Rēzekne: Izdevniecība RA.
- van der Wilt, F., van der Veen, C., van Kruistum, C., & van Oers, B. (2019). Why do children become rejected by their peers? A review of studies into the relationship between oral communicative competence and sociometric status in childhood. *Educational psychology review*, 31(3), 699-724. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10648-019-09479-z>
- Voltmer, K., Hormann, O., Pietsch, M., Maehler, C., & von Salisch, M. (2021). Teaching the Teachers About Language Support Strategies: Effects on Young Children's Language Development. *Frontiers in psychology*, 12, 1462. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.660750>

EKOLOĢISKĀ PIEEJA JAUNIEŠU IZGLĪTĪBĀ VALSTS AIZSARDZĪBAS JOMĀ

Ecological Approach in Youth Education in the Field of National Defence

Irēna Katane

Latvia University of Life Sciences and Technologies, Latvia

Sandra Kreija-Gaikšte

Latvia University of Life Sciences and Technologies, Dobeles Secondary School No. 1, 51st
Infantry Battalion of the National Guard, Latvia

Abstract. *The current geopolitical situation in the world, and especially in Europe, highlights the sustainability of each society and country in the present dimension and sustainable development in the future. The ability of the society of the future to develop itself, to provide for the sovereignty of its country, to strengthen its economy, to raise its level of prosperity, to preserve and enrich its culture is shaped and developed in today's schools and universities as the next generations are learning and studying there. They will be managing the country in the future, taking care of sustainable development of the society, the economy of their country, its security and defence, being at the heart of our country's future society. Therefore, innovations in the content of general secondary education in Latvia are needed by introducing a new subject of National Defence Training in schools. The legal basis for this has already been prepared in the form of laws and other regulations. Model curricula for general secondary education and the Youth Guard have been developed. Since in global forums as well as in scientific publications at the end of the 20th century the ecological paradigm has been justified as a transdisciplinary paradigm, but the ecological approach in human thinking, in promoting the development of children/youth, in all kinds of activities (in all areas of human activity, including education) has been justified as an imperative, which has become more and more relevant in the 21st century, the aim of the research was to substantiate the diversity of ecological approaches in the education of young people in the field of national defence. The results of the research demonstrate that the ecological approach is visible in the development of the national defence content. It is also common in the justification for the many aspects of the national defence learning environment.*

Keywords: *ecological approach, national defence training, national sustainable development, youth education environment.*

Ievads

Introduction

Mūsdienu ģeopolitiskais stāvoklis pasaulē un it īpaši Eiropā aktualizē katras sabiedrības un valsts ilgtspējību tagadnes laika dimensijā un ilgtspējīgu attīstību nākotnē. Nākotnes sabiedrības spēja pašattīstīties, nodrošināt savas valsts

suverenitāti, stiprināt savu ekonomiku, paaugstinot savu labklājības līmeni, saudzēt un bagātināt savu kultūru, neaizskarot citu tautu un valstu intereses un vajadzības pašnoteikties, veidojas un attīstās mūsdienu skolās un augstskolās, jo tur mācās un studē jaunās paaudzes, kas nākotnē paši vadīs valsti, rūpēsies par sabiedrības ilgtspējīgu attīstību, savas valsts ekonomiku, savas valsts drošību un aizsardzību, jo būs mūsu valsts nākotnes sabiedrības kodols.

Ņemot vērā iepriekš teikto, izriet svarīga atziņa, ka ir nepieciešamas inovācijas Latvijas vispārējās vidējās izglītības saturā, skolās ieviešot jaunu mācību priekšmetu *Valsts aizsardzības mācība*. Šobrīd tiek darīts viss nepieciešamais, lai no 2024./2025. mācību gada valsts aizsardzības mācību īstenotu kā obligātu mācību priekšmetu vidējās izglītības iestādēs (LR Aizsardzības ministrija, 2021).

Jaunā mācību priekšmeta ieviešanai ir izstrādāts tiesiskais pamats, par ko liecina vairāki normatīvie dokumenti (LR Aizsardzības ministrija, 2020; LR Ministru kabinets, 2018a; LR Ministru kabinets, 2018b; LR Saeima, 2020a; LR Saeima, 2020b). Viens no šiem dokumentiem ir *Valsts aizsardzības koncepcija*, kas tika izstrādāta un apstiprināta 2020.gadā. *Valsts aizsardzības koncepcija* ir politikas plānošanas dokuments, kas nosaka valsts aizsardzības stratēģiskos mērķus un darbības pamatprincipus. Visaptveroša aizsardzība ir gan viens no koncepcijas mērķiem, gan arī labākais instruments, kā veidot noturīgu sabiedrību. Visaptverošā aizsardzības kontekstā liela nozīme ir jauniešu gan formālai, gan neformālai izglītībai valsts aizsardzības jomā (LR Aizsardzības ministrija, 2020).

Jau ir izstrādāti mācību programmu paraugi gan skolu formālajā vispārējā vidējā izglītībā, gan *Jaunsardzes* neformālajā izglītībā (Bērziņa, Kuzmins, Falka, Gūtmane, & Damberga, 2020; Kukuļinskis, 2021), kas šobrīd Latvijā jau tiek eksperimentāli aprobētas (Kreija-Gaikšte & Katane, 2021).

Tā kā 20.gs. beigās globāla mēroga forumos, kā arī zinātniskajās publikācijās ekoloģiskā paradigma ir pamatota kā transdisciplināra paradigma, bet ekoloģiskā pieeja cilvēku domāšanā, bērnu/jauniešu attīstības veicināšanā, visa veida darbībā (visās cilvēkdarbības jomās, t.sk. izglītībā), atbildīgā rīcībā ir pamatota kā imperatīvs (Bronfenbrenner, 1996; Bruntland, 1987; Naess, 1973), kas arvien vairāk aktualizējies 21.gadsimtā (Bonnedahl, Heikkueinen, & Paavola, 2022; Katane, 2007; Katane & Pēks, 2006; Messerli & Murniningtyas, 2019; Mitranić, Miskeljin, & Breneselovic, 2019; Palmer & Neal, 2004), tad veiktā

pētījuma mērķis bija: pamatot ekoloģiskās pieejas izpausmes daudzveidību jauniešu izglītībā valsts aizsardzības jomā.

Pētījumu metodoloģija ***Methodology of Research***

No teorētisko pētījumu mērķa izriet arī *pētījuma jautājums*: kādi ir ekoloģiskās pieejas izpausmes veidi jauniešu izglītībā valsts aizsardzības jomā?

Veiktā pētījuma teorētisko pamatu veido zinātniskās publikācijas, kas pārstāv vairākus pētījumu virzienus cilvēka ekoloģijā, t.sk. izglītības ekoloģijā: 1) ilgtspējība un ilgtspējīga attīstība; 2) izglītība ilgtspējīgai attīstībai; 3) vides izglītības pamatprincipi un pamatnostādnes; 4) ekoloģiski daudzdimensionālā pieeja vides dimensiju/kontekstu klasifikāciju izstrādē un pamatošanā; 5) ekoloģiski sistēmiskā pieeja daudzlīmeņu vides sistēmu modeļu izstrādē un pamatošanā; 6) cilvēka un vides mijiedarbības principi cilvēka attīstības ekoloģijā un ekosofijā (dziļajā ekoloģijā), t.sk. ego – un eko – līdzsvara princips.

Pētījuma metodes: zinātniskās literatūras studēšana, analīze un izvērtēšana (teorētisko pētījumu metode); 2) autoru pieredzes refleksija (empīrisko pētījumu metode).

Teorētisko pētījumu rezultāti: Literatūras apskats ***Results of Theoretical Research: Literature Review***

1. Valsts ilgtspējīgas attīstības pamatojums cilvēka ekoloģijas skatījumā ***1. Substantiation of the Country's Sustainable Development from the Point of View of Human Ecology***

Ilgspējība un ilgtspējīga attīstība ir vieni no cilvēka ekoloģijas, t.sk. izglītības ekoloģijas, atslēgējdzieniem (Katane, 2007).

Ilgspējīgas attīstības jēdziena un pašas koncepcijas pirmsākumi meklējami 20.gs. beigās līdz ar ekoloģiskās paradigmas un ekoloģiskās pieejas kā imperatīva formulēšanu attiecībā uz cilvēku domāšanu un atbildīgu rīcību. Sākotnēji ilgtspējīgas attīstības idejas radās līdz ar centieniem mainīt cilvēces domāšanas veidu par mūsu planētu un vainagojās ar 1987.gadā publicēto grāmatu “Mūsu kopējā nākotne” (Bruntland, 1987). Parādījās ilgtspējīgas attīstības definīcijas, kas atklāja ilgtspējīgas attīstības interpretējuma daudzveidīgumu. Populārākās no tām ir šādas (Hajlan & Kashani, 2021): 1) sabiedrības, ekonomikas un dabas

vides līdzsvarota attīstība; 2) mūsu rīcībā esošo dažāda veida resursu, īpaši dabas resursu, saglabāšana un vairošana, lai mūsdienu paaudzes, rūpējoties par savu labklājību, nedzīvotu uz nākamo paaudžu rēķina, tieši otrādi – nodotu nākamajām paaudzēm savas materiālās un garīgās vērtības. Viena no lielākajām tautas vērtībām ir neatkarība un sava valsts, par kuru dzīvības ir atdevuši mūsu dzimtenes aizstāvji. Tādējādi ilgtspējīgas attīstības koncepcijas viena no pamatidejām ir attiecināma arī uz mūsu *valsts ilgtspējīgu attīstību*, lai arī nākamās paaudzes varētu dzimt, augt, attīstīties un dzīvot savā valstī.

Valstu ilgtspējīgas attīstības pamatatziņas ir atrodamas UNESCO publicētajā izdevumā *Izglītība ilgtspējīgai attīstībai* (UNESCO, 2012):

- visām starptautiska mēroga aktivitātēm būtu jābūt saskaņotām ar katras valsts interesēm un vajadzībām;
- jebkura veida karš pēc būtības ir destruktīvs, tāpēc ir pretrunā ar ilgtspējīgu attīstību un darbību, kas vērsta un ilgtspējību; savukārt miers, attīstība un vides aizsardzība ir savstarpēji saistīti un nedalāmi jēdzieni.

Tādējādi mūsdienās ilgtspējīgas attīstības koncepcija aizvien attīstās un paplašinās, kā rezultātā jēdzieni *ilgtspējība* un *ilgtspējīga attīstība* iegūst arvien jaunu interpretējumu un jaunus izaicinājumus (European Commission, 2021; Messerli & Murniningtyas, 2019).

Parādās jaunas ilgtspējīgas attīstības koncepcijas dimensijas, kas tiešā veidā saistīti ar valsts/valstu aizsardzību un tās/to ilgtspējīgu attīstību. Lūk, daži jauno ilgtspējīgās attīstības dimensiju piemēri:

- ilgtspējīga attīstība uz mūsu Zemes un Kosmosa ilgtspējība (Prasad, 2019);
- atbildīga rīcība kā ilgtspējības garants (Bonnedahl, Heikkueinen, & Paavola, 2022);
- informatīvās vides ilgtspējīga attīstība un kibersdrošība, kiberaizsardzība (Galinec, Možnik, & Guberina, 2017) u.c.

Viens no ilgtspējīgas attīstības pamatu stūrakmeņiem ir *ekosofija* jeb *dziļā ekoloģija*, kurā dzīvība un tās aizsardzība ir ekoloģiski domājošas, atbildīgas sabiedrības pamatvērtības (Katane & Pēks, 2006). Svarīgi ir atzīmēt, ka starp ekosofijas pamatatziņām ir atziņas, kas īpaši ir aktuālas mūsdienās (Devall, 1980; Naess, 1973; Sessions, 1995):

- katrai dzīvībai ir vērtība pašai par sevi;
- jāmaina cilvēces domāšana, jo ekoloģisko, tehnoloģisko, kara krīžu cēlonis ir krīze cilvēku domāšanā;
- tādēļ ir jāmainās politiskajām, tehnoloģiskajām struktūrām, jāmainās politiku, katra cilvēka domāšanai.

Augstāk teiktajam ir cieša saistība ar eksistenciālās psiholoģijas pamatlicēja V. Frankla (Frankl, 1992; Frankl, 2000) zinātniskajām un pieredzes refleksijā balstītām atziņām.

2. Ekoloģiskā pieeja Latvijas jauniešu valsts aizsardzības izglītības satura un mācību vides pamatojumā

2. Ecological Approach in the Substantiation of the Latvian National Defence Education Content and Learning Environment

Ļoti liela nozīme jaunās paaudzes pasaules uzskatu, vērtību un attieksmju sistēmas, kompetenču veidošanās procesā ir izglītībai. Mūsdienās arvien pieaug ***izglītības ilgtspējīgai attīstībai*** (angļu val. *Education for Sustainable Development (ESD)*) koncepcijas nozīme, kas gūst tālāku attīstību, kur nozīmīgu vietu ieņem arī pedagogu domāšana, attieksmes un kompetences ilgtspējīgas attīstības jomā, par ko liecina vairākas publikācijas (Mitranić, Miskeljin, & Breneselovic, 2019; Sinakou, Boeve-de Pauw, & Van Petegem, 2019; Sinakou, Boeve-de Pauw, Goossens, & Van Petegem, 2018; UNESCO, 2012).

Lai veidotos jaunā domāšana, vērtībās balstītās attieksmes un rīcība, ir ļoti svarīgi respektēt ekoloģisko pieeju skolu jauniešu izglītības satura veidošanā un izglītības vides uzturēšanā un tālāk attīstībā. Tas attiecas arī uz mācību priekšmetu *Valsts aizsardzības mācība*, kas pārstāv skolu jauniešu formālo izglītību, kā arī *Jaunsardzes mācību* programmu saturu, kas pēc savas būtības ir neformālā izglītība.

Viens no ekoloģiskās pieejas izpausmes veidiem izglītībā ir *vides izglītība* (Hungerford, 2009; Palmer & Neal, 2004; Sterling, 1992), kas ir izglītības ilgtspējīgai attīstībai didaktiskais pamats.

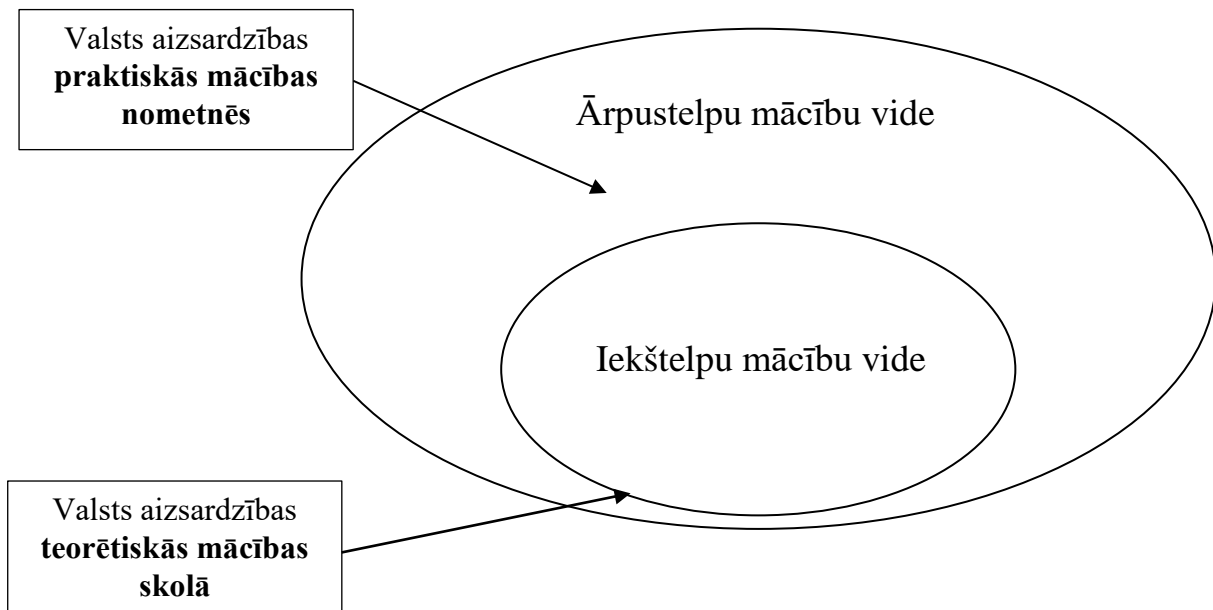
Tiek izdalīti trīs vides izglītības pamatprincipi, ko mēdz saukt arī par pamatnostādņēm (Katane, 2007): izglītība par vidi, izglītība vidē, izglītība videi.

Visi trīs vides izglītības pamatprincipi ir integrēti arī skolas jauniešu *Valsts aizsardzības mācības* (Bērziņa, Kuzmins, Falka, Gūtmane, & Damberga, 2020;

LR Aizsardzības ministrija, 2022) un *Jaunsardzes* mācību programmu saturā (Kukuļinskis, 2021).

• **Izglītība par vidi.** Lai veicinātu skolu jaunatnes gatavību valsts aizsardzībai, nozīmīgu vietu *Valsts aizsardzības mācības* programmas saturā ieņem Latvijas vēsture. Valsts aizsardzības mācību saturs skar arī apkārtnes, konkrētās teritorijas izzināšanu gan teorētiskajās, gan praktiskajās mācībās un tās atspoguļojumu topogrāfiskajās kartēs (militārā topogrāfija un orientēšanās) (Bērziņa, Kuzmins, Falka, Gūtmane, & Damberga, 2020; Kukuļinskis, 2021). Liela nozīme ir arī jauniešu psiholoģiskai noturībai un IKT kompetencei, īpaši saistībā ar hibrīdkaru informatīvajā vidē/telpā, tāpēc jauniešiem jābūt labi informētiem par procesiem globāla mēroga un valsts informatīvajā un jaunāko tehnoloģiju vidē/telpā (Mattis & Hoffman, 2005).

• **Izglītība vidē.** Skolu jauniešu (vidusskolēnu) *Valsts aizsardzības mācības* programmas un arī *Jaunsardzes* trīs līmeņu mācību programmu satura apguve ir paredzēta gan iekštelpu nodarbībās (teorētiskās mācības), gan ārpustelpu nodarbībās (praktiskās mācības), tādējādi var aktualizēt iekštelpu un ārpustelpu izglītības vidi (1. att.).

1.attēls. Valsts aizsardzības mācību vide (Autoru veidots)

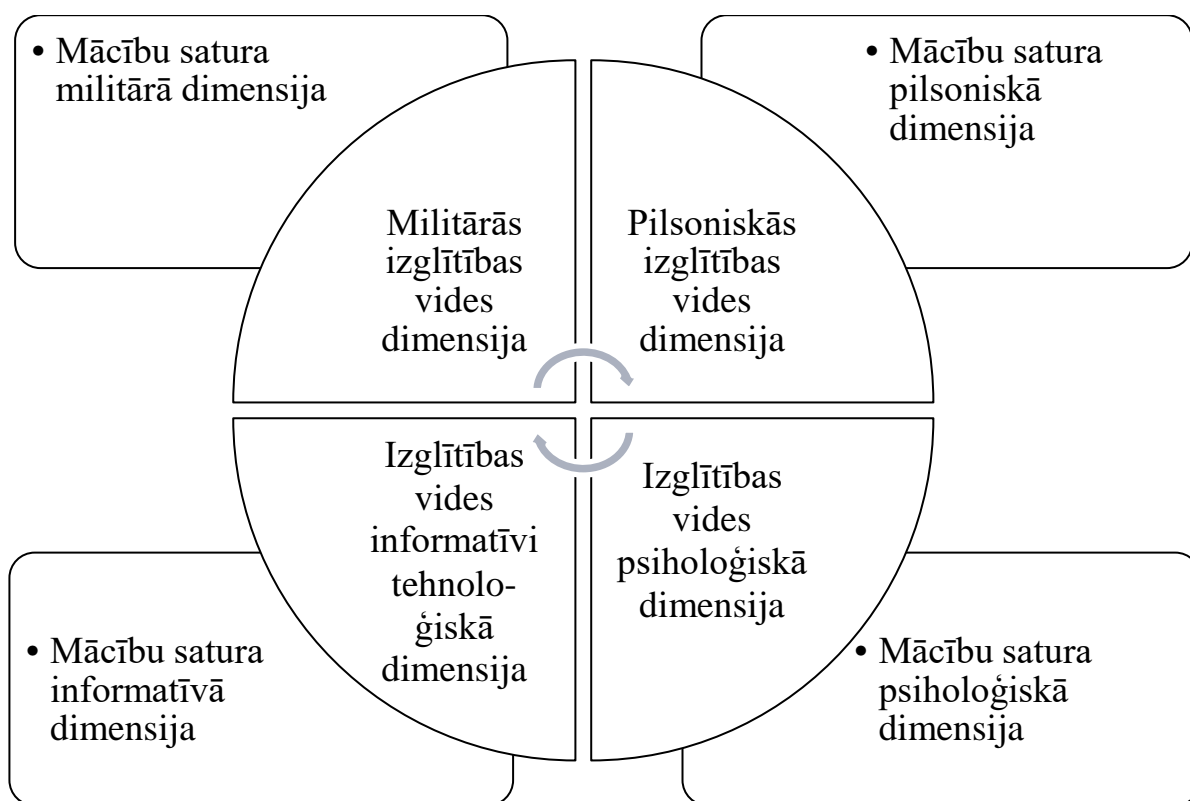
Figure 1. National Defence Learning Environment (Created by the authors)

Iekštelpu un ārpustelpu izglītības/mācību vides iedalījumam (angļu val. - *indoor education/learning environment, outdoor education/learning*

environment) (skat. 2.att.) ir arī teorētiskais pamatojums, kas ir atrodamas vairākās publikācijās (Barnes & Sharp, 2004; Indoor and outdoor environments ..., 2022; Margeviča-Grinberga & Šūmane, 2020; Neda Afshar & Barrie, 2021).

Balstoties uz ekoloģisko pieeju, mācību videi ir vairāki skaidrojumi, t.sk. mācību vide ir (Grishina & Kostromina, 2020; Katane, 2007; Shtejn bah & Elenskij, 2004): 1) mācību process kā mijiedarbības sistēma, kur mijiedarbojas mācību subjekti: pedagogs un izglītojamais/izglītojamie, kā arī mācību objekts: mācību saturs; 2) mācību vide ir semantikas lauks, tādējādi var secināt, ka valsts aizsardzības mācību vides specifiku lielā mērā nosaka mācību saturs valsts aizsardzības jomā.

Veiktie pētījumi liecina (Berzina, 2020; Kreija-Gaikste & Katane, 2021), ka valsts aizsardzības mācību saturam ir vairākas dimensijas: pilsoniskā, militārā, informatīvā un psiholoģiskā dimensija. Savukārt cilvēka ekoloģijā, t.sk. izglītības ekoloģijā, balstoties uz ekoloģiski daudzdimensionālo pieeju, tiek izdalītas vairākas vides dimensijas, ko daudzi autori sauc arī par vides komponentiem un arī par vides kontekstiem (Closs, Mahat, & Imms, 2021; Hiemstra, 1991; Katane, 2007; Katane & Katans, 2014; Radcliffe, 2008).

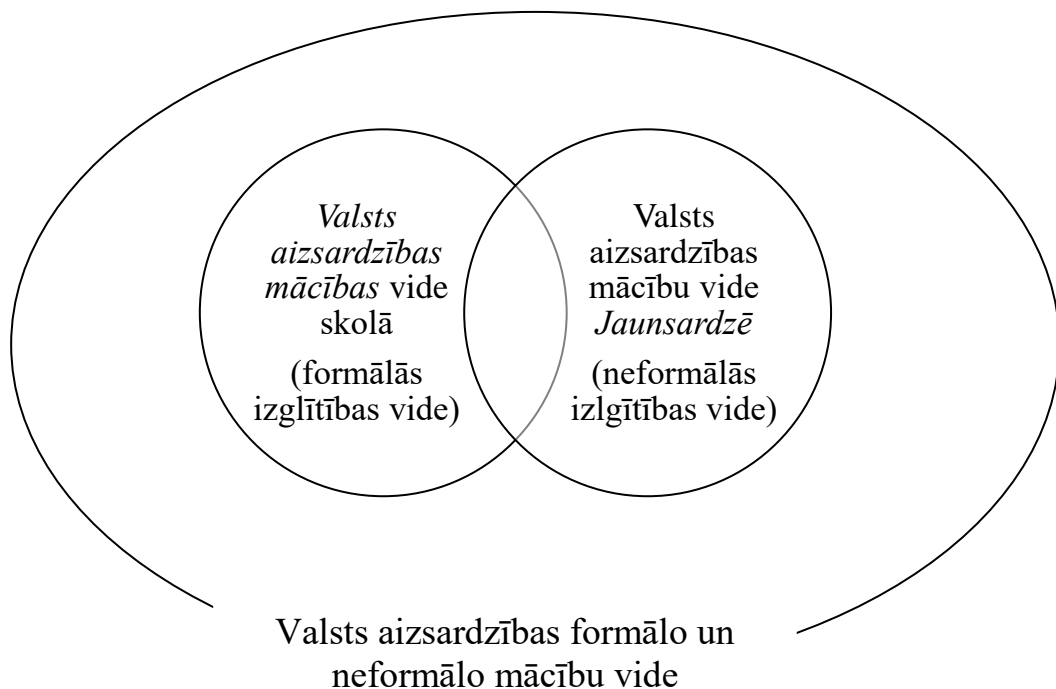

2. attēls. Valsts aizsardzības izglītības vides dimensijas (Autoru veidots)

Figure 2. *Environmental Dimensions of National Defence Education* (Created by the authors)

Balstoties uz iepriekš teikto, autores ir izdalījušas skolas jauniešu valsts aizsardzības izglītības vides četras dimensijas jeb kontekstus (2.att.): militārās izglītības vides dimensija; 2) pilsoniskās izglītības vides dimensija; 3) izglītības vides informatīvi tehnoloģiskā dimensija; 4) izglītības vides psiholoģiskā dimensija.

Latvijā, balstoties uz *izglītības mūža plašumā* skaidrojumu, kas dots *Mūžizglītības memorandā* (European Commission, 2000), kad formālā izglītība tiek papildināta ar neformālo izglītību un izglītības piedāvājuma daudzveidība ļauj veidot un attīstīt ļoti plašu kompetenču spektru, valsts aizsardzības izglītība tuvākā laikā tiks piedāvāta visās Latvijas skolās kā formālā izglītība obligātā mācību priekšmeta *Valsts aizsardzības mācība* ietvaros un arī kā neformālā izglītība (*Jaunsardzes mācības*).

3. attēls. **Jauniešu izglītības vide valsts aizsardzības jomā** (Autoru veidots)

Figure 3. Youth Education Environment in the Field of National Defence

(Created by the authors)

Tas nosaka arī valsts aizsardzības vides segmentu veidus, kas pārklājas (3. att.), jo: 1) daudzi vidusskolēni ir arī jaunsargi; 2) daudzās skolās kā neformālā jeb interešu izglītība tiek piedāvātas *Jaunsardzes mācībās*, un kas kopumā veido jauniešu izglītības vidi valsts aizsardzības jomā.

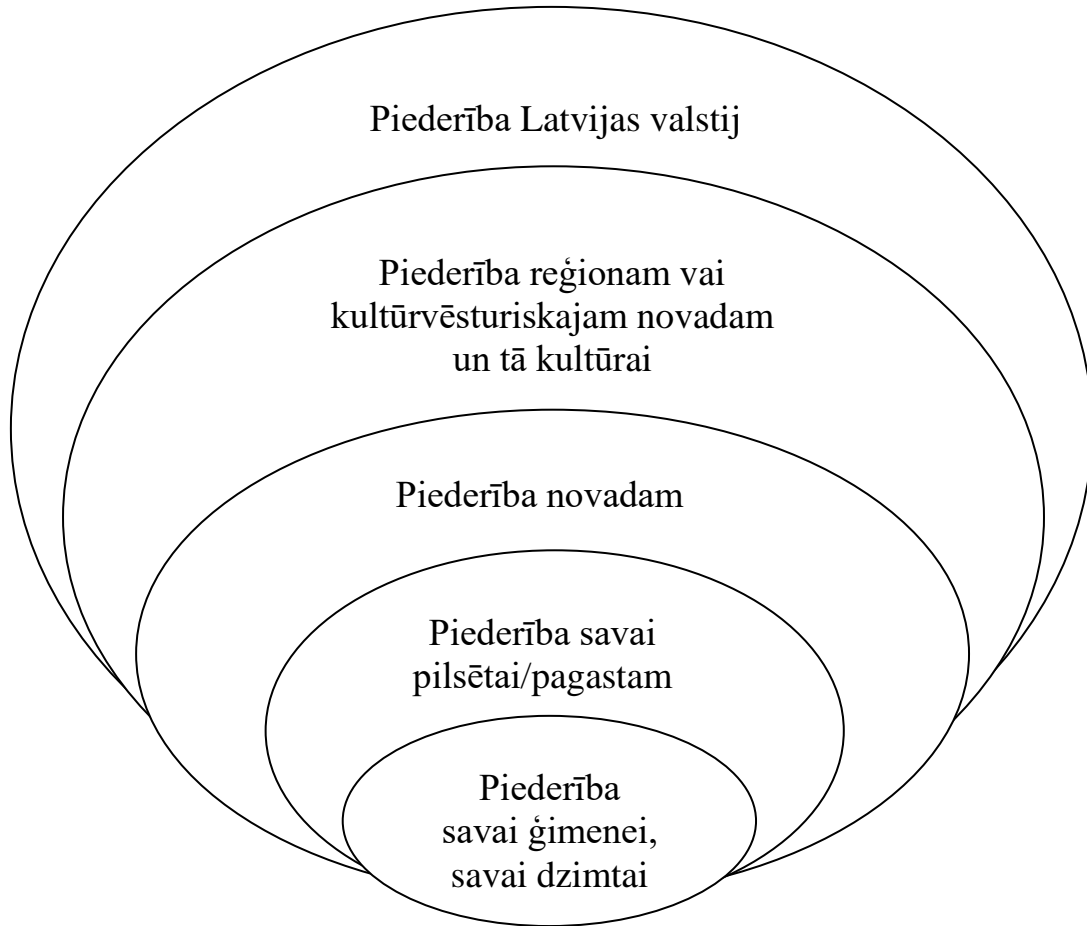
- ***Izglītība videi.***

Galvenā atziņa, kas izriet no ekoloģiskās audzināšanas mērķa, ir jaunās paaudzes videi draudzīgu attieksmju un atbildīgas rīcības veicināšana, ar vidi saprotot daudzveidīgo cilvēka dzīves vidi, t.sk. sociālo vidi, kultūrvidi, dabas vidi, ekonomisko vidi, informatīvo vidi u.c. veida vides dimensijas. Tāpēc izglītības zinātnēs vēl aizvien ir aktuāla atziņa, ka jaunās paaudzes audzināšanas nozīmīgs pedagoģiskais līdzeklis ir izglītības saturs un ka audzināšanas rezultāts ir vērtībās balstīta attieksmju sistēma (Špona, 2004). Tāpat vērtībās balstīta **atbildīga attieksme pret valsti un tās drošību** ir patriotiskās audzināšanas mērķis, kur izglītības saturs valsts aizsardzības jomā ir nozīmīgs audzināšanas līdzeklis. Savukārt mācību teoriju/didaktikas skatījumā jebkuram mācību procesam, tāpat arī valsts aizsardzības mācībām, piemīt ne tikai izglītojoša un attīstību veicinoša, bet arī audzināšanas funkcija (Žogla, 2001). *Atbildīga attieksme pret valsti un tās drošību* ir Latvijas kā valsts pastāvēšanas priekšnoteikums (LR Saeima, 2019), kā arī jaunās paaudzes valsts aizsardzības izglītības svarīgs uzdevums. *Visaptverošās valsts aizsardzības koncepcijā* (LR Saeima, 2020a) ir norādīts uz visas sabiedrības un katra tās indivīda kā valsts pilsoņa, t.sk. jauniešu, vēlēšanās un spējas aizsargāt savu valsti lielo nozīmi, jo valsts ilgtspējas garants ir valsts drošība.

Jauniešu (vidusskolu skolēnu, no kuriem daļa ir arī jaunsargi) valsts aizsardzības mācību programmu lielai satura daļai piemīt patriotiskās audzināšanas funkcija. Atbildība par savas valsts drošību un ilgtspēju nav vienīgais patriotiskās audzināšanas mērķis.

Tikpat nozīmīgs mērķis ir jauniešu patriotisms, kas lielā mērā balstās mīlestībā pret savu Tēviju (dzimteni) un piederības izjūtā savai ģimenei un dzimtai, savai pilsētai vai pagastam, administratīvajam novadam, reģionam vai kultūrvēsturiskajam novadam: Kurzemei, Latgalei, Sēlijai, Vidzemei un Zemgalei un tā kultūrai, visai Latvijai (valstij) kopumā (skat. 4.att.). Jauniešu piederības izjūta kādam no šiem vides līmeņiem ir ļoti svarīga nacionālās identitātes veidošanās procesā. Par nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politiku Latvijā vēsta arī 2019.gadā izdots Ministru kabineta rīkojums Nr. 345 (LR Ministru kabinets, 2018a).

Autoru veidotais *Cilvēka piederības savai daudzlīmeņu dzīves videi modelis* (4.att.) balstās uz ekoloģiski sistēmisko pieeju cilvēka attīstības ekoloģijā, kas dod iespēju vides modeļos parādīt vidi kā virssistēmu (ekosistēmu), kam ir vairākas vides apakšsistēmas (vides līmeņi). Ekoloģiski sistēmisko pieeju cilvēka dzīves vides un/vai izglītības vides pamatojumā izmantojuši vairāki zinātnisko publikāciju autori (Bronfenbrenner, 1996; Huitt, 2012; Katane, 2007).

4. attēls. **Jauniešu piederības savai daudzlīmeņu dzīves videi modelis** (Autoru veidots)
Figure 4. A Model of Young People's Belonging to Their Multilevel Living Environment
(Created by the authors)

Tādējādi var secināt, ka patriotiskās audzināšanas mērķis valsts aizsardzības mācību ietvaros ir jauniešu attieksmju veidošanās un noturība pret savu valsti, kur centrālo vietu ieņem patriotisms, kura integrālas sastāvdaļas ir atbildība par valsts drošību un ilgtspēju, mīlestība pret savu dzimteni jeb Tēviju, kā arī piederība savai ģimenei un dzimtai, vietai, kur jaunietis dzīvo (pilsētai vai lauku pagastam), novadam, kultūrvēsturiskajam novadam jeb reģionam, visbeidzot ar piederību visai Latvijas valstij (Latvijas Republikai). Autoru pieredze liecina, ka patriotisma, t.sk. piederības veidošanos veicina dažāda veida vizuālās, audiālās simbolikas izmantošana audzināšanas procesā: dzimtas, pilsētas, kultūrvēsturiskā novada, valsts ģērboņi (heraldikas nozīme), karogi. Ne mazāk svarīga ir mūzikas ietekme un tās izraisītie emocionālie pārdzīvojumi, kas bieži vien ir attieksmju veidošanās pamats: no valsts himnas skanējuma dažādos valsts svētkos līdz

kultūrvēsturiskā novada tautas dziesmām vietējā izloksnē/dialektā, ģimenes locekļu (vecāku, vecvecāku u.c.) iemīļotām dziesmām, kas skan ģimenes godos.

Balstoties uz zinātniskajām publikācijām (Bronfenbrenner, 1996; Jung, 2017; Karpova, 1998; Mjasishhev, 2022; Reņģe, 2002; Špona, 2004; Vygotskij, 2000), var secināt, ka attieksmes var uzskatīt par personības saitēm ar apkārtējo pasauli, tā ir vesela attieksmju sistēma, kas dzīves laikā veidojas attiecībā uz dažādiem objektiem un subjektiem, kas veidojas mijiedarbības procesā ar cilvēka dzīvesvidi. Kaut arī attieksmes/attieksmju struktūrā ir vairāki komponenti: emocijas, zināšanas, paradumi, tomēr augstāk minēto avotu autoru pētījumi liecina, ka sākotnēji galvenais attieksmju komponents ir emocionālie pārdzīvojumi, kas arī nosaka: patīk vai nepatīk, mīlu vai nemīlu, cienu vai necienu, jūtos piederīgs vai jūtos atstumts utt. un kas kļūst par notikumu, attiecību, vērtību izvērtēšanas galvenajiem indikatoriem. Jebkurš naratīvs, vai tas būtu par valsts vēsturi, vai arī par ģimenes locekļu piedzīvoto un pieredzēto dzīves laikā mūsu valsts vēsturisko notikumu kontekstā, tiek emocionāli pārdzīvots, apjēgts un interiorizēts ārējās vides atspulgu iekšējā vidē jeb cilvēka psihē veidā, kur veidojas priekšstati, iztēles tēli par dzirdēto un uzzināto, notikumi rod savu atspoguļojumu ne tikai jaunu priekšstatu, zināšanu, bet arī emociju, vērtību, attieksmju veidā, personīgi visu pārdzīvojot un “izdzīvojot” savā iztēlē. Tādējādi šie naratīvi kļūst jauniešiem personīgi nozīmīgi. Turklāt attieksmes ir vai nu pozitīvas, vai negatīvas, vai ambivalentas (pretrunīgas: gan, gan), taču nemēdz būt neitrālu attieksmju, jo tādā gadījumā šo attieksmju vispār nav, kas ir iespējams tajā gadījumā, ja nav nepieciešamās informācijas, zināšanu, ja kaut kas nav vērtēts ne kognitīvi, ne emocionāli, vienkārši – konkrētajā jautājumā cilvēkam nav nekādas pieredzes un viedokļa. Tāpēc, lai jauniešiem veidotos pēc iespējas daudzveidīgāka pieredze valsts drošības un aizsardzības jomā, veidotos emocionālajos pārdzīvojumos un vērtībās balstītās attieksmes, ir ļoti svarīgs ne tikai mācību saturs, ne tikai mācību procesa daudzveidība un skolēncentrētā pieeja tajā, ļoti svarīga ir paša pedagoga attieksmes, ko viņš pauž mācību procesā, viņa pieredzes piemēri naratīvu veidā, viņa metodiskā kompetence, radošums, organizējot dažāda veida mācību aktivitātes valsts aizsardzības jomā.

Mijiedarbībā ar vidi, veidojas attīstās *jaunieša gatavība valsts aizsardzībai*. Teorētisko pētījumu rezultātā (Baltušīte, 2012; Baltušīte & Katane, 2014), var secināt, ka, pateicoties gan iegūtajām zināšanām, prasmēm un kompetencēm, gan attieksmēm un motivācijai līdzdarboties visaptverošās valsts aizsardzības sistēmā, *jauniešu gatavība valsts aizsardzībai* sastāv no divām integrālām jeb savstarpēji

cieši saistītām struktūrdaļām: 1) psiholoģiskās gatavības (*es vēlos*) un 2) kompetencēs balstītās gatavības (*es spēju*).

Secinājumi

Conclusions

Saasinoties ģeopolitiskajai situācijai Eiropā, arvien izteiktāk aktualizējas plānotās Latvijas izglītības sistēmā plānotās inovācijas, Latvijas vispārējās vidējās izglītības saturā, skolās ieviešot un īstenojot jaunu mācību priekšmetu *Valsts aizsardzības mācība*. Tam ir gan tiesiskais pamats normatīvo aktu veidā, gan metodiskais pamats: ir izstrādātas Valsts aizsardzības mācības programmas, kas dažās skolās jau tiek, bet kopš 2024/2025. mācību gada tiks īstenotas gan visās vispārējās vidējās izglītības iestādēs (skolās), gan *Jaunsardzes* mācībās.

Tā kā ekoloģiskā paradigma ir jau kļuvusi par transdisciplināru paradigmu, bet ekoloģiskā pieeja kopš 20.gs. beigām ir imperatīvs izglītībā, svarīgi ir valsts aizsardzības izglītībā integrēt ekoloģisko pieeju. Ekoloģiskai pieejai valsts aizsardzības izglītībā ir vairākas izpausmes.

Kopš 20.gadsimta beigām ilgtspējīgas attīstības koncepcija ir tālāk attīstījusies, paplašinājusies un transfēru veidā pamatidejas atspoguļojas sabiedrības, ekonomikas, kultūras u.c. ilgtspējīgas attīstības koncepcijās. Balstoties uz vienu no jēdziena ilgtspējīga attīstība interpretācijām, var secināt, ka ir nepieciešams nodrošināt un veicināt mūsu valsts ilgtspējīgu attīstību, lai arī nākamās paaudzes varētu dzimt, augt, attīstīties un dzīvot savā suverēnā un drošā valstī.

Daudzas ilgtspējīgas attīstības pamatnostādnes var kalpot par valsts ilgtspējīgas attīstības filozofisko pamatu: 1) visām starptautiska mēroga aktivitātēm būtu jābūt saskaņotām ar katras valsts interesēm un vajadzībām; 2) jebkura veida karš pēc būtības ir destruktīvs, tāpēc ir pretrunā ar ilgtspējīgu attīstību un darbību, kas vērsta un ilgtspējību; savukārt miers, attīstība un vides aizsardzība ir savstarpēji saistīti un nedalāmi jēdzieni; 3) katrai dzīvībai ir vērtība pašai par sevi; 4) jāmaina cilvēces domāšana, jo ekoloģisko, tehnoloģisko, kara krīžu cēlonis ir krīze cilvēku domāšanā; 5) tādēļ ir jāmainās politiskajām, tehnoloģiskajām struktūrām, jāmainās politiķu, katra cilvēka domāšanai; 6) atbildīga rīcība ir ilgtspējas pamats.

Valsts aizsardzības mācību saturs un pats mācību process balstās un balstīsies arī turpmāk uz vides izglītības trim pamatprincipiem: izglītība par vidi; izglītība vidē, izglītība videi.

Pamatprincips *izglītība par vidi* manifestējas valsts aizsardzības mācību saturā par valsts vēsturi, apkārtējo vidi, kurā notiek jauniešu valsts aizsardzības praktiskās mācībās (topogrāfija), informatīvo un jaunāko tehnoloģiju vidi un ar to saistīto psiholoģisko noturību hibrīduzbrukumu gadījumā u.c.

Pamatprincips *izglītība vidē* ļauj pamatot valsts aizsardzības izglītības vidi no dažādiem ekoloģiskās pieejas aspektiem un izpausmēm:

- ekoloģiski sistēmiskā pieeja ļauj izdalīt valsts aizsardzības izglītības iekšējo un ārējo vidi;
- ekoloģiski daudzdimensionālā pieeja ļauj izdalīt vairākus valsts aizsardzības izglītības vides kontekstus, kuru specifiku nosaka četras valsts aizsardzības izglītības dimensijas: 1) militārais izglītības vides konteksts; 2) pilsoniskās izglītības vides konteksts; 2) informatīvi tehnoloģiskais vides konteksts; 4) psiholoģiskais vides konteksts;
- daudzveidība ir ilgtspējas garants, tāpēc daudzveidīgo valsts aizsardzības izglītības vidi var raksturot ar diviem galvenajiem vides segmentiem, kas pārklāj un papildina viens otru: 1) valsts aizsardzības mācība skolā – formālās izglītības vide; 2) *Jaunsardzes* mācības – neformālās izglītības vide.

Pamatprincips *izglītība videi* aktualizē ekoloģiskās audzināšanas nozīmi vides izglītībā. Izmantojot pārneses pieeju, var teikt, ka valsts aizsardzības izglītībā svarīgu vietu ieņem patriotiskā audzināšana, kas izpaužas vērtībās un attieksmēs pret savu dzimteni (Tēvijū). Jauniešu patriotisms ir patriotiskās audzināšanas sagaidāmais rezultāts, kas sevī ietver mīlestību pret savu valsti, atbildīgu domāšanu un rīcību, piederību savai ģimenei/dzimtai, novadam, kultūrvēsturiskajam reģionam, visai valstij. Šo attieksmju veidošanās procesā liela nozīme ir emocionālajiem pārdzīvojumiem, priekšstatiem, iztēles tēliem, kas rodas pedagogu naratīvu par valsts vēsturi, citu pieaugušo pieredzes, t.sk. ģimenes locekļu, vecvecāku, dzīves pieredzes naratīvu veidā.

Piederības savai valstij veidošanās veicināšanā svarīgi ir izmantot dažāda veida simboliku (heraldiku): ne tikai valsts ģērboni, bet arī pilsētas, dzimtas ģērboni. Tā kā mūzika ir spēcīgs audzināšanas un emocionālo pārdzīvojumu izraisīšanas līdzeklis, tad piederība valstij veidojas ne tikai valsts himnas

atskaņošanas brīdī, bet arī ģimenes godos jeb svinībās, kad skan ģimenes locekļu paaudzēs iemīļota mūzika, t.sk. dziesmas.

Pateicoties gan iegūtajām zināšanām, prasmēm un kompetencēm, gan attieksmēm un motivācijai līdzdarboties visaptverošās valsts aizsardzības sistēmā, veidojas Latvijas jauniešu gatavība valsts aizsardzībai, kas sastāv no divām integrālām jeb savstarpēji cieši saistītām struktūrdaļām: 1) psiholoģiskās gatavības (es vēlos) un 2) kompetencēs balstītās gatavības (es spēju).

Summary

As the geopolitical situation in Europe escalates, the planned innovations in the Latvian education system are becoming more and more relevant, with the introduction and implementation of the new subject *National Defence Training* in schools. This has both a legal basis in the form of laws and regulations and a methodological basis: National defence training curricula have been developed, and they are already in place in some schools, but starting from the 2024/2025 academic year they will be implemented both in all general secondary education institutions (schools) and in the training of the *Youth Guard*.

Because the ecological paradigm has already become a transdisciplinary paradigm, and the ecological approach is an imperative in education since the end of the 20th century, it is important to integrate the ecological approach into national defence education. The ecological approach in national defence education has several manifestations.

Since the end of the 20th century, the concept of sustainable development has further developed, expanded, and the basic ideas are reflected in the concepts of sustainable development of society, economy, culture, and others in the form of transfers. Based on one of the interpretations of the concept of sustainable development, it can be concluded that it is necessary to ensure and promote the sustainable development of our country so that future generations can be born, grow up, develop and live in their sovereign and secure country.

Many guidelines for sustainable development can serve as a philosophical basis for sustainable development of the country: 1) all activities at the international level should be in line with the interests and needs of each country; 2) any kind of war is destructive in nature and therefore runs counter to sustainable development and actions aimed at sustainability; while peace, development, and environmental protection are interrelated and inseparable concepts; 3) every life

has a value in itself; 4) human thinking needs to change, because ecological, technological, and war crises are caused by a crisis in people's thinking; 5) therefore, political and technological structures must change, and the thinking of politicians, of each person, must change; 6) responsible action is the key to sustainability.

The content of national defence education and the learning process itself is and will continue to be based on the three basic principles of environmental education: education about the environment; education in the environment; education for the environment. The basic principle *education about the environment* is manifested in the content of national defence training on the history of the country, the environment in which national defence practical training of youth takes place (topography), the information and latest technology environment and related psychological resilience in the event of hybrid attacks, etc.

The basic principle *education in the environment* allows to explain the national defence educational environment from various aspects and manifestations of the ecological approach: 1) the *ecological systemic approach* makes it possible to distinguish between the internal and external environment of national defence education; 2) the *ecologically multidimensional approach* makes it possible to distinguish several contexts of the national defence education environment, the specifics of which are determined by four dimensions of national defence education: (a) the military context of the educational environment; (b) the context of the civic education environment; (c) the informative technological environment context; (d) the psychological environment context; 3) *diversity is a guarantor of sustainability*, so the diverse national defence education environment can be characterized by two main environmental segments that overlap and complement each other: (a) national defence education at school - formal education environment; (b) *Youth Guard* training - non-formal education environment.

The basic principle *education for the environment* highlights the importance of ecological upbringing in environmental education. Using the transfer approach, it can be said that patriotic upbringing plays an important role in national defence education, which is reflected in the values and attitudes towards one's homeland (the Fatherland). Youth patriotism is the expected result of patriotic upbringing, which includes love for one's country, responsible thinking and action, belonging to one's family/kin, region, cultural and historical region, and entire country. In

the process of the formation of these attitudes, emotional experiences, notions, imaginative characters that emerge from teachers' narratives about the history of the country, the experiences of other adults, including in the form of life experience narratives of family members, grandparents are very important. It is important to use different types of symbols (heraldry) to promote the formation of belonging to one's country: not only the coat of arms of the state, but also the coats of arms of the city and family. As music is a powerful means of upbringing and emotional experience, belonging to the state is formed not only at the moment of playing the national anthem, but also at family events or celebrations, when music loved by generations of family members is played, including songs.

Thanks to the acquired knowledge, skills and competencies, as well as attitudes and motivation to participate in the comprehensive national defence system, the readiness of Latvian youth for national defence is formed, which consists of two integral or closely interrelated structural parts: 1) psychological readiness (*I want*) and 2) competence-based readiness (*I able*).

Literatūra References

- Baltušīte, R. (2012). *Pedagoģijas studentu gatavība profesionālai darbībai skolas vidē* (Preparedness of pedagogy students for professional activity in the school environment). Promocijas darbs. Jelgava: LLU.
- Baltušīte, R., & Katane, I. (2014). The Structural Model of the Pedagogy Students' Readiness for Professional Activities in the Educational Environment. *Rural Environment. Education. Personality*, 7, pp. 29 - 41. Jelgava: LLU. Retrieved from <http://lufb.llu.lv/conference/REEP/2014/Latvia-Univ-Agricult-REEP-2014proceedings.pdf>
- Barnes, P., & Sharp, B. (Red.). (2004). *Outdoor Education*. Lyme Regis: Russel House Publishing Ltd.
- Berzina, I. (2020). From 'total' to 'comprehensive' national defence: the development of the concept in Europe. *Journal on Baltic Security*, 6(2), 7-15. doi:10.2478/jobs-2020-0006
- Bērziņa, I., Kuzmins, V., Falka, S., Gūtmane, U., & Damberga, J. (2020). *Valsts aizsardzības mācība: Specializētā kursa programmas paraugs vispārējai vidējai izglītībai* (National Defence Training: Sample specialized course program for general secondary education). Rīga: Jaunsardzes centrs, VISC, AM.
- Bonnedahl, K., Heikkueinen, P., & Paavola, J. (2022). Strongly sustainable development goals: Overcoming distances constraining responsible action. *Environmental Science & Policy*, 129, 150-158. doi:<https://doi.org/10.1016/j.envsci.2022.01.004>

- Bronfenbrenner, U. (1996). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge: Harvard University Press.
- Brundtland, G. (1987). *Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development*. Oxford: Oxford University Press. Retrieved from <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>
- Closs, L., Mahat, M., & Imms, W. (2021). Learning environments' influence on students' learning experience in an Australian Faculty of Business and Economics. *Learn Environment*. doi:10.1007/s10984-021-09361-2
- Devall, B. (1980). The deep ecology movement 299-322. *Natural Resources Journal*, 20, 299-322.
- European Commission. (2000). *A Memorandum on Lifelong Learning*. Brussels: Commission of the European Communities. Retrieved from https://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf
- European Commission. (2021). *Sustainable Development in European Union*. Brussels: European Commission. Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_21_3006
- Frankl, V. (1992). *Man's Search for Meaning*. Boston: MA: Beacon Press.
- Frankl, V. (2000). *Recollections: An Autobiography*. New York: Perseus Books.
- Galinec, D., Možnik, D., & Guberina, B. (2017). Cybersecurity and cyber defence: national level strategic approach. *Automatika: Journal for Control, Measurement, Electronics, Computing and Communications*, 58 (3), 273-286. doi:10.1080/00051144.2017.1407022
- Grishina, N., & Kostromina, S. (Ed.). (2020). *Zhiznennoe prostranstvo v psihologii: Teorija i fenomenologija* (Living space in psychology: Theory and phenomenology). Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Sant-Peterburgskogo universiteta.
- Hajlan, M., & Kashani, S. (2021). Evolution of the concept of sustainability. From Brundtland Report to sustainable development goals. *Sustainable Resource Management: Modern Approaches and Contexts*, 1-24. doi:<https://doi.org/10.1016/B978-0-12-824342-8.00018-3>
- Hiemstra, R. (Ed.). (1991). *Creating Environments for Effective Adult Learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Huitt, W. (2012). *A systems approach to the study of human behavior: Educational Psychology Interactive*. Valdosta: Valdosta State University. Retrieved from <http://www.edpsycinteractive.org/materials/sysmdlo.html>
- Hungerford, H. (2009). Environmental Education (EE) for the 21st Century: Where Have We Been? Where Are We Now? Where Are We Headed? *The Journal of Environmental Education*, 41(1), 1-6. doi:10.1080/00958960903206773
- Indoor and outdoor environments that support child and adult learning and maximize communication*. (2022). Retrieved from FirstSchool Home: Child Development Institute: <https://firstschool.fpg.unc.edu/indoor-and-outdoor-environments-support-child-and-adult-learning-and-maximize-communication.html>
- Jung, K. (2017). *Problemy dushi nashego vremeni* (Problems of the soul of our time). Sankt - Peterburg: Piter.

- Karpova, Ā. (1998). *Personība. Teorijas un to radītāji* (Personality. Theories and their creators). Rīga: Zvaigzne ABC.
- Katane, I. (2007). *No ekoloģiskās paradigmas līdz vides modelim izglītības pētniecībā* (From the ecological paradigm to the environmental model in educational research). Sērija „Izglītības ekoloģija”. Jelgava: LLU.
- Katane, I., & Katans, E. (2014). Multidimensional Model of Distance Learning Environment. In V. Ļubkina, & G. Marzano (Ed.), *Society. Integration. Education.* 2, pp. 106 - 115. Rezekne: RA. doi:<https://doi.org/10.17770/sie2014vol2.667>
- Katane, I., & Pēks, L. (2006). *Izglītības ekoloģija: starpdisciplinārs virziens mūsdienu izglītības pētniecībā* (Educational ecology: an interdisciplinary direction in modern educational research). Jelgava: LLU.
- Kreija-Gaikšte, S., & Katane, I. (2021). Multidimensional and Multifunctional Content of National Defence Training in Latvian Schools. *Research for Rural Development.* 36, pp. 337-343. Jelgava: Latvia University of Life Sciences and Technology. doi:10.22616/rrd.27.2021.048
- Kukuļinskis, G. (Red.). (2021). *Valsts aizsardzības mācība: Specializētā kursa programmas paraugs* (National Defence Training: Sample specialized course program). Rīga: VISC, AM. Ielādēts no https://www.jc.gov.lv/sites/jic/files/document/VAM_programma_2021.pdf
- LR Aizsardzības ministrija. (2021). *Valdība apstiprina ziņojumu par valsts aizsardzības mācības ieviešanas rezultātiem un uzlabojumiem Jaunsardzē* (The government approves a report on the results of the implementation of national defence training and improvements in the Youth Guard). Ielādēts no Aizsardzības ministrija: <https://www.mod.gov.lv/lv/zinas/valdiba-apstiprina-zinojumu-par-valsts-aizsardzibas-macibas-ieviesanas-rezultatiem-un>
- LR Aizsardzības ministrija. (2020). *Valsts aizsardzības koncepcija* (National Defence Concept). Ielādēts no Aizsardzības ministrija: https://www.mod.gov.lv/sites/mod/files/document/AiMVAK_2020_projekts.pdf
- LR Aizsardzības ministrija. (2022). *Valsts aizsardzības mācība* (National Defence Training). Ielādēts no Aizsardzības ministrija: <https://www.mod.gov.lv/lv/nozares-politika/visaptverosa-valsts-aizsardziba/sabiedribas-izglitosana/valsts-aizsardzibas-maciba>
- LR Ministru kabinets. (2018a). *Par Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas īstenošanas plānu 2019.-2020. gadam* (On the National Identity, Civil Society and Integration Policy Implementation Plan for 2019-2020). Ministru kabineta rīkojums Nr. 345. Ielādēts no Likumi.lv: <https://likumi.lv/ta/id/300483-par-nacionalas-identitates-pilsoniskas-sabiedribas-un-integracijas-politikas-istenosanas-planu-2019-2020-gadam>.
- LR Ministru kabinets. (2018b). *Par valsts aizsardzības mācības ieviešanu un Jaunsardzes attīstību 2019.–2027: Informatīvais ziņojums* (On the Introduction of National Defence Training and the Development of the Youth Guard in 2019–2027: Information statement). Ielādēts no Latvijas Republikas Ministru kabineta tiesību aktu projekti: <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40467754>

- LR Saeima. (2019). *Nacionālās drošības koncepcija* (The Concept of National Security). Ielādēts no <https://likumi.lv/ta/id/309647-par-nacionalas-drosibas-koncepcijas-apstiprinasanu>
- LR Saeima. (2020a). *Par Valsts aizsardzības koncepcijas apstiprināšanu: Saeimas paziņojums* (On approval of the National Defence Concept: Statement of the Saeima). Ielādēts no Likumi.lv: <https://likumi.lv/ta/id/317591-par-valsts-aizsardzibas-koncepcijas-apstiprinasanu>
- LR Saeima. (2020b). *Valsts aizsardzības mācības un Jaunsardzes likums* (Law on the National Defence Training and the Youth Guard). Ielādēts no Likumi.lv: <https://likumi.lv/ta/id/319794-valsts-aizsardzibas-macibas-un-jaunsardzes-likums>
- Margeviča-Grinberga, I., & Šūmane, I. (2020). *Mūsdienu mācību vide skolēnu aktīvai iesaistīšanai mācību procesā* (Modern learning environment for active involvement of students in the learning process). Rīga: LU. Ielādēts no https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/54423/margevica_grinberga_jeva-sumane_ilze-muzdieniga_macibu_vide_skolenu_aktivai_iesaistisanai_mac_procesa-book.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Mattis, J., & Hoffman, F. (2005). Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars. *Proceedings of the U.S. Naval Institute*. Retrieved from <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2005/november/future-warfare-rise-hybrid-wars>
- Messerli, P., & Murniningtyas, E. (Eds.). (2019). *The Future is Now: Science for Achieving Sustainable Development: Global Sustainable Development Report*. New York: United Nations: Department of Economic and Social Affairs. Retrieved from https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/24797GSDR_report_2019.pdf
- Mitrančić, N., Miskeljin, L., & Breneselovic, D. (2019). Education for Sustainable Development and Preschool Teachers' Competencies. In V. Lovren, J. Peeters, & N. Matović (Eds.), *Quality of Education: Global Development Goals and Local Strategies* (pp. 63-82). Belgrade: University of Belgrade. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/335243915_Education_for_Sustainable_Development_and_Preschool_Teachers'_Competencies
- Mjasishhev, V. (2022). *Psihologija otnoshenij* (Relationship psychology). Polucheno iz http://web.krao.kg/10_psihologia/0_pdf/10.pdf
- Naess, A. (1973). The shallow and deep, long-range ecology movement: A summary. *Inquiry*, 16, 95-100. Retrieved from <https://iseethics.files.wordpress.com/2013/02/naess-arne-the-shallow-and-the-deep-long-range-ecology-movement.pdf>
- Neda Afshar, F., & Barrie, A. (2021). The Significance of Outdoor Learning Environments in Innovative Learning Environments. P. Boarin, E. Haarhoff, M. Manfredini, M. Mohammadzadeh, & A. Premier (Red.), *APRU 2020 Sustainable Cities and Landscapes Conference*. doi:10.17608/k6.auckland.13578134.v2
- Palmer, J., & Neal, P. (2004). *The handbook of Environmental Education*. New York: Routledge.

- Prasad, M. (2019). Relevance of the Sustainable Development Concept for International Space Law: An Analysis. *Space Policy*, 47, 166-174.
- Radcliffe, D. (2008). *A pedagogy-space-technology (PST) framework for designing and evaluating learning places*. Retrieved from <https://www.ntnu.edu/documents/1283650518/1283655368/A+Pedagogy-Space-+Technology+%28PST%29+Framework+for+Designing+and+Evaluating+Learning+Places/2852951b-7784-49cb-877f-aa4e860740fb>
- Reņģe, V. (2002). *Sociālā psiholoģija* (Social psychology). Rīga: Zvaigzne ABC.
- Sessions, G. (1995). *Deep Ecology for the 21st Century*. Boston: Shambhala Publications.
- Shtejnbah, H., & Elenskij, V. (2004). *Psihologija zhiznennogo prostranstva* (Living space psychology). Sankt-Peterburg: Rech'.
- Sinakou, E., Boeve-de Pauw, J., & Van Petegem, P. (2019). Exploring the concept of sustainable development within education for sustainable development: implications for ESD research and practice. *Environment Development and Sustainability*, 21(3), 1-10. doi:10.1007/s10668-017-0032-8
- Sinakou, E., Boeve-de Pauw, J., Goossens, M., & Van Petegem, P. (2018). Academics in the field of Education for Sustainable Development: Their conceptions of sustainable development. *Journal of Cleaner Production*, 184, 321-332. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.02.279>
- Sterling, S. (1992). *Coming of Age: a short history of environmental education (to 1989)*. Walsall: National Association for Environmental Education.
- Špona, A. (2004). *Audzinašanās process teorijā un praksē* (Upbringing process in theory and practice). Rīga: RaKa.
- UNESCO. (2012). *Education for Sustainable Development*. Paris: UNESCO. Retrieved from <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/926unesco9.pdf>
- Vygotskij, L. (2000). *Psihologija* (Psychology). Serija: Mir psihologii. Moskva: JeKSMO-Press.
- Žogla, I. (2001). *Didaktikas teorētiskie pamati* (Theoretical bases of didactics). Rīga: RaKa.

VĒRTĪBIZGLĪTĪBA SLĒPTAJĀ MĀCĪBU PROGRAMMĀ PIRMSSKOLAS IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒ

Value Education in Hidden Curriculum in Preschool

Madara Kļaviņa

Rezekne Academy of Technologies, Latvia

Abstract. *The aim of paper 'Value education in hidden curriculum in preschool' is to reveal the hidden curriculum in value education in a preschool. The paper is formed by analyzing the Latvian and foreign authors theory and research about values, value education and the hidden curriculum. Recognizing the impact of the hidden curriculum on the student's value education is important, because hidden curriculum have positive and negative impact of student personality. The paper concludes that research is needed on the impact of the use of hidden curriculum in value education in preschool to minimize negative teacher impact of children value system.*

Research method: analysis of scientific literature.

Keywords: *hidden curriculum, values, value education.*

Ievads

Introduction

Atbilstoši bērna vecumposmam, ar rotaļu palīdzību pirmsskolas skolotājs dod iespēju iepazīt sevi, dabu, sabiedrību, kā arī veidot ieradumus un tikumus, kas ir balstīti uz vērtībām: dzīvība, cieņa, ģimene, darbs, daba un Latvijas valsts (Skola2030, 2019a). Vērtībizglītība ir noteiktu principu, tikumu, normu, attieksmju un rīcības izkopšana izglītības procesā. Pirmsskolas izglītības iestāde ir vieta, kur katrs bērns iegūst pirmās zināšanas, prasmes un iemaņas ārpus mājas un kur sagatavojas nākošajai izglītības pakāpei- pamatizglītībai. Projekta Skola 2030 ietvaros ir izstrādāta pirmsskolas izglītības programma un pirmsskolas izglītības vadlīnijas, kuru saturā ir iekļautas noteiktas vērtības, tikumi un ieradumi. (Skola2030, 2019c). Kādas vērtības tiks ieaudzinātas katrā bērņā ir ļoti atkarīgs no pirmsskolas izglītības skolotāja, jo vērtības nevar iemācīt tieši, tās cilvēks apgūst visu mūžu un bērni tās iemācās no skolotāju parauga, ģimenē, draugu un plašākas sabiedrības lokā (Skola 2030, 2019b). Vērtības veidojas caur pieredzi, kuru bērns iegūst gan izglītības iestādē, gan ārpus tās. Šīs vērtības bērniem var būt atšķirīgas, taču tās ir neatņemama mācību procesa sastāvdaļa (OECD, 2019).

I. Kolosko (2021) norāda, ka slēptā mācību programma Latvijā ir ļoti maz pētīta un par to praktiski nav atrodamā informācija. Slēpto mācību programmu Latvijā ir pētījusi D. Lieģeniece, bet I. Ķestere 2019.gadā ir noorganizējusi starptautisku konferenci „Slēptā mācību programma”, kurā ar savu pieredzi dalījās pētnieki no Latvijas, Lietuvas, Itālijas, Vācijas un Šveices (Rubene, 2019).

Raksta mērķis ir analizēt vērtībizglītības veidošanās procesus slēptajā mācību programmā pirmsskolā.

Pētījuma metode: zinātniskās literatūras analīze.

Vērtību veidošanās process pirmsskolā

Values education in preschool

Pirmsskolā bērns gūst pirmo apzināto mācīšanās pieredzi, kas ir noteicoša personības veidošanās gaitā. Pirmsskolas izglītības mācību programma nosaka konkrētu vērtību, tikumu un ieradumu apguvi pirmsskolas izglītības iestādēs no 2019.gada (Skola2030, 2018a). Skolotāju pienākums ir attīstīt ieradumus un tikumus, kas ir balstīti konkrētās vērtībās. 1. tabulā apkopotas vērtības, kuru apguvi nosaka pirmsskolas mācību programma, kā arī ieradumi, kuri veicina tikumu veidošanos (Skola2030, 2018b).

1.tabula. *Vērtību apguve pirmsskolā (autores veidots pēc Skola2030, 2019)*

Figure 3 *Value education in preschool (author created Skola2030, 2019)*

Vērtība	Tikums	Ieradums
CIENA	Laipnība Solidaritāte Taisnīgums	Veidot cieņpilnas attiecības ar citiem cilvēkiem. Sadarboties ar vienaudžiem un pieaugušajiem.
KULTŪRA	Savaldība Atbildība	Kontrolēt un vadīt savu uzvedību un emocijas.
DZĪVĪBA	Godrība Atbildība	Ievērot zināmos kārtības un drošības noteikumus.
BRĪVĪBA	Drosme Centība	Plānot, vadīt savu izziņas procesu un reflektēt par to.
DABA	Mērenība Atbildība	Saudzēt dabu, taupīt dabas resursus.
LATVIJAS VALSTS	Godīgums	Cienīt savu valsti, godpilni izturoties pret tās simboliem
DARBS	Darba tikums Atbildība	Patstāvīgi rūpēties par savām lietām, mācību vides uzturēšanu kārtībā.

Šīs vērtības ir tikai daļa no vērtībām, kuras skolotāji nodod bērniem atbilstoši vecumposmam ar rotaļu un spēļu palīdzību. Pirmsskolas izglītības iestādē bērni pavada lielāko dienas daļu. Vērtības un tikumi tiek apgūti visas dienas garumā ne tikai rotaļnodarbību laikā. Ārpusnodarbību aktivitātēs, individuālā darba laikā un sarunās ar skolotājām, citiem iestādes pieaugušajiem bērns netieši uztver citu uzskatus un viedokļus.

Vērtības ir relatīvi stabils priekšstats, izmaiņas notiek ilgākā laika posmā- ir nepieciešamas vairākas desmitgades, lai pārmaiņas būtu redzamas un pamanāmas. Lai varētu īstenot noteiktas vērtības, citām jau ir jābūt sociālajā praksē. Tas nozīmē, ka skolotāji visas vērtības bērniem nevar iemācīt uzreiz, tam ir jānotiek pakāpeniski, kā arī skolotāji nevar bērniem iemācīt tās vērtības, kuras viņiem nav nozīmīgas. Vērtības neveidojas pašas, tās tiek iemācītas (Sīle & Sīlis, 2018/2019). Pirmsskolas skolotājas ar savu piemēru, attieksmi un uzskatiem par dažādām lietām tās māca gan ar atklātās pirmsskolas mācību programmas realizāciju, gan slēptajā mācību programmā.

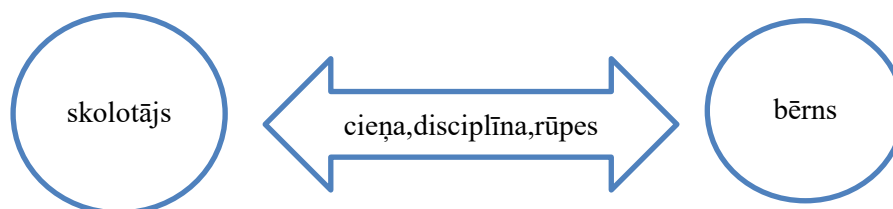
A. Misāne (2016) šo laikmetu salīdzina ar anomiju, kas ir disharmoniskas indivīda un plašākas sabiedrības attiecības, savstarpēja nespēja vienoties par kopējām vērtībām un neuzticēšanās. Raksta autore uzskata, ka šī neuzticēšanās un nespēja vienoties par kopējām vērtībām pandēmijas laikā ir pieaugusi, un kā jau iepriekš minēts, šīs sekas mēs vēl tikai pamanīsim. Obligāta pedagogu vakcinācija un darba pamešana šī iemesla dēļ ir nopietna problēma, jo būtiski palielinājās pirmsskolas pedagogu vakanču skaits.

Pedagogu profesijas prestižs, personīgās problēmas, sabiedrības attieksme nosaka pedagoga vērtības, kuras tālāk nodod bērniem slēptajā mācību programmā (Ķestere, 2019). Covid-19 pandēmija ir būtiski mainījusi visas sabiedrības ikdienu un attieksmi pret notiekošo. Skolotājiem palielinājusies slodze, jo biežāk jāaizvieto kolēģi, kā arī jāstrādā attālināti, kas veicina skolotāju izdegšanu un pārslodzi. Šie apstākļi rada neapmierinātību ar notiekošo, valstī pieņemtajiem lēmumiem, kas ietekmē to, kā skolotāji bērniem māca tādas vērtības kā cieņa, brīvība, Latvijas valsts u.c.

Apskatot jaunāko vērtību iedalījumu pēc OECD pētījuma 'Izglītība un prasmes 2030' tiek norādīts, ka sociālās vērtības attiecas uz tiem principiem un uzskatiem, kas ietekmē starppersonu attiecības - cilvēka izturēšanās vienam pret otru, konflikti (OECD, 2019). Piekļājība - labas manieres, sabiedrības normu ievērošana - ir ikdienas pamatvērtības. Svarīgi, lai visi pieaugušie – gan skolotāji, gan pārējie skolas darbinieki un vecāki – spētu vienoties par pamatvērtībām,

sarunāties vērtību valodā savā starpā un ar bērniem, dotu iespēju bērniem vērtības piedzīvot konsekventi, lai veidotu vienotu izjūtu un izpratni par tām (Kolosko, 2021).

Williams un Einarsdottir pētījumā par pirmsskolas skolotāju un bērnu savstarpējo komunikāciju, kurš balstās uz video novērojumiem, to analīzi, tika noteiktas 3 būtiskākās vērtības komunikācijā- rūpes, cieņa un disciplīna. Autore izveidojusi 1. attēlu, lai vizualizētu šo vērtību ietekmi. Pirmsskolas skolotāji izmanto dažādas pieejas, lai bērnus iepazīstinātu ar šīm vērtībām atkarībā no profesionālās pieredzes un personības (Williams, & Einarsdottir, 2019). Šīs vērtības bērniem ikdienā tiek nodotas netieši, tātad slēptās mācību programmas ietvaros.

*1.attēls. Būtiskākās vērtības komunikācijā
(autores veidots pēc Williams, & Einarsdottir, 2019)
Figure 1 Major values in communication
(author created by Williams, & Einarsdottir, 2019)*

Skolotāja personīgajām vērtībām un pieredzei ir būtiska nozīme, jo tās nosaka, kādas vērtības bērns apgūs pirmsskolā. Cieņa, rūpes un disciplīna ir subjektīvi jēdzieni, kurus nav iespējams izmērīt konkrētos rādītājos un kritērijos. Tādēļ būtiska ir skolotāja paša attieksme un motivācija šīs vērtības izkopt pašam un mācīt tās bērniem pirmsskolā.

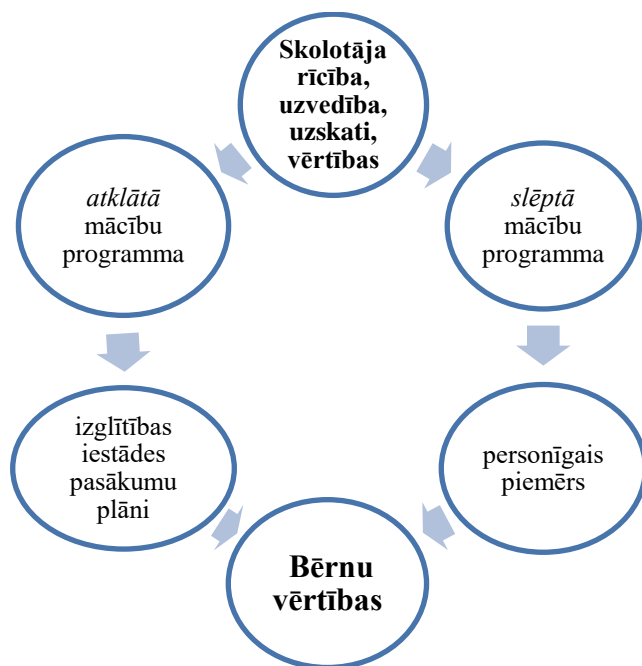
Slēptā mācību programma pirmsskolā *The hidden curriculum in preschool*

Slēptā mācību programma ietver sevī zināšanas, vērtības, izturēšanos, paradumus, attieksmes un uzskatus, kurus bērni apgūst netieši mācību procesa laikā. Šie visi aspekti ir izglītības procesa vidējais iznākums (Alqomoul, & Alroed, 2017). I. Kolosko (2021) slēpto mācību programmu definē kā - izglītības programmu, kas skolēniem tiek nodota bez apzināta nodoma, mērķa, standartizēta satura un nav rakstiski definēta. Skolēniem regulāri, netieši tiek nodotas vērtības,

principi un normas, kas ir ārpus atklātās jeb oficiālās mācību programmas. (Darba autore turpmāk lietos atklātās mācību programmas jēdzienu.) Šī definīcija ir pretrunā ar citu autoru viedokli, kuri norāda, ka slēpto mācību programmu skolotāji var izmantot arī tieši, lai uzspiestu bērniem savu viedokli un uzskatus par sabiedrību un norisēm tajā (Alsubaie, 2015). Darba autore, balstoties uz autoru dažādiem viedokļiem, slēpto mācību programmu definē kā mācību programmu, kas bērniem nodod zināšanas, vērtības, attieksmes un paradumus tieši un netieši ārpus atklātās mācību programmas.

Slēptajai mācību programmai pastāv gan pozitīvas, gan negatīvas iezīmes, jo skolotājs savas vērtības un uzskatus skolēniem var nodot apzināti izmantojot slēpto mācību programmu, gan neapzināti par to pat nezinot (Alsubaie, 2015).

Pirmsskolas vecums ir nozīmīgs posms bērna personības veidošanās procesā, jo tiek iegūta pirmā socializēšanās pieredze - tiek iegūta attiecību veidošanās pieredze, apgūtas sabiedrības vērtības, veidojas attieksme pret dažādām lietām. Slēptā mācību programma sevī ietver normas, vērtības un uzskatu sistēmu, kas bērniem tiek mācīta pirmsskolas ikdienā, caur mācību saturu un sociālajām attiecībām. Balstoties uz dažādu autoru teorijām par vērtību veidošanos, autore izveidojusi 2. attēlu, lai vizuāli atainotu vērtību veidošanās procesu bērniem pirmsskolā. Bērna vērtības veidojas abu mācību programmu realizācijas rezultātā.

2.attēls. *Vērtību veidošanās process* (autores veidots)
Figure 2. *Value education process* (created by the author)

Skolotājs ar savu personīgo piemēru attiecībās ar bērniem, kolēģiem, vecākiem māca bērniem savas vērtības, kuras netieši bērni apgūst un pieņem kā savas. Slēptās mācību programmas nozīmei piemīt gan pozitīvas, gan negatīvas iezīmes. Balstoties uz I. Kolosko (2021) pētījuma secinājumiem par vērtībizglītības procesa iezīmēm slēptajā mācību programmā pirmsskolas izglītības iestādē, autore izveidojusi 2.tabulu.

2.tabula. *Slēptās mācību programmas iezīmes (autores veidots pēc Kolosko, 2021)*

Table 2. *Types of hidden curriculum (created by the author by Kolosko, 2021)*

Pozitīvās iezīmes	Negatīvās iezīmes
<ul style="list-style-type: none"> • pirmsskolas skolotājs māca bērniem sabiedrības vērtības un normas; • pirmsskolas skolotājs māca bērniem akadēmiskās zināšanas, kā arī veido vērtīborientāciju, raksturu • uztur kārtību un taisnīgumu izglītības iestādē - pedagogs izstrādā grupas noteikumus, kas ir ārpus mācību programmas • skolotājs māca bērniem savas personīgās vērtības, uzskatus, attieksmes un paradumus, kurus bērns apgūst no skolotāja parauga un piemēra. 	<ul style="list-style-type: none"> • tiek pastiprināta dzimuma nevienlīdzība - notiek bērnu salīdzināšana pēc dzimuma; • tiek pastiprināta sociālā nevienlīdzība - pedagogam ir atšķirīga attieksme pret bērnu, kas nāk no daudz bērnu ģimenes vai no ģimenes; • tiek uzspiestas sabiedrības pastāvošas vērtības un normas - pakļauties pedagoga principiem un uzskatiem

Izpratnei par slēpto mācību programmu ir nozīme, jo kā redzams tabulā, ir daudz negatīvo iezīmju, kuras skolotāji savā ikdienā ievieš, ja apzināti nedomā par savu uzvedību, pausto attieksmi netiešā mācību procesā.

Secinājumi

1. Vērtībizglītība ir noteiktu principu, tikumu, normu, attieksmju un rīcības izkopšana izglītības procesā
2. Slēptā mācību programmā bērniem nodod zināšanas, vērtības, attieksmes un paradumus tieši un netieši ārpus atklātās mācību programmas.
3. Skolotājus nepieciešams izglītēt par slēptās mācību programmas nozīmi, lai mazinātu negatīvu iezīmju veidošanos vērtībizglītībā

4. Bērnu vērtības veidojas atklātās un slēptās programmā, kuru skolotājs realizē balstoties uz savām personīgajām vērtībām, uzskatiem, ieradumiem un attieksmēm.
5. Vērtībizglītības veidošanās slēptajā mācību programmā pirmsskolā notiek caur netiešo mācību procesu - bērnam sekojot skolotāju piemēram, uzvedībai un iestādē pieņemtajām vērtībām un uzvedības normām.

Summary

The article is based of analyse views and insights of different authors on value education in hidden curriculum in preschool.

Based on theoretical analysis of value education and author personal work experience in preschool , the author concludes that both the hidden and open curriculum are important in the value education process.

The hidden curriculum influences the formation of children personality, since habits, norms, attitudes and value are passed from teachers both indirectly and unknowing and directly.

Folowing the analysis of literature, the author concludes:

1. Value education is development of certain principles, virtues, norms, attitudes and actions in the educational process.
2. The hidden curriculum transfers knowledge, values, attitudes and habits directly and indirectly to children outside the open curriculum.
3. Teachers need to bē educated abot the importance of the hidden curriculum to reduce the development of negative features in value education.
4. The values of children are formed in the open un hidden curriculum whitch teacher implements based on her personal values, habits and attitudes.

Literatūra References

Algomoul, M., & Alroud, A. (2017). Impact of hidden curriculum on ethical and aesthetic values of sixth graders in tafila directorate of education. *Journal of Curriculum and Teaching*, 6(1), 35-44. DOI: <https://doi.org/10.5430/jct.v6n1p35>

- Alsubaie, M.A. (2015). Hidden Curriculum as One of Current Issue of Curriculum. *Journal of Education and Practice*, Vol.6, No.33. Pieejams: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1083566.pdf>
- Ķestere, I. (2019). *Izglītības vēsturniece: pedagogiem patiesi ir ar ko lepoties*. Pieejams: <http://www.aprinkis.lv/index.php/viedokli/6715-izglitibasvesturniece-pedagogiem-patiesi-ir-ar-ko-lepoties>
- Kolosko, I. (2021). *Atklātā un slēptā mācību programma vērtībizglītībā pirmsskolas izglītības iestādē*. Rīga: Latvijas Universitāte.
- OECD (2019). OECD learning compass 2030. Pieejams: http://www.oecd.org/education/2030-project/teachingandlearning/learning/attitudesandvalues/Attitudes_and_Values_for_2030_concept_note.pdf
- Rubene, Z. (2019). *PPMF Pedagoģijas zinātniskā institūta konference – seminārs 'Slēptā mācību programma / hidden curriculum'*. Pieejams: <https://www.ppmf.lv/par-mums/zinas/zina/t/50340/>
- Sīle, V. & Sīlis, V. (2018/2019.) Refleksija par vērtībām pagātnes kontekstā. *Akadēmiskā Dzīve*, 54, 72-84. DOI: <http://doi.org/10.22364/adz.54.10>
- Skola2030 (2019a). *Par tikumiskās audzināšanas jēdzienu izpratni*. Pieejams <https://www.skola2030.lv/lv/jaunumi/blogs/par-tikumiskas-audzinasanas-jedzienu-izpratni>
- Skola2030 (2019b). *Vērtības – būtiska mūsdienu sabiedrības un arī izglītības daļa*. Pieejams <https://www.skola2030.lv/lv/jaunumi/zinas/vertibas-butiska-musdienu-sabiedribas-un-ari-izglitibas-dala>
- Skola2030 (2019c). *Pirmsskolas mācību programma*. Pieejams: <https://mape.skola2030.lv/resources/10>
- Skola2030 (2018a). *Pirmsskola. Vadlīnijas*. Pieejams: <https://www.skola2030.lv/lv/skolotajiem/izglitibas-pakapes/pirmsskola>
- Skola2030 (2018b). *Vērtības un tikumi*. Pieejams: <https://www.skola2030.lv/lv/macibu-saturs/merki-skolenam/vertibas-un-tikumi>
- Williams, P. & Einarsdottir, J. (2019). Preschool teachers communicating values to children. *International Journal of Early Years Education*, 27, 2, 170-184. <https://doi.org/10.1080/09669760.2019.1602516>

PRIEKŠNOSACĪJUMI MĀCĪBU IZVĒLEI E-VIDĒ LATVIJĀ

Preconditions for Choosing Online Studies in Latvia

Alisa Lace

Rezekne Academy of Technologies, Latvia

Svetlana Usca

Rezekne Academy of Technologies, Latvia

Abstract. *After the Covid-19 pandemic, when every educational facility switched to studying from a distance, online studies have become available in practically any area. At the moment, the restrictions are reduced, and more opportunities to choose between online, offline and mixed education have become available. The goal of this research is to identify and describe the tendencies of choosing online studies for adult education in Latvia.*

The following questions are viewed in this research: Which factors affect the tendency to choose online studies for adult education? What are the correlations between the respondent profiles (age, marital status, previous education, etc.) and the affecting preconditions for choosing online education? During the research, 131 respondents from the entire country filled a form and participated in a survey, which was available online. The statistical data processing was done using the Kruskal-Wallis test, the Spearman's correlation and descriptive statistics.

Keywords: *e-learning, lifelong learning, preconditions*

Ievads

Introduction

Mācības e-vidē ir pazīstamas jau kopš 19. gs. beigām (Harasim, 2000), bet pēdējos gados, palielinoties digitālo tehnoloģiju nozīmei un pieejamībai (Vindača, Ļubkina, Žogla, & Prudņikova, 2020; Tirziu & Vrabie, 2015), par šo mācību formu parādās arvien jauni pētījumi. Digitālā transformācija izglītībā iezīmējās līdz ar Industry 4.0 (Vindača, Ļubkina, Žogla, & Prudņikova, 2020), ko veicināja Covid-19 pandēmija. I. Griskevica un M. Iltners (2021), atsaucoties uz UNESCO datiem, norāda, ka Covid-19 pandēmijas laikā vairāk kā 1.2 miljoni izglītojamo 186 valstīs pārgāja uz attālinātajām mācībām. Saskaņā ar OECD sniegto informāciju 2020. gada aprīlī Kanādā, Francijā, Itālijā, Apvienotajā Karalistē un ASV strauji pieauga meklējumu (*searches*) skaits dažādām mācību iespējām e-vidē, kas dubultojās līdz 2020. gada aprīļa beigām, tieši šajā laikā tika ieviesti stingri ierobežojumi Covid-19 vīrusa izplatības mazināšanai (OECD, 2020). Pāreju uz mācībām e-vidē vismazāk izjuta tie, kas jau mācījās vai studēja

tālmācībā. Lai arī Latvijā tālmācības mācību forma jau bija zināma sen un tika īstenota kā viena no neklātienas mācību formām, mācības klātienē pirms Covid-19 pandēmijas bija dominējoša.

Šobrīd mācības e-vidē izvēlas vairāk cilvēku, īpaši pieaugušo izglītībā, jo nav piesaistes vietai un laikam, kas rada lielākas mācību izvēles iespējas, efektīvāku laika plānošanu, iespēju savienot mācības ar darbu un ģimenes dzīvi un mācīties patstāvīgi (Radin & Shlat, 2021; Orusova, 2020; Ithriah, Ridwando, & Suryanto, 2020; Veletsianos, 2020; Tirziu & Vrabie, 2015).

Mācības kļūst pieejamākas, jo ir iespēja izvēlēties mācības ne tikai jebkurā Latvijas reģionā, bet arī ārzemēs. Ja digitālās tehnoloģijas tiek pielietotas atbilstoši to mērķim, tad mācības e-vidē var paplašināt mūžizglītības iespējas (Veletsianos, 2020). Tas tika novērots Covid-19 pandēmijas laikā, kad ierobežojumu dēļ attālinātās mācības ieviesa ne tikai skolās un augstākajā izglītībā, bet parādījās plašākas iespējas apgūt dažādus neformālos kursus.

Pētījumi parāda, ka mācības e-vidē biežāk izvēlas tie iedzīvotāji, kuriem jau ir iegūta iepriekšējā izglītība un ir augstāks sociālais statuss, bijusi pozitīva iepriekšējā pieredze un ir labākas digitālās prasmes (Eynon & Malmberg, 2021).

Raksta mērķis ir identificēt un noteikt tendences mācību izvēlei e-vidē pieaugušo izglītībā Latvijā. Pētījumam tika izvirzīti šādi jautājumi:

1. Kādi priekšnosacījumi ietekmē mācību izvēli e-vidē pieaugušo izglītībā?
2. Kādas ir likumsakarības starp respondentu profilu (vecumu, ģimenes stāvokli, iepriekšējo izglītību u.c.) un izvēli ietekmējošiem priekšnosacījumiem?

Šī pētījuma rezultātā ir noteiktas tendences mācību izvēlei e-vidē, kuras var būt noderīgas mācību īstenotājiem, lai sniegtu atbilstošu piedāvājumu atkarībā no potenciālā mācību dalībnieka profila, mērķiem un apstākļiem.

Pētījumā veikta teorētiskās literatūras analīze par mācību e-vidē izvēles priekšnosacījumiem un iedzīvotāju aptauja par mācību e-vidē uzsākšanu, kurā piedalījās 131 respondents. Anketēšanas rezultātu analīze veikta programmā SPSS.

Literatūras pārskats

Literature review

Plaši tiek diskutēts, vai mācības e-vidē (attālināti, tālmācībā) ir tikpat kvalitatīvas, kā atrodoties klasē vai auditorijā. Ikviens mācību kurss ir tik labs, cik labs ir tā dizains un spēja apmierināt studentu vajadzības, tāpēc ir būtiski izprast mācību specifiku visām tajā iesaistītajām pusēm. Mācībām e-vidē nav jāaizstāj mācības klātienē tādā pašā formā, bet gan jābūt pielāgotam kursa dizainam, mācību saturam, didaktiskajiem paņēmieniem u.c. (Veletsianos, 2020; Radin & Shlat, 2021).

Pastāv dažādi veidi, kā var tikt īstenotas mācības e-vidē: tie var būt neformālās izglītības kursi, plašas pieejas bezmaksas kursi (MOOC), ko piedāvā tādas platformas kā EDx, Coursera u.c., plašas iespējas apgūt jaunas prasmes ir atrodamas arī Youtube kanālā. Mācības e-vidē ir pieejamas arī formālajā izglītībā - tālmācības, jauktā un tagad arī tiešsaistes un hibrīda formā. Mācībām e-vidē var tikt izmantotas dažādas IKT platformas, kā, piemēram, Zoom, Big Blue Button, Microsoft Teams u.c. Mācību materiālu izvietošanai, mācību dalībnieku uzskaitēi un sadarbības veidošanai tiek izmantotas mācību vadības sistēmas (LMS), piemēram, Moodle.

Pastāv arī dažādi komunikācijas veidi:

- tālmācība, bez e-komunikācijas (pašmācība);
- tālmācība ar e-komunikāciju (asinchronā komunikācija);
- mācības tiešsaistē ar e-komunikāciju (sinchronā komunikācija);
- neregulāras mācības tiešsaistē vai klātienē ar e-komunikāciju (blended/hibrīd-asinchronā komunikācija);
- mācības klātienē ar e-komunikāciju (Elfaki, Abdulraheem, & Abdulrahim, 2019; Radin & Shlat 2021).

Mācībām e-vidē ir daudz iespēju, tās dažādās formas un mācību pieejas sniedz iespēju paaugstināt kvalifikāciju, iegūt jaunas zināšanas, paplašināt redzesloku no jebkuras vietas, kur ir interneta pieslēgums. G. Veletsianos, atsaucoties uz 2018. gada publicēto pētījumu, kurā tika aptaujāti gandrīz 65000 studenti no ASV, norāda, ka 55% respondentu dod priekšroku jauktajai mācību formai (*blended learning*), nevis tikai klātienei vai tikai tiešsaistei. Tajā pašā pētījumā tika novērots, ka tie, kas nekad nav apguvuši kādu kursu e-vidē, vairāk izvēlas mācības klātienē, un otrādi, tie, kas ir kaut reizi mācījušies tiešsaistē, ar

lielāku varbūtību izvēlas mācības jauktā formā. Pētījumos ir apliecināts, ka mācību rezultāti būtiski neatšķiras no tiešsaistes vai klātienes formas, kas parāda, ka tiešsaistes mācību forma kvalitātes ziņā neatšķiras no klātienes (Moodie, 2021; Veletsianos, 2020). Svarīgi ir apzināties, ka mācībām e-vidē nevar būt universāls saturs, jo mācību dalībnieki ir dažādi, tiem ir atšķirīgi mērķi, motivācija un ārējie apstākļi, kas ir noteikuši iemeslus, kādēļ mācības ir izvēlētas tieši e-vidē (Veletsianos, 2020; Eynon & Malmberg, 2021).

ASV, Austrālijā un Kanādā veiktie pētījumi parāda, ka lielākoties mācības e-vidē izvēlas 29 – 34 gadus vecas sievietes ar vienu vai vairākiem bērniem, kas strādā pilna laika darbu. ASV un Kanādā ir vērojama tendence, ka mācības e-vidē izvēlas tie, kam nav pabeigta vidējā izglītība vai ir bakalaura grāds. Mācības e-vidē izvēlas arī strādājošie, kuriem īsā laikā jāapgūst konkrētas prasmes. Šīs prasmes var būt nepieciešamas karjeras izaugsmei, nākotnes profesijas apgūšanai vai pašizaugsmei (Veletsianos, 2020). Savukārt Lielbritānijā veiktais pētījums liecina, ka mūžizglītību ar interneta starpniecību vairāk izvēlas tie, kuriem jau ir stabils darbs un iepriekšējā izglītība. Pētījuma rezultātā tika atrastas likumsakarības, ka jaunākiem respondentiem ir labākas digitālās prasmes un tāpēc viņi aktīvāk iesaistās mācībās e-vidē. Par galvenajām tiešsaistes mācību priekšrocībām tika atzītas personīgās un profesionālās izaugsmes iespējas, to atzīst respondenti ar augstāku sociālekonomisko statusu un jau ar esošu iepriekšējo izglītību. Svarīgi atzīmēt, ka izvēlei mācīties e-vidē būtisks priekšnosacījums ir digitālās prasmes un saskare ar dažādām aktivitātēm e-vidē (Eynon & Malmberg 2021).

Iemesli, kādēļ izvēlas mācīties e-vidē, ir atšķirīgi, bet galvenokārt tie balstās uz mācību e-vidē būtiskākajām priekšrocībām. Lai apzinātu e-mācību priekšrocības, trūkumus, stiprās puses un draudus, tika veikta dažādos pētījumos (Orusova, 2020; Klimenskih, Korepina, Sheka, & Vindeker, 2018; Kalvans, 2021; Vilks & Kipane, 2021; Radin & Shlat 2021; Voevoda, 2020; Veletsianos, 2020) pausto atziņu SVID analīze (1. tabula).

1. tabula. **Mācību e-vidē SVID analīze** (Laces veidots)
Table 1 SWOT analysis of online studies (created by Lace)

Stiprās puses	Vājās puses
<ul style="list-style-type: none"> • Nav ģeogrāfiski ierobežojumi • Mūžizglītības iespējas • Zemāka maksa par mācībām • Elastīgs apmācību grafiks • Iespēja savienot ar darbu • Mācību procesā tiek izmantotas mūsdienīgas tehnoloģijas • Mācību materiālu pieejamība • Psiholoģiskais komforts • Efektīvāks mācību process • Iespēja studēt cilvēkiem ar ierobežotām fiziskām iespējām • Patstāvīga laika plānošana 	<ul style="list-style-type: none"> • Jābūt disciplīnai un motivācijai • Nav personīga kontakta ar pasniedzēju un grupas biedriem • Rūpīga atgriezeniskās saites sniegšana • Rūpīgāk ir jāizstrādā kursa metodika • Nepietiekamas datorprasmes • Studējošā identifikācija • Ļoti maz stundu vai vispār netiek atvēlēts seminārnodarbībām • Ierobežota praktisku prasmju iegūšana • Mācību materiālu neelastība • Mazāka mācību materiālu apguves kontrole • Zema mācību materiālu kvalitāte • Netiek ņemtas vērā individuālās īpatnības • Atkarība no tehnoloģijām, jābūt interneta pieejai • Komunikācijas trūkums
Iespējas	Draudi
<ul style="list-style-type: none"> • Veidot sadarbību starp studentiem un augstskolām starptautiskā līmenī paliekot mītnes zemē • Augstskolām piesaistīt studentus no attālākiem reģioniem • Studentiem ar ierobežotām iespējām pieeja studijām • Digitālo tehnoloģiju potenciāla izziņāšana un pielietošana studiju procesa nodrošināšanai • Akadēmiskā personāla izglītošana un apmācība, veicinot stabilu un kvalitatīvu digitālo prasmju apguvi un kompetences; • Studijas nodrošināt starp dažādam augstskolām • Piesaistīt docētājus no citām valstīm • Studējošo digitālo prasmju pilnveidošana • Paplašināt starpdisciplināru studiju kursu apguves iespējas 	<ul style="list-style-type: none"> • Studentu aizplūšana uz citu valstu augstskolām • Studiju kvalitātes pazemināšanās • Komunikācijas un praktisko iemaņu trūkums • Neveidojas sadarbības prasmes • Nepieciešama pieeja online bibliotēkai zinātniskajām datu bāzēm, programmām u.c. • Tehnoloģiju vai piekļuves problēmas

Balstoties uz SVID analīzi, tika identificēti priekšnosacījumi, kādēļ respondenti izvēlas mācības e-vidē:

- iespēja īsā laikā apgūt jaunas zināšanas;
- iespēja saņemt padziļinātas zināšanas kādā konkrētā jautājumā;
- karjeras maiņa;
- kvalifikācijas celšana, izaugsme;
- darba algas pielikums, paaugstinājums darbā;
- iespēja pielāgoties mācību tempam;
- iespēja mācīties no jebkuras vietas;
- iespēja patstāvīgi plānot laiku;
- radnieku, draugu pozitīvā pieredze;
- pozitīva iepriekšēja pieredze mācībām e-vidē;
- iespēja savienot ar darbu un citiem pienākumiem;
- personīgās intereses, pašizaugsme;
- zemākas mācību maksa un citas izmaksas (piem. transporta, dzīvošana u.c.);
- iespēja apgūt zināšanas ārzemēs;
- iespēja apvienot ar pienākumiem ģimenē.

Turpmāk pētījumā tiks analizēti šie priekšnoteikumi, to nozīmīgums mācību izvēlei e-vidē.

Metodoloģija

Methodology

Lai sasniegtu pētījuma mērķi un atbildētu uz pētījuma jautājumiem, tika izveidota anketa, ko veido 21 profiljautājums un 15 priekšnosacījumu novērtējums mācību izvēlei e-vidē. Novērtējumos izmantota Likerta skala, kur 1 nozīmē noteikti neietekmēja un 5 – noteikti ietekmēja.

Iegūto datu analīze veikta SPSS programmā 28.0.1.0 versijā, kur tika izmantota aprakstošā statistika, Kruskal-Wallis tests un Spearman's korelācija.

Respondentu kopas raksturojums

Aptauja norisinājās e-vidē no 2021. gada 13. decembra līdz 2022. gada 3. janvārim. Aptaujā piedalījās 131 respondents, no kuriem 117 respondenti šobrīd mācās vai ir mācījušies e-vidē un 41 respondents izvēlējās mācības tieši e-vidē.

Kopējā aptaujā piedalījās respondenti vecumā no 18 līdz 62 gadiem, 105 sievietes un 26 vīrieši. 49 respondenti atzīmēja, ka nav bērnu (41,9%), savukārt 68 respondentiem ir bērni (58,1%).

2. tabulā ir apkopoti dati par respondentu ģimenes stāvokli, dzīvesvietu un sociālo statusu.

2. tabula **Respondentu profildatu sadalījums (Laces veidots)**

Table 2 *Distribution of the profile data of the respondents (Created by Lace)*

	Skaitis	%
Ģimenes stāvoklis		
Neprecējies (-usies)	35	29,9
Neprecējies (-usies), bet dzīvo kopā ar partneri	26	22,2
Precējies (-usies)	52	44,4
Šķīries (-usies)	4	3,4
Dzīvesvieta		
Rīga	31	26,5
Cita pilsēta	47	40,2
Pagasts	20	17,1
Ciems, lauku teritorija	16	13,7
Atrodas ārzemēs	3	2,6
Sociālais statuss (iespējamās vairākas atbildes)		
Pilna laika nodarbinātais	65	55
Nepilna laika nodarbinātais	5	4,2
Pašnodarbinātais	8	6,8
Uzņēmējs	7	5,98
Šobrīd nestrādā	16	13,7
Atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā	8	6,8
Pilna laika students	51	43,6
Nepilna laika students	22	18,8
Ikmēneša ienākumi		
Līdz 700 eur	50	42,7
700 – 1000 eur	33	28,2
1000 – 1500 eur	23	19,7
Virs 1500 eur	11	9,4
Izglītības līmenis		
Vidējā un vidējā profesionālā	65	55,6
1. līmeņa augstākā un bakalaura izglītība	42	35,9
Maģistra izglītība	10	8,5

Lai izpētītu tendences, kādēļ tiek izdarīta izvēle par labu mācībām e-vidē, kādi ir noteicošie faktori izvēlēties šo mācību formu un kas ietekmē šo faktoru izvēli, turpmāk pētījuma analīzei tiks apskatīti tie respondenti, kuri izvēlējās mācības tieši e-vidē. No šiem respondentiem ir 39 sievietes un 2 vīrieši,

13 respondenti atzīmēja, ka dzīvesvieta ir Rīgā, 15 - citās pilsētās, 6 – pagastā, 4 – ciema vai lauku teritorijā un 3 atrodas ārzemēs. 22 respondenti atzīmēja, ka ir pilna laika nodarbinātie, 4 - pašnodarbinātie, 3 – uzņēmēji. 7 respondenti ir pilna laika studenti, 9 respondenti ir nepilna laika studējošie.

9 respondentiem darba stāžs ir līdz 4 gadiem, 8 respondentiem no 5 – 9 gadiem, 12 respondentiem no 10 – 14 gadiem, 5 respondentiem no 15 līdz 19 gadiem, un 7 respondentiem darba stāžs ir vairāk kā 20 gadi.

17 respondenti norādīja, ka pēdējā augstākā iegūtā izglītība ir vidējā vai vidējā profesionālā, 24 respondentiem ir augstāka izglītība, no kuriem 3 respondentiem ir 1. līmeņa augstākā izglītība, 15 respondentiem bakalaura izglītība un 6 respondentiem maģistra izglītība.

9 respondenti norādīja, ka kopējais mācību ilgums e-vidē ir vairāk kā 2 gadi, 16 respondenti – no 1- 2 gadiem, 2 respondenti norādīja – 6 – 12 mēneši, 10 respondenti – 1 – 5 mēnešiem, 4 respondenti norādīja ka mācības notika e-vidē mazāk kā 3 nedēļas.

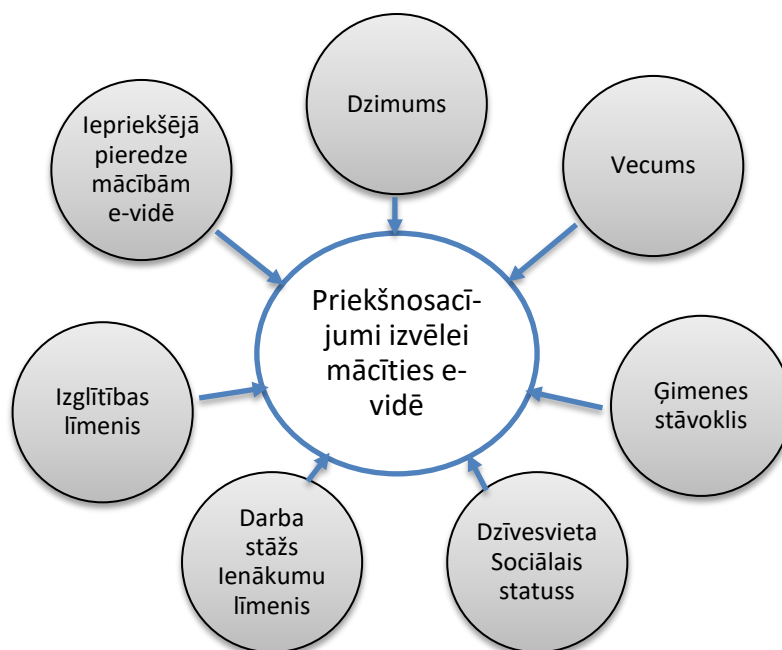
Pētījuma rezultāti

Research results

1. attēlā ir atspoguļoti izvēlētie respondentu raksturlielumi, kas var ietekmēt priekšnosacījumus mācību izvēlei e-vidē.

Kronbaha alfas koeficients visai respondentu kopai $\alpha=,869$. Pētījuma izlases datu analīzes Kronbaha alfas koeficients tika noteikts $\alpha=,858$, tas nozīmē, ka anketā pastāv iekšēja saskaņotība.

Vispirms tika pētītas to respondentu atbildes, kuri šobrīd mācās vai ir mācījušies e-vidē, lai noteiktu tendenci starp respondentu profilu un izvēli mācīties e-vidē. Kā tika minēts iepriekš, 35% respondentu izvēlējās mācīties e-vidē, bet 65% uzsāka mācības klātienē un ierobežojumu dēļ turpināja tās e-vidē. 3. tabulā ir apkopoti respondentu profildati, kuros ir novērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības un korelācija.

1. attēls. Respondentu mācību izvēli e-vidē ietekmējošās personīgās īpašības
(Laces veidots)

*Figure 1 The personal characteristics, which affect the respondents' choice to study online
(created by Lace)*

Atkarībā no stāža, ienākumiem, dzīvesvietas, ģimenes stāvokļa, nodarbinātības netika novērotas statistiski nozīmīgas atšķirības un korelācijas izvēlei mācīties e-vidē.

Biežāk mācīties e-vidē izvēlējušās sievietes, respondenti, kas ir vecāki par 25 gadiem, ar vienu vai vairākiem bērniem, ar augstāku izglītības līmeni. Respondenti, kas atrodas bērnu kopšanas atvaļinājumā (turpmāk - BKA) biežāk izvēlas mācības e-vidē (3. tabula). Apskatot sīkāk, tika novērota tendence, ka mācības e-vidē biežāk izvēlas sievietes vecumā no 31 – 40 gadiem, ar vienu vai vairākiem bērniem, ar vidējo vai bakalaura izglītību, kur pēdējā izglītība tika sekmīgi iegūta 2 – 20 gadus atpakaļ. Statistiski nozīmīgas atšķirības starp izvēles kritērijiem netika novērotas, kas norāda uz to, ka pastāv tendence un būtu jāveic papildus pētījumi, lai apstiprinātu šo novērojumu.

Pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības un korelācija respondentu datos, kuriem jau ir iepriekšējā pieredze mācībām e-vidē, respondenti ar pieredzi biežāk ir atzīmējuši, ka nav izvēlējušies mācības e-vidē, kas var liecināt par negatīvu iepriekšējo pieredzi ($r=,284$; $p=,002$). Tajā pat laikā pastāv korelācija starp respondentu mācību e-vidē vērtējumu un cik bieži ir bijušas mācības. Statistiski nozīmīgās atšķirības un korelācija parāda, ka tie respondenti, kas ir izvēlējušies

mācības e-vidē, parāda zemāku vērtējumu par pieredzi mācībām e-vidē ($r=-,371$; $p=,003$), kas arī norāda uz tendenci, ka mācības e-vidē ir veidojušas negatīvu pieredzi.

Pastāv korelācija un statistiski nozīmīgas atšķirības respondentu atbildēs, kuri atzīmējuši, ka mācības e-vidē neizvēlējas, bet uzsāka tās ierobežojumu dēļ, pēdējā gada laikā ir mācījušies e-vidē augstskolā ($r=,248$; $p=,007$). Šī atbilde liecina, ka mācības notiek attālināti.

3. tabula. **Statistiski nozīmīgas atšķirības un korelācija respondentu profildatos un izvēlei mācīties e-vidē** (Laces veidots)

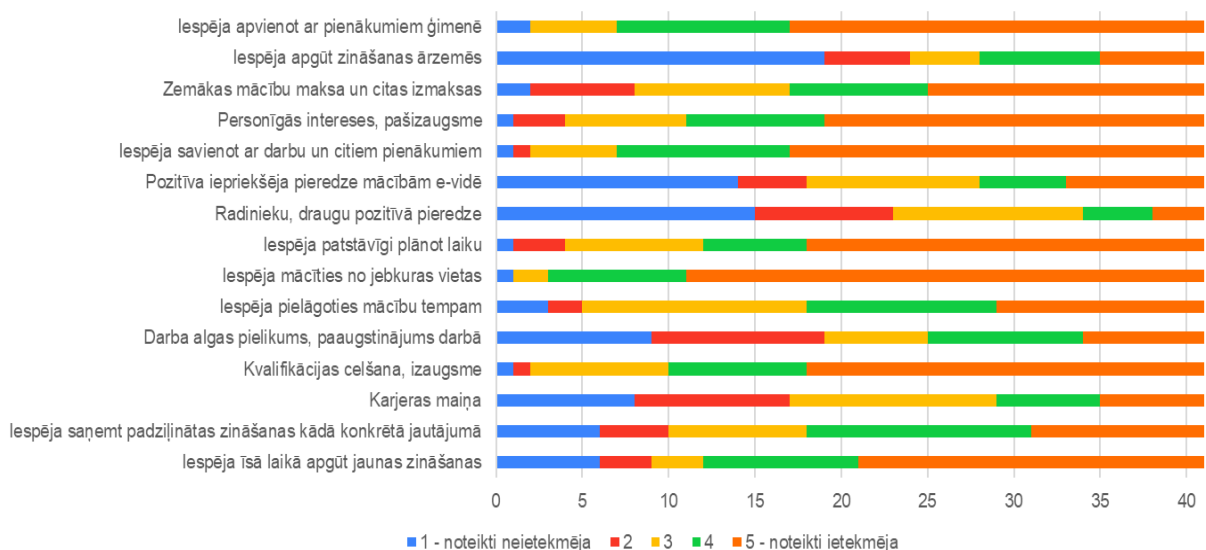
Table 3 Statistically significant differences and correlations between the profile data of the respondents and their choice to study online (created by Lace)

Profildati	Rādītājs	Skaidrojums
Vecums	$p=,028$ $r=-,216$	Jaunāki respondenti vecumā no 18 – 24 gadiem biežāk ir izvēlējušies mācības klātienē, bet ierobežojumu dēļ turpina tās e-vidē.
Dzimums	$p=,002$ $r=,284$	Vīrieši biežāk atzīmēja, ka neizvēlējas mācības e-vidē, bet ierobežojumu dēļ turpina tās e-vidē.
Bērnu skaits	$p=,005$ $r=-,260$	Pastāv tendence, ka respondenti kuriem ir bērni mācīties e-vidē izvēlas biežāk, nekā tie, kuriem bērnu nav.
Izglītības līmenis	$p=,015$ $r=-,224$	Pastāv tendence, ka jo augstāka izglītība, jo biežāk izvēlas mācības e-vidē.
Atrodas bērnu kopšanas atvaļinājumā	$p=,001$ $r=-,298$	Respondenti, kuri atrodas bērnu kopšanas atvaļinājumā biežāk izvēlas mācīties e-vidē.
Pilna laika students	$p<,001$ $r=,393$	Pilna laika studenti biežāk ir izvēlējušies atbildi, ka mācības tika uzsāktas klātienē, bet ierobežojumu dēļ šobrīd mācās e-vidē.

p – nozīmības koeficients

r – korelācijas koeficients

Tālāk tika pētīti respondentu dati, kuri ir apzināti izvēlējušies mācīties e-vidē (N=41). Rezultāti apkopoti 2.attēlā.

2. attēls. Mācību izvēli e-vidē priekšnosacījumu novērtējums (N=41)

(Laces veidots)

Figure 2 Evaluation of the preconditions for choosing online studies (N=41)

(created by Lace)

Nozīmīgākie izvēli ietekmējošie priekšnosacījumi par labu mācībām e-vidē ir apkopoti 4. tabulā. Savukārt, vismazāk ietekmēja mācību izvēli e-vidē šādi priekšnosacījumi: karjeras maiņas iespēja, darba algas pielikums, iespēja pielāgoties mācību tempam, radnieku un draugu pozitīva pieredze, pozitīva iepriekšēja pieredze mācībām e-vidē un iespēja iegūt jaunas zināšanas ārzemēs. Tas norāda uz tendenci, ka mācības e-vidē biežāk izvēlas kā iespēju mācīties no jebkuras vietas, mācības apvienot ar darbu, ģimeni, mācīties pašizaugsmei, kvalifikācijas celšanai, kā arī iegūt zināšanas īsā laikā, nevis karjeras maiņas vai darba algas pielikuma dēļ, tāpat arī sava vai citu iepriekšējā pozitīvā pieredze neietekmē šo izvēli.

Kaut arī statistiski nozīmīgas atšķirības netika konstatētas, respondentiem, kuriem ir bērni, priekšnosacījuma *Zemāka mācību maksa un citas izmaksas (piem. transporta, dzīvošana u.c.)* novērtējumos Moda ir augstāka (1 bērns N=16; Mean = 3,81, Moda = 5; 2 bērni N=10; Mean = 3,8, Moda = 5; 3 un vairāk bērni N=5; Mean = 3,8, Moda = 5) nekā tiem respondentiem, kuriem bērnu nav (N = 10; mean = 3,5, moda= 2). Tas nozīmē, ka pastāv tendence, ka tie respondenti, kuriem ir bērni, kā ietekmējošu šo priekšnosacījumu izvēlas biežāk, nekā tie, kuriem nav bērnu. Konstatētas mījiskarības starp priekšnosacījuma *Iespēja saņemt padziļinātas zināšanas kādā konkrētā jomā* novērtējumu un to, vai respondentam ir bērni. Tas varētu būt saistīts ar to, ka respondenti ar bērniem ir gados vecāki

(pastāv korelācija $r=,504$) un ir nepieciešams saņemt jau konkrētas zināšanas profesionālā jomā.

4. tabula **Mācību izvēli e-vidē ietekmējošie priekšnosacījumi** (Laces veidots)

Table 4 *The preconditions, which affect the choice to study online* (created by Lace)

Priekšnosacījumi	Mean	Median	Mode
Iespēja īsā laikā apgūt jaunas zināšanas	3,83	4,00	5
Iespēja saņemt padziļinātas zināšanas kādā konkrētā jautājumā	3,41	4,00	4
Kvalifikācijas celšana, izaugsme	4,24	5,00	5
Iespēja mācīties no jebkuras vietas	4,61	5,00	5
Iespēja patstāvīgi plānot laiku	4,15	5,00	5
Iespēja savienot ar darbu un citiem pienākumiem	4,34	5,00	5
Personīgās intereses, pašizaugsme	4,15	5,00	5
Zemāka mācību maksa un citas izmaksas (piem. transporta, dzīvošana u.c.)	3,73	4,00	5
Iespēja apvienot ar pienākumiem ģimenē	4,32	5,00	5

Tika konstatētas statistiski nozīmīgas atšķirības un korelācija starp respondentu ģimenes stāvokli ($p=,020$, $r=-,403$) un priekšnosacījuma *Iespēja apgūt zināšanas ārzemēs* novērtējumu: parāda tendenci, ka respondentiem, kas ir precējušies šis priekšnosacījums vairāk ietekmē izvēli mācīties e-vidē.

Tika konstatētas statistiski nozīmīgas atšķirības starp respondentu izglītības līmeni priekšnosacījuma *Darba algas pielikums, paaugstinājums* novērtējumos ($p=,028$), kur respondentiem, kuriem ir vidējā profesionālā izglītība (Mean Rank = 35,33) un vidējā izglītība (Mean Rank = 24,82) šis priekšnosacījums ir nozīmīgāks nekā tiem, kuriem ir 1. līmeņa augstākā izglītība (Mean Rank = 8,15), bakalaura izglītība (Mean Rank = 18,77) un maģistra izglītība (Mean Rank = 16,92). Iespējams, ka tas saistīts ar vakancēm darba tirgū, kur bieži vien tiek pieprasīta augstākā izglītība.

Korelācija un statistiski nozīmīgas atšķirības konstatētas starp ienākumiem un priekšnosacījuma *Pozitīva iepriekšējā pieredze mācībām e-vidē* ($p=,006$; $r=-,400$) novērtējumu: jo augstāki ienākumi, jo izvēli mazāk ietekmē šis priekšnosacījums.

Tālāk tiks apskatīti izvēlēto priekšnosacījumu novērtējums attiecībā uz respondentu statusu.

Statistiski nozīmīgas atšķirības un korelāciju pilna laika strādājošiem parādās trīs priekšnosacījumos (skatīt 5. tabulu), norādot uz to, ka šo respondentu grupas izvēli mācīties e-vidē ir mazāk ietekmējuši priekšnosacījumi: *Iespēja īsā*

laikā iegūt zināšanas, Radnieku, draugu pozitīvā pieredze, Pozitīva iepriekšēja pieredze.

5.tabula. Statistiski nozīmīgas atšķirības un korelācija priekšnosacījumiem pilna laika nodarbinātajiem (Laces veidots)

Table 5 Statistically significant differences and correlations between preconditions for full-time employed respondents (created by Lace)

Priekšnosacījums	Rādītāji
Iespēja īsā laikā apgūt jaunas zināšanas	p=,048 r=-,312
Radnieku, draugu pozitīvā pieredze	p=,004 r=-,450
Pozitīva iepriekšēja pieredze mācībām e-vidē	p=,027 r=-,350

Respondentu atbildēs, kuri atzīmējuši, ka ir uzņēmēji, parādās korelācija un statistiski nozīmīgas atšķirības priekšnosacījumā *Iespēja saņemt padziļinātas zināšanas kādā konkrētā jautājumā* (p=,017; r=,379). Tas norāda uz tendenci, ka uzņēmēji nelielus apmācību kursus e-vidē izvēlas saistībā ar profesionālo darbību.

Respondenti, kas šobrīd nestrādā, atbildēs parādās korelācija un statistiski nozīmīgas atšķirības priekšnosacījuma *Karjeras maiņa* (p=,035 ;r=-333) novērtējumos, kas parāda tendenci, ka šis ir mazāk nozīmīgs priekšnosacījums izvēlei mācībām e-vidē kā citām respondentu grupām.

Statistiski nozīmīgas atšķirības un korelāciju respondentu, kuri atrodas bērnu kopšanas atvaļinājumā, dotos uzrāda trīs priekšnosacījumos (skatīt 6. tabulu). Rezultāti liecina, ka respondentiem, kuri atrodas bērnu kopšanas atvaļinājumā, nozīmīgāki ir priekšnosacījumi *Radnieku, draugu pozitīvā pieredze* un *Personīgās intereses, pašizaugsme* nekā citām respondentu grupām, savukārt, priekšnosacījums *Iespēja apvienot ar darbu* ir mazāk nozīmīgs, tas noteikti ir tādēļ, ka respondenti atbilžu sniegšanas brīdī nestrādā.

6.tabula. Statistiski nozīmīgas atšķirības un korelācija priekšnosacījumiem
respondentiem bērnu kopšanas atvaļinājumā (Laces veidots)

Table 6 Statistically significant differences and correlations between preconditions for
respondents on parental leave (created by Lace)

Priekšnosacījums	Rādītāji
Radnieku, draugu pozitīvā pieredze	p=,033 r=,336
Personīgās intereses, pašizaugsme	p=,051 r=,309
Iespēja apvienot ar darbu	p=,033 r=-,338

Respondentiem, pilna laika studentiem, tika novērotas statistiski nozīmīgas atšķirības un korelācija priekšnosacījumos *Iespēja pielāgoties mācību tempam, Pozitīva iepriekšējā, Zemāka mācību maksa un citas izmaksas*, kas ir atspoguļoti 7. tabulā.

7. tabula. Statistiski nozīmīgas atšķirības un korelācija priekšnosacījumiem pilna laika
studējošiem (Laces veidots)

Table 7 Statistically significant differences and correlations between preconditions for full-
time students (created by Lace)

Priekšnosacījums	Mean	Moda	Mean Rank	p	r
Iespēja pielāgoties mācību tempam	4,43	5	28,86	,047	,313
Pozitīva iepriekšējā pieredze	4,14	5	31,57	,008	,419
Zemāka mācību maksa un citas izmaksas	3,56	5	28,86	,047	,314

Tabulā atspoguļotie rezultāti norāda uz tendenci, ka pilna laika studentiem šie priekšnosacījumi nav bijuši nozīmīgi izvēloties mācības e-vidē. Lielākoties pilna laika studentiem mācības attālināti notiek pēc līdzvērtīga grafika kā klātienē, nav bijusi pozitīva iepriekšējā pieredze un mācību maksa neatšķiras no tās, kas ir klātienē studijās. Savukārt, nepilna laika studējošo respondentu atbildēs netika novērotas statistiski nozīmīgas atšķirības šajos priekšnosacījumos, kas liecina par to, ka šie priekšnosacījumi noteiktā mēra ietekmē izvēli mācībām e-vidē.

Secinājumi Conclusions

1. Teorētiskās atziņas liecina, ka:
 - a) mācības ar interneta starpniecību visbiežāk izvēlas tieši to priekšrocību dēļ. Covid-19 pandēmijas rezultātā mācības e-vidē kļuva pieejamākas.
 - b) personas ar zemāku izglītības līmeni, mācības e-vidē izvēlas karjeras izaugsmes dēļ, savukārt strādājošie tās, jo var īsā laikā, iegūt nepieciešamās prasmes, apvienojot mācības citiem pienākumiem. Tāpat izvēle mācīties e-vidē ir kā iespēja pašizaugsmei;
 - c) zems digitālo prasmju līmenis var būt šķērslis mācību e-vidē izvēlei.
2. Latvijas situācijas izpēte liecina, ka:
 - a) Latvijā izvēli mācīties e-vidē ietekmē respondentu vecums, bērnu skaits, izglītības līmenis, atrašanās bērnu kopšanas atvaļinājumā, savukārt, neietekmē: stāžs, ienākumu līmenis, dzīvesvieta;
 - b) Latvijā mācību e-vidē izvēli ietekmē iespēja mācīties no jebkuras vietas, apvienot mācības ar darbu un citiem pienākumiem, patstāvīgi plānot savu laiku, kas tika atzīmēts arī citos pētījumos. Mācības e-vidē izvēlas arī kā iespēju paaugstināt kvalifikāciju un saņemt zināšanas īsā laikā;
 - d) pastāv tendence, ka mācīties e-vidē biežāk izvēlas sievietes, vecumā no 31 – 40 gadiem, ar vienu vai vairākiem bērniem, ar vidējo vai bakalaura izglītību, kas sekmīgi pabeigta pēdējo 2 – 20 gadu laikā, ko apstiprina G. Veletsianos veiktajā pētījumā, savukārt netika novērotas statistiski nozīmīgas atšķirības un korelācija starp nodarbinātību, dzīvesvietu, stāžu, ienākumu līmeni.
 - c) respondentiem ar zemāku izglītības līmeni nozīmīgs mācību e-vidē uzsākšanas priekšnosacījums ir *Darba algas pielikums, paaugstinājums*.
 - d) respondenti, kuriem jau ir iepriekšējā pieredze mācībām e-vidē, tās ir novērtējuši zemāk, nekā tiem, kam nav bijusi iepriekšējā pieredze, kas ļauj pieņemt, ka iepriekšējā pieredze nav bijusi

pozitīva, nav apmierinātas izglītojamo izglītības vajadzības un izglītības sniedzējiem būtu nepieciešams pilnveidot piedāvājumu kvalitāti.

3. Pētījums tiek turpināts, lai apstiprinātu noteiktās tendences mācību izvēlei e-vidē un noteiktu faktorus, kas sekmē mācību pabeigšanu.
4. Turpmākajos pētījumos būtu jānovērtē respondentu digitālās prasmes, pašvadītas mācīšanās spējas, emocionālo inteligenci, temperamentu.

Summary

In the theoretical review, previous researches on tendencies of choosing online studies (subject and causality) are reflected on. In the theoretical analysis part, the resident profile parameters and correlating preconditions for choosing online studies are discussed. G. Veletsianos (2020) specifies, that online studies are being chosen by 29-34-year-old women, who have one or multiple children and a full-time job, and any person, who is employed full-time – to have the opportunity to work and study simultaneously and raise the qualification, that is necessary for career development. Online studies are also being chosen by residents with incomplete higher education or an already earned bachelor's degree (Veletsianos, 2020). A research, done in Great Britain, concludes, that digital skills, previous education, socioeconomic status and duration of working life are essential (Eynon & Malmberg, 2021). SWOT analysis of online studies was done, strengths, weaknesses, opportunities and threats were summarized.

To identify the tendencies of the situation in Latvia, a survey with 131 participating respondents was conducted – 41 respondents chose online studies over other options.

1. Theoretical conclusions show, that:
 - a) online lifelong learning is mostly being chosen by individuals, who already have a stable job and previous education, and by 29-34-year-old full-time employed women, who have one or multiple children and complete or incomplete higher education;
 - b) individuals with lower levels of education tend to choose online studies for career development, but employed individuals make the choice, because the necessary skills can be attained in a relatively short time span and parallelly to attending to other tasks.

- The choice to study online also serves as an opportunity for self-development;
- c) a low digital skill level can be an obstacle to choosing online studies.
2. A research on the situation in Latvia shows, that:
 - a) in Latvia the choice to study online is being affected by age, number of children, level of education, parental leave, but is not being affected by duration of working life, level of income, place of residence;
 - b) in Latvia the choice to study online is being affected by the opportunity to study from any location, to combine studies with work and other tasks, to create schedule independently – that was acknowledged in other researches, also. Online studies are also being chosen as an opportunity to raise qualification and receive knowledge in a relatively short time span;
 - c) exists a tendency for online studies to be mostly chosen by 31-40-year-old women with one or multiple children, secondary or baccalaureate education, that is graduated in the nearest 2-20 years, however, statistically significant differences or correlations between employment, place of residence, duration of working life were not observed;
 - d) respondents with lower levels of education prioritize *Salary increase, promotion* as a precondition for online studies;
 - e) respondents with previous online study experience have rated the studies lower than respondents without the experience, letting to conclude, that the previous experience has not been positive, the students' educational needs have not been satisfied and the providers of education should improve the quality of supply.
 3. Additional research must be conducted to confirm the tendencies observed in this research and detect the conditions for successful graduation.
 4. Future investigations should provide evaluations of digital skills, capabilities for self-organized studying, emotional intelligence, temperament of respondents.

Literatūra
References

- Elfaki N. K., Abdulraheem I., & Abdulrahim R. (2019). Impact of e-learning vs traditional learning on student's performance and attitude. *International Journal of Medical Research & Health Sciences*, 8(10), 76-82. Received from: https://www.researchgate.net/publication/338528127_Impact_of_e-learning_vs_traditional_learning_on_students'_performance_and_attitude
- Eynon, R., & Malmberg, L. E. (2021). Lifelong learning and the Internet: Who benefits most from learning online? *British Journal of Educational Technology*, 52(2), 569-583. DOI: <https://doi.org/10.1111/bjet.13041>
- Griskevica, I. & Iltner, M. (2021). Relationship between Academic Self-Efficacy and Cognitive Load for Students in Distance Learning. *Education. Innovation. Diversity*, 2(2), 31-40. DOI: <https://doi.org/10.17770/eid2021.1.5426>
- Harasim, L. (2000). Shift happens: Online education as a new paradigm in learning. *The Internet and higher education*, 3(1-2), 41-61. DOI: [https://doi.org/10.1016/S1096-7516\(00\)00032-4](https://doi.org/10.1016/S1096-7516(00)00032-4)
- Ithriah, S.A., Ridwandono, D., & Suryanto, T.L.M. (2020). Online Learning Self-Efficacy: The Role in E-Learning Success. *Journal of Physics: Conference Series*. DOI:10.1088/1742-6596/1569/2/022053
- Kalvans, E. (2021). Stressors of the study process, their empirical research at Rēzekne Academy of technologies. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*, 7, 134-145. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2021vol7.6369>
- Klimenskih, M.V., Korepina, N.A., Sheka, A.S., & Vindeker, O.S. (2018). Osobnosti vosprijatija distancionnogo obuchenija studentami i prepodavateljami vuza. *Sovremennye problemy nauki i obrazovanija*, (1), 41-41. Retrieved from: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=27421>
- Moodie, D. R. (2021). Comparing the outcomes of the different teaching modes: All-in-person, hybrid, and online for different student demographics in a business school. *Online Learning*, 25(4), 362-387. DOI: 10.24059/olj.v25i4.2298
- OECD (2020). *The potential of online learning for adults: Early lessons from the COVID-19 crisis. OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19)*. Retrieved from <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/the-potential-of-online-learning-for-adults-early-lessons-from-the-covid-19-crisis-ee040002/#boxsection-d1e233>
- Orusova, O. V. (2020). Kak koronavirus izmenil sistemu vysshego obrazovanija: analiz perehoda vuzov na distancionnoe obuchenie. *Nauchnoe obozrenie. Serija 1: Jekonomika i pravo*, (3), 184-195. Retrieved from: <http://grr-bgu.ru/reader/article.aspx?id=24292>
- Radin, M. & Shlat, N. (2021). Online education: learning outcome, success & challenges. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference. 1*, 524-536. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2021vol1.6156>

- Tirziu, A.M. & Vrabie, C. (2015). Education 2.0: E-learning methods. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 186, 376-380. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.04.213>
- Veletsianos G. (2020). *Learning Online : The Student Experience*. Johns Hopkins University Press. Retrieved from:
https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=e864sww&AN=2266286&site=ehost-live&ebv=EB&ppid=pp_19
- Vilks, A. & Kipane, A. (2021, May). Challenges in providing qualitative legal education in the context of covid-19: experience of Rīga Stradins university. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference, 1*, 742-754. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2021vol1.6186>
- Vindača, O., Ļubkina, V., Žogla, I., & Prudņikova, I. (2020). Effective digital transformation in the context of higher education. *Proceedings of EDULEARN20 Conference, Vol. 6.* DOI: 10.21125/edulearn.2020.0354
- Voevoda, E.V. (2020). Digital didactics: technologies & practices. *Professional Discourse & Communication*. 2(2), 89-94. DOI: 10.24833/2687-0126-2020-2-2-89-94

RĒZEKNES PENSIONĀRU DIENAS CENTRA LOMA SENIORU DZĪVES KVALITĀTES UZLABOŠANĀ

Role of Rezekne Retirement Day centre in Improving the Quality of life of Seniors

Erika Matule

Rezekne Academy of Technologies, Latvia

Līga Danilane

Education Centre “Socialization”, Rezekne, Latvia

Abstract. *Life expectancy is increasing worldwide, and the proportion of seniors, which poses challenges to ensure that all individuals, regardless of their age, enjoy equal opportunities in both the private sector and the labour market, regardless of their state of health, without adversely affecting quality of life components.*

The purpose of the scientific article is to find out how the quality of life of Seniors is affected and how it is influenced by the functioning of the Senior Day Center, to improve the quality of services and collateral of the Senior Day Centre in Rezekne.

Keywords: *day centre, lifelong learning, seniors, quality of life.*

Ievads

Introduction

Visā pasaulē paredzamais vidējais mūža ilgums laikā no 2000.-2019.gadam ir palielinājies par vairāk nekā 6 gadiem, kas robežojas no 66,8 -73,4 gadiem (World Health Organization, 2020). Tiek prognozēts, ka Eiropas Savienībā gados vecāku cilvēku (65+) skaits palielināsies, no 90,5 miljoniem 2019. gada sākumā līdz 129,8 miljoniem 2050.gadā (The United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2020). Šajā laikposmā Eiropas Savienības dalībvalstīs 75 – 84 gadus vecu cilvēku skaits palielināsies par 56,1%, bet 65 –74 gadus vecu cilvēku skaits palielināsies par 16,6%. Turpretim jaunākās prognozes liecina, ka līdz 2050.gadam Eiropas Savienības valstīs būs par 13,5% mazāk cilvēku vecumā līdz 55 gadiem (Eurostat, 2020). Pēc visaugstāko senioru īpatsvaru valstī datiem, Latvija ierindojas top 10 vietā no 50 pasaules valstīm (United Nations Population Division, 2019).

Pavisam Latvijā ir 1,8 milj. iedzīvotāju, no kuriem 541024 sastāda pensionāri, savukārt no visiem pensionāriem 442115 ir vecuma pensionāri un

98909 ir ātrāk pensionējušās personas. Latgales reģions ir tas, kurā dzīvo gandrīz puse no visiem Latvijas pensionāriem jeb 257188. Tas nozīmē, ka Latvijā kopā virs darbspējas vecuma personu ir 28% jeb vairāk nekā piektdaļā no visiem Latvijas iedzīvotājiem, savukārt, Latgalē no visiem Latvijas pensionāriem ir visaugstākie rādītāji, kas sastāda 47% (Statistika, 2020). Iedzīvotāju vidējais vecums Latvijā sastāda 42 gadus, savukārt Latgales reģionā 44 gadus, kas norāda to, ka Latvijā ir zems jaunu cilvēku īpatsvars. Tas aktualizē demogrāfisko novecošanos, līdz ar to darbspējīgā vecumā esošu cilvēku īpatsvars samazinās, savukārt gados vecāku cilvēku skaits palielinās. Šī tendence turpināsies nākamās pāris desmit gadu, kad pēckara bērnu paaudze pabeigs savu pāreju pensijā. Šādai attīstībai, iespējams, būs būtiska ietekme ne tikai uz indivīdiem, bet arī uz valsts iekārtu kopumā - valdībām, uzņēmumiem un pilsonisko sabiedrību, kas ietekmēs arī veselības un sociālās aprūpes sistēmas, darba tirgu, valstu finanses un pensijas (Eurostat, 2020).

Covid ietekmē aktualizējas senioru ikdienas kārtība, aprūpe un atbalsta sistēma, ko viņi saņem, lai spētu palikt sociāli integrēti sabiedrībā. Senioru mūsdienu īstais izaicinājums ir ilgstoši pavadīt laiku mājās – vientulībā, izslēgt fizisko kontaktu ar ģimenes locekļiem, draugiem un kolēģiem, pārtrauktas darba gaitas un citas saturīgas brīvā laika aktivitātes. Seniori ir pārņemti ar nemieru, bailēm no saslimšanas un nāves – par savu un citu dzīvībām (World Health Organization, 2021). Tāpēc ir svarīgi, lai sabiedrība radītu veselīgas novecošanās veicināšanas iespējas pandēmijas laikā, neizslēdzot katra indivīda vajadzības, dzīves kvalitātes uzlabošanas kontekstā un ņemot vērā iedzīvotāju īpatsvara sadalījumu valstī.

Zinātniskā raksta mērķis: izpētīt termina “seniors” definējumu, analizēt dzīves kvalitātes teorētiskās nostādnes un Pensionāru Dienas centru ietekmi uz senioru dzīves kvalitāti. Pētījumā izmantota literatūras apkopošanas un analīzes metode, kā arī SVID analīze.

Literatūras analīze

Literature Analysis

Jēdziena “Seniors” skaidrojums

Explanation of the concept of “Senior”

Seniori dažādos zinātniskajos avotos tiek definēti atšķirīgi. Lielākajā daļā pasaules valstīs par senioru tiek uzskatīta persona, kas ir sasniegusi vismaz 60 gadu sliekšni.

Orimo, H., Ito H., Suzuki, T., Araki, T., Hosoi, T., Sawabe, M. (2006) “vecos cilvēkus” jeb seniorus iedala pēc hronoloģiskā vecuma. Cilvēks, kurš ir sasniedzis 65 gadu sliekšni tiek definēts kā vecs, tiek uzskatīts, ka šajā vecumposmā ir iestājies “vecums”, tikmēr cilvēki no 65.-74.gadiem tiek saukti par “agrajiem senioriem”, savukārt tie, kas ir vecāki par 75 gadiem tiek uzskatīti par “vēlīniem senioriem”. Savukārt, Singapore Department of Statistics (2020) vecuma kategorijas nosaka pēc ekonomiskās aktivitātes, tāpēc personas virs 65 gadiem tiek uzskatītas par senioriem, jo pārsvarā ir noslēgušas savas darba attiecības un atrodas pensijā.

Latvijā par senioru tiek uzskatīts cilvēks, kurš ir sasniedzis pensionēšanās vecumu, kas ir 64+ gadi. Tāpat Latvijā ir iespējams priekšlaicīgi pensionēties, divus gadus pirms likumā noteiktā pensijas vecuma sasniegšanas, ja apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 30 gadiem (Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra, 2021). Līdz ar to arī 62 gadus veca persona var identificēties kā seniors. Tomēr pensionēšanās vecuma atšķirības dažādās valstīs variē no 65 līdz 67 gadu vecumam un var atšķirties pēc dzimuma iedalījuma. Taču ir valstis, kā Ķīna, kur sievietes pensionējas jau 50 gadu vecumā, Indijā no 58 gadiem, savukārt Indonēzijā no 56 gadiem, līdz ar to seniora definīcijas gradācija var būt atšķirīga (Haagensen, & Estevez, 2021).

Var secināt, ka pasaulē nav vienota definējuma terminam ‘seniors’. Tas ir atkarīgs no dažādiem ietekmējošiem faktoriem kā vecums, dzimums, darba stāžs un ekonomiskā aktivitāte. Izkristalizējas arī tas, ka pieaugot pensijas vecuma sliekšnim, pieaug arī senioru ilgāka aktivitāte darba tirgū.

Pieaugot senioru skaitam pasaulē, arvien izteiktāk aktualizējas senioru dzīves kvalitātes jautājumi, tās novērtēšana, uzlabošana un veselības un sociālās aprūpes pakalpojumu piešķiršana (van Leeuwen, van Loon, van Nes, Bosmans, de Vet, Ket, Widdershoven, & Ostelo, 2019).

Dzīves kvalitāte

Quality of life

Pētījumos par mūža ilgumu un aktivitāti senioru vecumā, uzmanības centrā ir jautājums par dzīves kvalitāti (Ušča, Ļubkina, Kaupužs, 2013). Latvijā pastāv Attīstības plānošanas sistēmas likums (Saeima, 2009), kura mērķis ir “nosakot attīstības plānošanas sistēmu, sekmēt valsts ilgtspējīgu un stabilu attīstību, kā arī iedzīvotāju dzīves kvalitātes uzlabošanu”.

Dzīves kvalitātes uztveri var definēt kā vides un tajā dzīvojošā indivīda mijiedarbību. Tādējādi dzīves kvalitāte attiecas uz indivīda personisko apmierinātību ar dzīvi kultūras vai intelektuālajos apstākļos, kādos viņš dzīvo. Turklāt dzīves kvalitāte jau ilgu laiku ir skaidri izteikts vai netiešs politiskais mērķis lielākajā daļā sabiedrības, un pētnieki vairākkārtīgi ir meklējuši piemērotu definīciju un novērtējumu. Dzīves kvalitāti novērtē, izmantojot objektīvus rādītājus dažādās kategorijās un rādītājos. Šo jēdzienu izmanto plašā kontekstā, tostarp garīgās veselības, veselības aprūpes un politikas jomā (Chu-Lien Chao & Ospina, 2013). Pēc citu autoru atziņām (Brown, Bowling, & Flynn, 2004), dzīves kvalitāte nav atkarīga tikai no vides un indivīda mijiedarbības komponentēm. Konceptuālās attīstības taksonomija liecina, ka dzīves kvalitāte sastāv no sistēmiska kopuma, kur pēc būtības dzīves kvalitāte ir dinamiska, daudzlīmeņu un sarežģīta koncepcija, kas atspoguļo objektīvus, subjektīvus, makrosociālus un mikroindividuālus, pozitīvus un negatīvus efektus, kuri mijiedarbojas.

Analizējot šīs teorētiskās atziņas, var secināt, ka, autori definē dzīves kvalitātes jautājumus no cilvēka kā veseluma perspektīvas, neizdalot atšķirīgas dzīves kvalitātes uztveres formas, atkarībā no vecumposmu un citām īpatnībām. Nav izstrādāts dzīves kvalitātes definējums atsevišķām cilvēku grupām, piemēram, senioriem, balstoties uz senioru personīgo viedokli, kas efektīvāk atspoguļotu tās dzīves kvalitātes sfēras, kam būtiski jāpievērš uzmanība, atkarībā no cilvēka vecumposma un citām īpatnībām, lai uzlaboto mērķgrupas dzīves kvalitāti sistēmā. Tāpēc ir svarīgi noskaidrot senioru viedokli par dzīves kvalitātes nozīmīgumu un uztveri, ko atklāj pētījums “Ko dzīves kvalitāte nozīmē gados vecākiem cilvēkiem”, kurā piedalījās vairāk nekā 3400 gados vecāki pieaugušie, kuri dzīvoja 11 dažādās valstīs (van Leeuwen, van Loon, van Nes, Bosmans, de Vet, Ket, Widdershoven, & Ostelo, 2019). Lielākā daļa pētījuma respondentu bija no Amerikas Savienotajām valstīm, Zviedrijas, Apvienotās Karalistes un Kanādas. Rezultātā tika iegūti kvalitatīvie pētījuma rezultāti, kuri atspoguļo to, kas un kā pēc senioru domām, ietekmē viņu dzīves kvalitāti no dažādiem uztveres skatupunktiem (1.tabula).

1.tabula Senioru domas par dzīves kvalitātes ietekmēm pēc uztveres kategorijām (autoru veidota, balstoties uz van Leeuwen et al., 2019)

Table 1 Seniors' thoughts on quality of life impacts by perception categories (created by authors based on van Leeuwen et al., 2019)

Uztveres kategorija	Apraksts	Būtiskākās negatīvās ietekmes	Pozitīvās ietekmes
Veselības uztvere	Nepieciešamība justies veselīgam un neierobežotam no fiziskiem, garīgiem un kognitīviem traucējumiem.	Vājš līdzsvars, slikta atmiņa, sāpes, redzes zudums un nogurums.	Pozitīva apkārtējā vide, attieksme un aktīvs dzīvešveids.
Autonomijas uztvere	Nepieciešamība būt neatkarīgam, spējīgam pašam organizēt – vadīt savu dzīvi, saglabājot pašcienu un neesot par apgrūtinājumu citiem.	Būt par apgrūtinājumu citiem, nespēt veikt uzdevumus pašiem un lūgt palīdzību.	Nebūt ierobežotam savās darbībās. Brīvība dažādās tās nozīmes izpausmēs pozitīvi ietekmē senioru veselības stāvokli.
Lomas un aktivitātes uztvere	Nepieciešamība pavadīt laiku, veicot darbības, kas nes vērtību, prieku un līdzdalību.	Nekontrolēt savu laiku. Daudz brīvā laika. Vājš kontakts ar apkārtējo pasauli.	Būt nepārtraukti aizņemtam, aizpildīt laiku ar jēgpilnām ikdienas aktivitātēm. Spēja veidot identitāti un radīt sasniegumus.
Attiecību uztvere	Nepieciešamība pēc ciešām attiecībām ar līdzcilvēkiem.	Justies nepiederīgam un nevajadzīgam, vāja saikne ar ār pasauli.	Saikne, intimitāte, mīlēt un būt mīlētam, atbalstīt un būt atbalstītam.
Attieksmes un pielāgošanās uztvere	Nepieciešamība pēc pozitīvas dzīves uztveres saglabāšanas.	Apkārtējās pasaules negāciju ietekme. Negācijas veicina to, ka cilvēks paliek vecs, slims un nelaimīgs.	Seniori, kas piekopt pozitīvu dzīves filozofiju bauda dzīvi, priecājas par sīkām lietām, saglabā savu humoru, optimismu un zinātkāri, dzīvo ilgāk un laimīgāk.
Emocionālā komforta uztvere	Nepieciešamība pēc konstanta miera, dzīves bez raizēm, harmonijā un dvēseles papildījums.	Vientulība, bēdas, negatīvas atmiņas, zaudējums, depresija, bailes no nākotnes, stress, domas par zemiem ienākumiem un veselību, tuviniekiem.	Prieks, pateicība, tuvība, atbalsts.

Garīguma uztvere	Nepieciešamība pēc jūtām, kas piesaistītas ticībai un pašattīstībai, no ticējumiem, rituāliem līdz iekšējām pārdomām.	Ateisms, bailes no nāves.	Reliģiska vai garīga prāta uzturēšana var palīdzēt senioriem pieņemt invaliditāti vai psiholoģisku diskomfortu, tikt galā ar pārmaiņām, bailēm un būt apmierinātiem ar dzīvi.
Mājas un apkārtnes uztvere	Nepieciešamība pēc ērtas un vieglas pārvietojamības iespējām, drošas fiziskās vides, piesaistes apkārtējai videi – atmiņas, dzimtas mājas, objekti u.c.	Dzīve institūcijā. Nedroša vide, bailes iziet ārā, atvērt mājas durvis. Vāja satiksmes sistēma, kas nav pielāgota senioru vajadzībām – ietves, transports u.c., piekļuve sabiedriskajiem pakalpojumiem, piemēram, pasta birojiem, slimnīcām, aptiekām un bibliotēkām un attiecīgās izmaksas.	Drošas vides uzturēšana. Sabiedriskās sistēmas uzlabošana.
Finansiālās drošība uztvere	Nepieciešamība pēc finansiālā nodrošinājuma un neatkarības.	Spēja apmierināt tikai pamatvajadzības, dzīvot uz izdzīvošanas robežas.	Iespēja atļauties ceļojumus, aktivitātes un papildiespējas, baudīt dzīvi un piedalīties sabiedriskās aktivitātēs, neatkarīgi no finansēm.

Izanalizējot 1.tabulas datus, var secināt, ka Seniori ir cilvēku grupa, kas ļoti detalizēti skatās uz dzīves kvalitātes jautājumiem no dažādām dzīves uztveres perspektīvām. Izkrastilizējas daudzu kategoriju vienotās atziņas, kas uzsver to, ka senioriem dzīves kvalitāti būtiski ietekmē socializēšanās nepieciešamība un piederība dažādām sociālajām grupām - ģimene, draugi, paziņas, sabiedrība, kopiena. Komunikācija ar līdzcilvēkiem, pašrealizācija, pašaktivitāte, brīvība, kas izriet caur dažādām aktivitātēm. Autori Bryant, Corbett un Kutner (2001) uzskata, ka tikai tad, kad seniori tiek stipri ierobežoti savās darbībās, viņi piedzīvo sliktu veselību. Nodrošinot senioru nepārtrauktu aktivitāti, neierobežojot viņu vēlmes un vajadzības, var efektīvi uzlabot senioru veselības stāvokli, pagarināt mūža ilgumu, veicināt laimes sajūtu un apmierinātību ar dzīvi, kas kopā veido dzīves kvalitāti. Balstoties uz to, ka senioru dzīves kvalitātes viens no visbūtiskākajiem

faktoriem ir aktivitātes nodrošināšana un socializēšanās, rodas nepieciešamība izpētīt Latvijā un Rēzeknē šajā jomā piedāvātās iespējas.

Dienas centru definīcija un loma

Definition and role of day centres

Neraugoties uz senioru lielo ieguldījumu sabiedrībā, negatīvā attieksme pret vecāka gadagājuma cilvēkiem ir ļoti izplatīta. Stereotipi (kā mēs domājam), aizspriedumi (kā mēs jūtamies) un diskriminācija (kā mēs rīkojamies) pret cilvēkiem, pamatojoties uz viņu vecumu ietekmē visus cilvēkus, bet īpaši negatīvi ietekmē vecāka gadagājuma cilvēku veselību un labklājību (World Health Organization, 2021). Novecošanās procesā ir ļoti svarīgi nodrošināt vienādas iespējas visiem - karjeras ceļu attīstību. Senioru paaudzes izglītības programmas, kas ietver sevī izglītības pasākumu plānošanu un realizēšanu senioriem, ar mērķi uzlabot viņu zināšanas un prasmes, ir efektīvs veids kā uzlabot dzīves kvalitāti gados vecākiem cilvēkiem (Grabinski, 2007; Formosa, 2019), kas sasaucas ar darba tirgus tendencēm, dēļ pieaugošā seniora vecuma liekšņa pasaulē un Latvijā.

Kļūstot vecākam, nepārtraukta mācīšanās palīdz saglabāt asu prātu un uzlabot atmiņu. Mācīšanās procesam kopumā ir labvēlīga ietekme uz cilvēka smadzenēm. Pētījumi ir parādījuši, ka cilvēkiem ar augstāku izglītības līmeni ir mazāka iespējamība vecumdienās saslimt ar demenci. Neatkarīgi no tā, vai tas notiek skolā, mājās, darbā vai sabiedrībā, cilvēki vienmēr iegūst jaunas zināšanas un prasmes (Laal, 2012). Demenci globāli raksturo kā kognitīvos traucējumus, kas liecina par funkcionēšanas līmeņa krasu samazināšanos, no iepriekšējā stāvokļa un ir saistīti ar funkcionālo spēju traucējumiem. Daudzos gadījumos var izraisīt uzvedības un psihiskos traucējumus (The British Psychological Society & The Royal College of Psychiatrists, 2007).

Šīs autoru atziņas spilgti iezīmē, ka dzīves kvalitātes ietekmējošie faktori nav atkarīgi tikai no cilvēka vajadzību apmierināšanas, bet ir procesi, kas dzīves kvalitāti var ietekmēt neatkarīgi no sociālās integrētības vai finansiālā nodrošinājuma, tāpēc Pensionāru dienas centru loma ir īpaši nozīmīga senioru dzīves kvalitātes, labklājības uzlabošanā, jo to galvenā ideja ir sniegt bezmaksas pakalpojumus, dodot iespējas personām bagātināt savu sociālo dzīvi, pilnīgāk integrējoties sabiedrības dzīvē, iesaistoties pasākumos, atbilstoši viņu veselības stāvoklim, garīgajām un fiziskajām spējām un interesēm. Dienas centru mērķauditorija ir pensionāri, kuri vēlas piedalīties sabiedriskās aktivitātēs, neatkarīgi no viņu vecuma, dzimuma, tautības, sociālā stāvokļa, politiskās un

religiskās piederības (Liepāja, 2021). Tas nozīmē, ka Dienas centru ideoloģija ir pieņemt jebkuru cilvēku tādu, kāds viņš ir, bez jebkādiem aizspriedumiem, neskatoties uz viņa piederību un citām fiziskām vai mentālām pazīmēm.

Senioru Dienas centru darbība Latvijā ir pielāgojama mūžizglītības konceptam. Mūžizglītība ir kas vairāk nekā pieaugušo izglītība un/vai apmācība. Tas ir domāšanas veids un ieradums, ko cilvēki var apgūt. Mūžizglītība rada uzdevumu izprast, izziņāt un atbalstīt jaunas būtiskas izglītības dimensijas, piemēram, pašorientētas mācības, mācības pēc pieprasījuma, uz sadarbību orientētas mācības u.c. (Fisher,2000) Mūžizglītība piedāvā dažādas mācīšanās formas. Tostarp formāla, ikdienēja un neformāla mācīšanās ir vienota, lai veidotu mūžizglītību. Balstoties uz Cedefop Eiropas izglītības un apmācības politikas terminoloģijas glosāriju, mūžizglītība tiek iedalīta šādos veidos:

1. Formālā izglītība - sastāv no mācīšanās, kas notiek organizētā un strukturētā kontekstā (formālā izglītība, apmācības) un kas ir veidota kā mācīšanās process. Tas noved pie formālas atzīšanas koncepta, kura rezultātā persona var iegūt diplomu, sertifikātu vai apliecinājumu par apgūto mācību profesijā un iegūt konkrētu kvalifikāciju;
2. Neformālā mācīšanās - tas ir apmācību veids, kas ir orientēts uz zināšanu un prasmju papildināšanu kādā no darbības jomām;
3. Informālā izglītība ir definēta kā mācīšanās process, kas izriet no ikdienas dzīves aktivitātēm, kas saistītas ar ģimeni, darbu vai brīvā laika lietderīgu pavadīšanu. To bieži dēvē par pieredzes mācīšanos, un to var uzskatīt par nejaušu (Tissot, 2004; Latinsoft, 2019; Laal, 2021).

Senioru Dienas centru darbības koncepta akcents paredz senioru integrēšanos sabiedrībā, bagātinot sociālo dzīvi, kas sasaucas ar Senioru dzīves kvalitātes svarīgākajām pozitīvās uztveres ietekmes kategorijām. Tas nozīmē, ka Senioru Dienas centri var nodrošināt vairākas Senioriem vitāli svarīgas dzīves kvalitātes komponentes.

Rēzeknes Pensionāru dienas centra darbības SVID analīze ***SWOT analysis of Seniors Day Centre in Rēzekne***

Lai izprastu, cik ik lielā mērā Dienas centra piedāvājums sasaucas ar mūžizglītību un uzlabo Senioru dzīves kvalitāti Rēzeknē, tika veikta Rēzeknes Pensionāru Dienas centra piedāvājuma izpēte un analīze (2.tabula).

2.tabula **Pensionāru Dienas centra resursu un sociālās vides raksturojuma SVID analīze**

Table 2 *SVID Analysis of Rezekne Pensioner Day Centre resources and activities*

Stiprās puses	Vājās puses
<ul style="list-style-type: none"> • Apjomīgs klientu skaits (2021.gada decembrī 460 personu) • Garantēts valsts atbalsts un finansējums • Bezmakas pakalpojumi • Pozitīva un cieša sadarbība ar nevalstiskajām organizācijām • Iesaiste pārrobežu projektos • Pozitīva sadarbība ar ziedotājiem • Aktīva sadarbība ar Rēzeknes pilsētas, novada un citām Latvijas pilsētām pasākumu dalībā un rīkošanā • Prefī ēkai atrodas autobusa pietura "Slimnīca", kurā pietur 6. un 9. maršruta autobusi • Blakus atrodas poliklīnika un slimnīca, kā arī aptieka • Nodrošināta piekļuve personām ar kustību traucējumiem, invaliditāti, ir pielāgota tualete • Daudzveidīgs nodarbību piedāvājums • Pieejami divi pakalpojumi - Veļas mazgāšana un duša 	<ul style="list-style-type: none"> • Telpu trūkums • Ierobežots darba laiks • Speciālistu trūkums • Tuvumā nav veikalu, tuvākais pārtikas preču veikals atrodas 700m attālumā, līdz kuram ir problemātiski nokļūt ar sabiedrisko transportu • Ārkārtas situācijas laikā pakalpojumi pieejami tikai vakcinētiem klientiem • Krass grupu pasākumu samazinājums pandēmijas ietekmē • Ierobežots budžets, jo Pensionāru Dienas centrs nav atsevišķa struktūrvienība, bet Pakalpojumu nodaļas sastāvā • Budžets atkarīgs no Valsts un pašvaldības finanšu pārdales, tas ir ierobežots, pastāv neelastīgs finanšu līdzekļu izlietojums • Netiek piedāvātas iespējas sniegt pakalpojumus attālināti
Iespējas	Draudi
<ul style="list-style-type: none"> • Pieejamo telpu pielietojuma izvērtēšana, attiecībā uz noslodzi un citu struktūrvienību vajadzībām • Telpu sadales darba pārdale, ieviešot efektīvāku laika plānojumu un noslodzi • Jaunu telpu resursu piesaiste • Amata vietu palielināšana • Jaunu, konkurētspējīgu speciālistu piesaiste • Brīvprātīgā darba veicēju piesaiste • Pakalpojumu piedāvājuma izvērtēšana un iespēju palielināšana 	<ul style="list-style-type: none"> • Klientu apjoma pieauguma dēļ nespēja nodrošināt kvalitatīvu pakalpojumu • Klientu apjoma pieauguma dēļ, piedāvājuma pieprasījums, pēc dažādības pasākumu/nodarbību programmā skaita pieauguma • Speciālistu trūkums, atbilstoši klientu apjoma pieaugumam • Nespēja nodrošināt klientiem vienādas iespējas, atbilstoši interesēm un vajadzībām

<ul style="list-style-type: none"> • Finanšu līdzekļu piesaiste no Eiropas fondu līdzekļiem, ziedotājiem un Nevalstiskajām organizācijā • Jaunu sponsoru sadarbības izveide • Pakalpojumu izstrāde pielāgošanai e-vidē • Pasākumu plāna izstrāde un ieviešana ārkārtas situācijas gadījumā • Pakalpojumu pielāgošana arī nevakcinātiem klientiem, alternatīvu izstrāde 	<ul style="list-style-type: none"> • Pensionāru zemās vakcinācijas aktivitātes dēļ klientu apjoma samazinājums ārkārtas situācijas laikā • Neefektīva centra noslodze, klientu samazinājuma gadījumā • Pandēmijas kontekstā tiek ierobežotas pulcēšanās jeb seniņiem tik svarīgās socializēšanās iespējas • Klientu nevēlēšanās pielāgoties pandēmijas radītajām pārmaiņām • Grūtības ieviest pakalpojumus attālināti ierobežota tehniskā personāla un tehnikas nodrošinājuma dēļ
---	--

Analizējot SVID analīzē iegūtos rezultātus tika noskaidrots, ka:

1. Pensionāru dienas centrā ir apjomīgs klientu skaits – 460 personas, kas ir izaicinājums, lai saglabātu klientus un pakalpojumu kvalitāti.
2. Ir pieejams plašs sadarbības partneru un atbalsta loks gan privātajā, gan valsts sektorā, kas ir pozitīvs rādītājs.
3. Covid19 pandēmijas ietekmē nodarbības, pasākumi tiek nodrošināti tikai vakcinētām personām, nav pieejamas iespējas apgūt nodarbības attālināti, kas negatīvi var ietekmēt klientu apjomu.
4. Piedāvā 21 interešu izglītības pulciņus, no kuriem 5 ir valodas apguve. 5 ir saistītas ar fiziskās veselības uzturēšanu. Vairāki ar intelektuālo spēju attīstīšanu. Tas nozīmē, ka centra aktivitātes ir ierobežotas, nav plašas izvēles iespējas citos virzienos.
5. Nav iespēju iegūt sertifikāciju, paaugstināt savu kvalifikāciju apmācībās, kas palīdzētu Senioriem ilgāk iekļauties darba tirgū, kas negatīvi sasauca ar pasaules darba tendencēm.
6. Centra atrašanās vieta un pielāgojums ir piemērots arī personām ar īpašām vajadzībām, kas pozitīvi sasauca ar dzīves kvalitātes faktoriem pieejamības kontekstā.

Secinājumi **Conclusions**

Literatūras analīzē noskaidrots:

1. Pasaulē nav vienota termina "Seniors" definīcijas.
2. Seniora vecums dažādās valstīs variē no 56+ gadiem, bet Latvijā Seniors ir persona, kas sasniedzis pensionēšanās vecumu - 64 gadi, kā arī priekšlaicīgi var būt pensionējies 62 gadu vecumā.
3. Mūsdienās pieaug tendence pēc senioru darba spēka nepieciešamības.
4. Vairāk nekā piektdaļā no visiem Latvijas iedzīvotājiem ir pensionāri, no kuriem 47% atrodas Latgalē.
5. Senioru dzīves kvalitāti negatīvi ietekmējošie faktori ir socializēšanās trūkums, garlaicība, vientulība, bezdarbība un ierobežošana viņu darbībās (fiziski un emocionāli), savukārt pozitīvi to ietekmē aktīva socializēšanās un komunikācija dažādos sociālajos līmeņos. Brīvība – emocionālās, fiziskās un finansciālās izpausmēs. Jēgpilni pavadīts brīvais laiks, kas nes ieguldījumu sabiedrībai, pilnveidojot personīgās zināšanas un prasmes.
6. Vecumā mācīšanās procesam kopumā ir labvēlīga ietekme uz cilvēka smadzenēm, kas palīdz saglabāt asu prātu un uzlabot atmiņu.
7. Senioru Dienas centru darbība Latvijā ir pielāgojama mūžizglītības konceptam.

SVID analīzē noskaidrotas vājās puses un draudi, kā arī noskaidroti pozitīvie faktori, kas iezīmē centra darbību:

1. Pensionāru Dienas centrs nodrošina bezmaksas pakalpojumus, kas seniorus neierobežo finansiālos jautājumos.
2. Pensionāru Dienas centram ir izstrādāts labs sadarbības partneru atbalsta tīkls, kas pozitīvi ietekmē centra darbību un attīstību.
3. Pensionāru Dienas centra atrašanās vieta ir situēta blakus sabiedriskam transportam un ir nodrošināta piekļuve personām ar kustību traucējumiem, invaliditāti, kas, pēc literatūras analīzes atziņām ir viens no svarīgiem dzīves kvalitātes aspektiem – pieejamība.

4. Seniori, ārkārtas situācijas laikā, kas nav vakcinēti, nevar apmeklēt centru un izmantot tā iespējas, līdz ar to iekļaujas riska grupā, kam draud ātrāka novecošanās, depresija, demence, izolēšanās, socializēšanās trūkums un veselības problēmu attīstīšanās, kā arī izslēdz pieejamību.
5. Izejot no Mūžiglītības koncepta Rēzeknes Pensionāru Dienas centrs piedāvā Neformālās mācīšanās un izglītības iespējas, kas saistītas ar brīvā laika lietderīgu pavadīšanu, zināšanu un prasmju papildināšanu, veselības uzturēšanu, bet nepiedāvā Formālās izglītības iespējas, kas negatīvi atsaucās uz pasaules darba tirgus tendencēm, jo senioru kvalifikācijas pieprasījums pieaug.
6. Pensionāru Dienas centra nodarbību programma pārklājas ar vienādām vai līdzīgām aktivitātēm, līdz ar to mazas iespējas, kas sasaucas ar senioru vajadzībām un interesēm.

Summary

Objective of the paper is to study what is defined as senior, what impacts the quality of life of seniors, from there perspective, and how it relates to the functioning and impacts of the Pensioner Day Center.

In the result of literature analysis were found that there is no one specific definition of word Senior in the whole world. The age of seniors varies across countries from 56 years old. In Latvia, Senior was defined as a person who had reached retirement age 64 years. Quality of life is defined systemic complex set where, by nature, quality of life is a dynamic, multi-level and complex concept reflecting objective, subjective, macrosocial and microindividual, positive and negative effects interacting. It was found that the most negative affect to seniors quality of life are lack of communication, self-implementation, self-activity. Wich goes in the line with the overarching goal of the work of the Senior Day Centre, to provide free services, enabling individuals to enrich their social lives, more fully integrated into society, through activities, in line with their state of health, their mental and physical abilities and interests.

It is concluded that the role of the Pensioners Day Centre in ensuring the quality of life of Seniors is huge and positive, as it affects the most important areas of life for Seniors, but there is needed to improve range of services offers, to ensure seniors interests and labour market trends in the future cut. It is also

necessary to improve distance learning and free time opportunities in the context of the pandemic.

Acknowledgement

This article is supported by the Erasmus+ project “Creativity in adult and elderly education” 2020-1-SK01-KA227-ADU-

094390

Literatūra References

- Bryant, L.L., Corbett, K.K., & Kutner, J.S. (2001). In their own words: a model of healthy aging. *Journal Social Science & Medicine, Volume 53*, Issue 7, 927-941. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(00\)00392-0](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(00)00392-0)
- Brown, J., Bowling, A., & Flynn, T.(2004). Models of quality of life: a taxonomy, overview and systematic review of the literature. European Forum on Population Ageing Research. *Monograph Project Report*, (pp.113). Retrieved from: <https://eprints.kingston.ac.uk/id/eprint/17177/>
- Chu-Lien Chao, R., & Ospina, F. (2013). Quality of Life. *Wiley Online Library, Abstract*, (pp.1). DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118339893.wbeccp445>
- Eurostat. (2020). *Ageing Europe - statistics on population developments*. Retrieved from: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Ageing_Europe_-_statistics_on_population_developments#Older_people_.E2.80.94_population_overview
- Fischer, G. (2000). Lifelong Learning—More Than Training. *Journal of Interactive Learning Research, 11*(3), 265-294. Charlottesville, VA: Association for the Advancement of Computing in Education (AACE). Retrieved from: <https://www.learntechlib.org/primary/p/8380/>
- Formosa, M. (2019). Encyclopedia of Gerontology and Population Aging. *Journal Educational Gerontology, (pp.1)*. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-69892-2_411-1
- Grabinski, C.J. (2007). *Encyclopedia of Gerontology (Second Edition): Careers in Aging*. Retrieved from: <https://www.sciencedirect.com/sdfe/pdf/download/eid/3-s2.0-B0123708702000305/first-page-pdf>
- Haagensen, E. & Estevez, E. (2021). Full Retirement Age (FRA) Around the World. *Investopedia*. Retrieved from: <https://www.investopedia.com/terms/n/normal-retirement-age-nra.asp>
- Laal, M. (2012). Benefits of Lifelong Learning. *Journal Procedia - Social and Behavioral Sciences, Volume 46*, 4268-4272. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.06.239>

- Laal, M. (2021). Lifelong learning: What does it mean? *Journal Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 470 – 474. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.11.090>
- Latinsoft. (2019). *Ar ko atšķiras profesionālā izglītība no neformālās*. Pieejams: <https://www.latinsoft.lv/ar-ko-atskiras-profesionala-izglitiba-no-neformalas>
- Liepāja. (2021). *Sociālais atbalsts un pabalsti, Sociālās institūcijas: Pensionāru dienas centri*. Pieejams: <https://www.liepaja.lv/pensionaru-dienas-centri/>
- Orimo, H., Ito, H., Suzuki, T., Araki, T., Hosoi, T., & Sawabe, M. (2006). Reviewing the definition of "elderly". *Journal Geriatrics and Gerontology International*, 149-158. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1447-0594.2006.00341.x>
- Saeima. (2009). *Latvijas Republikas tiesību akti: Attīstības plānošanas sistēmas likums*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/175748-attistibas-planosanas-sistemas-likums>
- Singapore Department of Statistics. (2020). Recommendations on Definition and Classification of Age. *National Statistical Standards*, 1-3. Retrieved from: https://www.singstat.gov.sg/-/media/files/standards_and_classifications/nsa.pdf
- Statistika. (2020). Pieejams: <https://www.csp.gov.lv/lv>
- The British Psychological Society & The Royal College of Psychiatrists. (2007). Dementia: A NICE-SCIE Guideline on Supporting People With Dementia and Their Carers in Health and Social Care: 4.1.1. *Medical model of dementia*. NICE Clinical Guidelines, No. 42 , Bookshelf ID: NBK55480. Retrieved from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK55480/>
- The United Nations Department of Economic and Social Affairs. (2020). World Population Ageing 2020 Highlight. *Message*, (pp.1-2). Retrieved from: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/files/documents/2020/Sep/un_pop_2020_pf_ageing_10_key_messages.pdf
- Tissot, P. (2004). *Terminology of vocational training policy: a multilingual glossary for an enlarged Europe*. Retrieved from: https://www.cedefop.europa.eu/files/4117_en.pdf
- United Nations Population Division. (2019). *World Population Prospects 2019, Online Edition. Rev. 1*. Retrieved from: <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population/>
- Ušča, S., Ļubkina, V., & Kaupužs, A. (2013). Latgale Seniors' Satisfaction with Life as One of the Indicators of Quality of Life. *Society. Integration. Education. Proceeding of the International Scientific Conference, Volume II*. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2013vol2.546>
- Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra.(2020). *Plašāks apraksts - Vecuma pensija*. Pieejams: <https://www.vsaa.gov.lv/lv/plasaks-apraksts-vecuma-pensija>
- van Leeuwen, K.M., van Loon, M.S., van Nes, F.A., Bosmans, J.E., de Vet, H.C.W., Ket, J.F., Widdershoven, G.A.M., & Ostelo, R.W.J.G. (2019). What does quality of life mean to older adults? A thematic synthesis. *Journal PLOS ONE*, 22-28. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0213263>
- World Health Organization. (2020). WHO methods and data sources for life tables 1990-2019. Department of Data and Analytics. *Global Health Estimates Technical Paper WHO/DDI/DNA/GHE/2020.1*, 2-7. Retrieved from:

https://cdn.who.int/media/docs/default-source/gho-documents/global-health-estimates/ghe2019_life-table-methods.pdf?sfvrsn=c433c229_5

World Health Organization. (2021). *Maternal, newborn, child and adolescent health and ageing: Ageing – Ageism*. Retrieved from: <https://platform.who.int/data/maternal-newborn-child-adolescent-ageing/ageing-data/ageing---ageism>

World Health Organization. (2021). *Older people & COVID-19*. Retrieved from: <https://www.who.int/teams/social-determinants-of-health/demographic-change-and-healthy-ageing/covid-19>

KARJERAS ATBALSTS SIEVIETĒM PĒC BĒRNA KOPŠANAS ATVAĻINĀJUMA

Career Guidance for Woman after Parental Leave

Līga Rubuļņika

RezekneAcademy of Technologies, Latvia

Abstract. Often, the return of woman to work after parental leave gives many reflections and emotional experiences on how to reconcile the balance between work and private life. Becomes important still woman, after long absences, is able to compete qualitatively on the labor market. The mother's competencies, professional knowledge, qualifications and compliance with job responsibilities and requirements are important in order to be able to adapt to new social roles. Fundamentally, whether and to what extent, woman needs career support.

The mission of a career counselor in a conversation with a mother after parental leave is to guide her to possible strategies for action. It is important to raise a woman's awareness of her desires, skills, strengths, opportunities for her success in her career development. The study, on career support for mothers after parental leave, involved 190 mothers who answered 40 questionnaire questions. The study was conducted with the aim of clarifying how existing career support can help mothers to return to the labor market after parental leave. The results of the study show that most mothers need career support after parental leave. Career support would be more demanding if information on career support services was available in one place for this target group. The most frequently mentioned troublesome conditions for career development are work and private life disbalance, lack of time, unavailability of childcare services, finance.

Keywords: career support, mothers, parental leave, women's career

Ievads

Introduction

Sievietes, kļūstot par māmiņām, visbiežāk uzņemas atbildību par bērna aprūpi, tādējādi pastāv uzskats, ka savai karjerai sieviete varēs pievērsties tad, kad bērni būs paaugušies. Bieži vien lielai daļai sieviešu atgriešanās darbā pēc bērna kopšanas atvaļinājuma sagādā daudzas pārdomas un emocionālos pārdzīvojumus par to, kā veidot darba un privātās dzīves līdzsvaru. Aktuāli kļūst jautājums, vai sieviete pēc ilgstošas prombūtnes spēj kvalitatīvi konkurēt darba tirgū. Nozīmīgas ir sievietes kompetences, profesionālās zināšanas, kvalifikācija un atbilstība darbā veicamajiem pienākumiem un prasībām, lai spētu pielāgoties jaunajām sociālajām lomām. Līdz ar to būtiski ir saprast, cik lielā mērā sievietei ir nepieciešams karjeras atbalsts. Ja tas tiek sniegts uzreiz pēc bērna kopšanas atvaļinājuma,

sievietei ir lielākas iespējas sevi realizēt kādā no sev aktuālajām profesionālajām jomām. Jāakcentē, ka šajā procesā svarīgs ir arī ģimenes atbalsts.

Raksta autore uzskata, ka ir svarīgi veicināt sievietes apziņu par viņas vēlmēm, prasmēm, priekšrocībām, lai viņa gūtu panākumus, attīstot savu karjeru. Atrodoties bērna kopšanas atvaļinājumā, sievietei var būt zudusi pašpārliecinātība par savām spējām, un tas var būt traucējošs apstāklis, lai atgrieztos darba tirgū. Karjeras konsultantam sarunā ar sievieti pēc bērna kopšanas atvaļinājuma ir jāvirza viņu pie iespējamām rīcības stratēģijām, ar kuru palīdzību sievietei tiek dota iespēja veidot savu tālāko karjeru.

L. Fitzgeraldē un L. Veicmanē (Fitzgerald & Weitzman, 1992) ir atzīmējušas, ka sieviešu karjeras izvēle lielā mērā ir atkarīga no lomas ģimenē un finansēm. Tas ir viens no kritērijiem, kas liecina, ka sievietei ir nepieciešams karjeras atbalsts, lai spētu veidot savu profesionālo karjeru. To pierāda arī raksta autores pētījumā iegūtie dati, kur respondenti, kā vienus no traucējošiem apstākļiem ceļā uz karjeras izaugsmi, norāda finanses un ģimenes dzīves disbalansu.

Pētījuma mērķis: izveidot ieteikumus karjeras atbalsta pilnveidei sievietēm pēc bērna kopšanas atvaļinājuma.

Pētījuma metodes: zinātniskās literatūras analīze, anketēšana, datu analīze, izmantojot Microsoft Office Excel 2016 un SPSS 20.

Literatūras apskats

Literature review

Sieviešu karjeras aktualitāte aizsākās II pasaules kara laikā, kad vīrieši bija spiesti doties karā un sievietēm nācās uzņemties vīriešu darba pienākumus. Savukārt pēc kara beigām sievietes atgriezās pie mājsaimnieces lomas, pie rūpēm par ģimeni un bērniem, dodot priekšroku vīriešiem strādāt algotu darbu (Farmer, 2006).

Sieviešu karjeras attīstību pētījuši šādi teorētiķi – D. Supers (Super, 1957) pirmais teorētiķis, kurš nopietni pievērsās sieviešu karjeras attīstībai, atzīmējot, ka mājsaimniecība un bērnu aprūpe ir svarīgākā prioritāte sievietes dzīvē. (Osipow & Fitzgerald, 2015). Par sieviešu karjeras attīstību kā īpašu, bet līdzvērtīgu vīriešu karjeras teorijai izsakās Dž. Holands (1994). Zinātnieki, D. Zitovskis, Psathas, tāpat kā D. Supers, (Zytowski, 1969; Super, 1957; Psathas,

1968) izvirza laulību, mātes lomu un mājas veidošanas svarīgumu sieviešu karjerā. (Strods, u. c., 2008)

Pirmā pieeja - sieviešu karjeras atsevišķu teoriju veidošana. Lai gan ne visi pētnieki (Astin, 1984; Bruks, 1990; Fitzgerald & Crites, 1980; Richardson & Schaeffer, 2013; Osipow, 1983) uzskata par nepieciešamību izstrādāt atsevišķu teoriju sievietēm, tomēr piekrīt, ka būtiskas atšķirības ir iemesls, lai mēģinātu to darīt. Teorijas izveides pamatā ir atšķirīgas karjeras perspektīvas, un vajadzības, kā arī dažādas izvēles, prioritātes un modeļi. (Patton & McMahon, 2014). Zinātnieki (Zytowski, 1969; Super, 1957; Psathas, 1968) uzsver, ka nemēģina veidot sieviešu profesionālās izvēles teoriju, bet izdala faktorus, kas sieviešu karjeras veidošanu būtiski atšķir no vīriešu karjeras. Tie ir – laulības, sevis papildījums, ģimenes finanses, sociālais slānis, vecāku izglītība un profesionālā darbība, vērtības, sociālā mobilitāte, dzīvesbiedra izvēle. Kā nozīmīga tiek uzsvērtā laulība, mātes loma un ģimenes veidošanas nozīme sieviešu karjerā (Patton & McMahon, 2014). Tiek likts uzsvars, ka sievietes svarīgākā sociālā loma ir mājsaimniece, un lielākoties tā nav savienojama ar sievietes nodarbinātību un karjeras meklējumiem. (Osipow & Fitzgerald, 2015). D. Zitovskis (1969) izvirzīja trīs sieviešu nodarbinātības faktorus: darba uzsākšanas vecums; darbā pavadītais laiks; darbā iesaistīšanās pakāpe (Strods, u. c., 2008).

Otrā pieeja - tradicionālo teoriju adaptācija. L. Fitzgeraldē un Kreids (Fitzgerald & Crites, 1980) norādīja, ka sieviešu karjeras veidošana ir sarežģītāka un prasa īpašu vērtību. Tomēr principiāli tā nav nemaz tik atšķirīga no vīriešu karjeras (Patton & McMahon, 2014). D. Supers (Super, 1957) bija pirmais teorētiķis, kurš ar īpašu vērtību pētīja sieviešu karjeras attīstību, izvirzot priekšplānā rūpes par mājām un bērnu aprūpi kā svarīgākos organizatoriskos elementus sievietes dzīvē. Turklāt D. Supers (1957) to apvienoja ar sieviešu pieaugošo līdzdalību darba dzīvē (Osipow & Fitzgerald, 2015). D. Supers (1957) izveidoja septiņus sieviešu karjeras veidus:

- stabilas mājsaimnieces (agrā jaunībā precas, turpmāko dzīvi uzņemas rūpes par mājsaimniecību);
- tradicionālais karjeras veids (nodarbinātas līdz precībām, turpmāko dzīvi uzņemas rūpes par mājsaimniecību);
- stabila nodarbinātība (sieviete ir nodarbināta visu dzīvi);
- paralēlais karjeras veids (sieviete apvieno nodarbinātību ar rūpēm par mājsaimniecību);

- pārtrauktais karjeras veids (pēc bērnu izaudzināšanas atgriežas darbā);
- nestabilais nodarbinātības veids (neregulāra nodarbinātība);
- jauktais karjeras veids (raksturo nodarbinātības mainību, nepastāvību).

D. Supers (1957) uzskatīja, ka karjeras izvēle ir lēmums, kas balstīts uz paškonceptiju (Perun & Bielby, 1981). Tomēr viņš atzīmē, ka sieviešu paškonceptiju būtiski ietekmē darba un ģimenes lēmumi, kā rezultātā var rasties sociālo lomu konflikts (Super & Nevill, 1984). Arī L. Fitzgeralds un L. Veicmane (Fitzgerald & Weitzman, 1992) izvirza, ka sieviešu karjeras izvēli būtiski ietekmē loma ģimenē un finanses.

Trešā pieeja - *visaptverošu sieviešu un vīriešu karjeras teoriju veidošana*. Sākot ar D. Superu (1957) un Psathas (1968) daudzi teorētiķi ir atzinuši vides ietekmi sieviešu karjeras veidošanā. Pamatojoties uz vides un individuālo faktoru ietekmi sieviešu un vīriešu karjeras lēmumiem, tika izveidotas teorijas abu dzimumu karjerai. H.S. Astina (H.S. Astin) atzīmē, ka gan sieviešu, gan vīriešu darba motivācija ir vienāda, bet uzsver, ka abiem dzimumiem ir atšķirīga agrīnās socializācijas pieredze un iespēju spektrs karjeras lēmumu pieņemšanai. H.S. Astinas sociopsiholoģiskais modelis apvieno motivāciju, darba ekspektācijas, dzimuma lomas socializāciju un iespēju struktūras (Astin, 1984). L. Gotfredsone (L. Gottfredson) paškonceptijas teorijā atzīmē, ka personības veidošanai izšķirošā loma ir dzimumam, sociālai grupai, inteliģencei, interesēm, vērtībām, kā arī to mijiedarbībai ar priekšstatiem par nodarbinātību (Gottfredson, 1981).

Ceturtnā pieeja - *saistās ar specifisku, individuāli atšķirīgu sieviešu karjeras izvēles izpēti*. H.S. Farmere ierosināja, ka mijiedarbojoties izcelšanās faktoriem (dzimums, rase, sociālais slānis, skolas atrašanās vieta, vecums) ar personas psiholoģiskajiem (pašvērtējums, vērtības, attieksme pret mājām, sasniegumu uztvere) un vides faktoriem (sabiedrības attieksme pret sieviešu darbu, skolotāju un vecāku atbalsts) var veicināt motivāciju un karjeras sasniegumus. To pierāda aktīva sieviešu pievēršanās karjerai 20. gs. 80.–90. gados, kad bija vērojams vides atbalsts (Farmer, 1997). N. Becs un L. Fitzgeralds (*Betz & Fitzgerald, 1987*) izvirzīja četrus sieviešu karjeras izvēles ietekmējošos/veicinošos faktoros:

- individuālie mainīgie (paškonceptija, spējas, dzimuma lomu vērtības);
- fona mainīgie lielumi (vecāku atbalsts, vecāku izglītības līmenis un profesionālais statuss darba pieredze);

- izglītības mainīgie lielumi (sieviešu skolas, augstākā izglītība, higher education, eksaktās zinātnes);
- pieaugušo dzīves mainīgie (laulību laiks, bērnu skaits).

R. Fasingere (Fasinger, 1990), testējot N. Beca un L. Fitzgeraldes (Betz & Fitzgerald, 1987) modeli, ierosināja iekļaut tur tādus patstāvīgos mainīgos faktoros, kā orientācija uz sasniegumiem, feministisku nostāju. R. Fasingere uzskatīja, ka tas ietekmē ģimeni un karjeras izvēli (Patton & McMahon, 2014).

Piektā pieeja - *sieviešu karjerai piemērojamu, sociāli kognitīvo modeļu veidošana*. Dž. Hakets un N. Beca (Hackett & Betz, 1981) bija pirmie, kas izmantoja A. Banduras (Bandura, 1977) definētos personas pašpārliecības rādītājus, lai izskaidrotu socializācijas ietekmi karjeras veidošanā. Pašpārliecinātības rādītāji ir sasniegumu uzrādīšana, citu pieredzes izmantošana, saņemts verbāls iedrošinājums, kā arī emocionāls pacēlums (augstākajā pakāpē kā cenšanās, zemākā, kā pašpārliecība) (Strods, u. c., 2008).

Pētot abu dzimumu profesionālo pašpārliecību, tika novērots, ka sievietes atšķirībā no vīriešiem jutās mazāk pārliecinātas tradicionāli vīriešu profesijās nekā tradicionāli sieviešu profesijās. Turpretī vīrieši jutās pārliecināti tradicionāli abu dzimumu profesijās (Strods, u. c., 2008).

Sistēmteorijas pieeja ir ļāvusi rast kopsakarības starp indivīdu un faktoriem, kas ietekmē viņu karjeras attīstību. Neskatoties uz konstruktīvismu, sistēmteorijas pieejas centrā atrodas persona, nevis teorija. Tiek uzsvērts, ka sistēmteorijas pieeja spēj uzlabot esošo sieviešu karjeras teoriju lietderību, pētot to un sniedzot atbalstu sievietēm karjeras lēmumu pieņemšanā (Patton & McMahon, 2014).

E. Kuks izstrādāja sieviešu karjeras attīstības ekoloģisko modeli. Akcentējot sieviešu dzīves lomas un pienākumus. Autori izvirza, ka karjeras attīstības teorētiķiem ir vairāk jāpievērš uzmanība individuālai un kontekstuālai ietekmei uz sieviešu profesionālo uzvedību (Cook et al., 2002).

Karjeras attiecību teoriju izstrādē 1970. gadu beigās, īpaša uzmanība tika pievērsta sieviešu karjeras attīstības izpratnei (Patton & McMahon, 2014).

Pētot sieviešu karjeras attīstību, Dž. Hakets (Hackett, 1997) un Krojēra (Crozier, 1999) uzsvēra K. Giligana (Gilligan, 1982) un Belenki, Klinsijas, Golbergas un Tarules (Belenky, Clinchy, Goldberger and Tarule's, 1986) darba atbilstību dažādiem sieviešu karjeras attīstības faktoriem, tai skaitā sieviešu identitātes attīstībai un karjeras izvēlei, karjeras attīstības posmiem, vairākām

dzīves lomām un attiecībām, karjeras panākumu definīcijām un karjeras lēmumu pieņemšanai. Lalandes, Krojēras un Deivijas (2000) pētījuma rezultāti izvirzīja attiecības kā svarīgāko sieviešu karjeras attīstības faktoru un uzsvēra, ka sieviešu karjeras attīstība un psihosociālā attīstība ir savstarpēji saistītas (Lalande, Crozier and Davey's, 2000).

Karjeras attīstības atbalsta modeļi. A. Rācene ir izstrādājusi *Profesionālās krīzes pārvarēšanas modeli*. Modeļa mērķis - novērtēt klienta karjeras attīstības iespējas, noteikt svarīgākos sasniedzamos mērķus karjeras maiņai, izvērtēt prasmju un vēlmju atbilstību izvēlētajai profesijai, rast risinājumu krīzes pārvarēšanai. (Rācene, 2017)

Karjeras attīstības atbalsta modelis sievietēm pēc bērna piedzimšanas. Modeļa autores, E. Brinkmane- Brimane un V. Dislere, izvirza, ka veiksmīgas karjeras konsultēšanas ieguvums ir līdzsvars starp sievietes sociālajām lomām. Viņu izstrādātais karjeras attīstības atbalsta modelis ir rīks, ar kuru var palīdzēt risināt sieviešu aktuālos karjeru traucējošos faktorus un virzīt sieviešu karjeras izaugsmi. (Brinkmane-Brimane & Dislere, 2020)

Metodoloģija *Methodology*

Rakstā atspoguļots jautājums par to, kādā mērā karjeras atbalsts var palīdzēt sievietēm pēc bērna kopšanas atvaļinājuma atgriezties darba tirgū, kā arī, kādi ir traucējošie apstākļi ceļā uz karjeras izaugsmi.

Pētījums par karjeras atbalstu sievietēm pēc bērna kopšanas atvaļinājuma tika veikts, izmantojot anketēšanu. Sociālajos tīklos un klātienē tika uzrunātas sievietes bērnu kopšanas atvaļinājuma beigu posmā un sievietes pēc bērna kopšanas atvaļinājuma. Anketa tika izvietota sociālo tīklu platformā Meta grupā "Atsaucīgo māmiņu forums" un nosūtīta individuāli klātienē uzrunātajām zināmajām māmiņām. Pētījumā piedalījās 190 sievietes vecumā no 20 līdz 45 gadiem, no tām 85,3% ir darba attiecībās, 14,7% nav. Aptaujā piedalījās dažādu tautību pārstāves - latvietes (91,6%), krievietes (6,8%), baltkrievietes (1,1%), lietuviete (0,5%). Anketas 40 jautājumi tika veidoti ar atbilžu variantiem un iespēju sievietei pašai ierakstīt savu atbildi. Atbildes tika iesniegtas elektroniski, saglabājot anonimitāti. Anketā iekļauti jautājumi par respondentu socioloģiskajiem datiem un karjeras attīstību. Iegūtie pētījuma datu rezultāti tika

apstrādāti izmantojot datu apstrādes programmas SPSS 20 versiju datu atšķirības analīzē: aprakstošā statistika un grafiskā attēlošana; Spīrmena korelācijas analīze.

Veicot kvalitatīvo pētījumu analīzi, raksta autore respondentu sniegtās atbildes sasaista ar Dž. Krumbolca (1976), F. Farmeres (1985) izvirzītajiem faktoriem, kā arī ar D. Levinsona (1984), G. Kraigas (2000), L. Fitzgeraldes & I. Veicmanes (1992), D. Zitovska (1969) nostādnēm, rodot ar tām kopsakarības.

Pētījuma rezultāti

Research results

Pētījumā tika noskaidrots, ka lielākajam vairākumam sieviešu pilnībā (24,2%) vai gandrīz (41,1%) ir nepieciešams karjeras atbalsts. Ceturtdaļa respondentu norāda, ka nav lielākoties (21,5%) vai pat pilnīgi nemaz (13,2%) nepieciešams karjeras atbalsts pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, kas liecina par to, ka šīm sievietēm, iespējams, ar profesionālo darbību un nodarbinātību viss ir kārtībā, vai arī karjera nav aktuāla/svarīga.

Respondentu atbildes attiecībā uz nepieciešamību par sieviešu, kā māmiņu, datu nodošanas funkciju, citām institūcijām, lai viņas saņemtu informāciju par karjeras atbalstu, liecina par to, ka lielākajam vairākumam sieviešu pilnībā (28,9%) vai gandrīz (36,9%) tas ir nepieciešams. Tas liecina, ka sievietēm tas būtu aktuāls pakalpojums, jo tiktu ietaupīts laiks un resursi, tādējādi viņas zinātu, kur uzreiz apskatīt aktuālo informāciju par nepieciešamo/vēlamo karjeras atbalstu. Trešā daļa respondentu norāda, ka nav lielākoties (22,6%) vai pat pilnīgi nemaz (11,6%) tas nepieciešams. Tas liecina, ka šīm sievietēm nav nepieciešama informācija par institūciju sniegtajiem karjeras pakalpojumiem, jo karjera kā tāda nav viņām aktuāla vai arī viņām ir aktuāli saņemt šo informāciju citos veidos, kā, piemēram, pašām meklējot un atrodot sev interesējošus karjeras atbalsta pakalpojumus.

Izmantojot Spīrmena korelācijas metodi, tika secināts, ka pastāv sakarība starp karjeras atbalsta nepieciešamību un informācijas par pieejamo karjeras atbalstu tieši mērķauditorijai - māmiņas vienuviet. Tika konstatēta vidēji cieša pozitīva korelācija ($,631^{**}$). Kā redzams, korelācija ir statistiski nozīmīga 0.01 ticamības līmenī. Tas apstiprina pieņēmumu, ka, ja viņām visa informācija par karjeras atbalstu būtu pieejama vienuviet, tad karjeras atbalsts pakalpojumi būtu pieprasītāki.

Gandrīz piektā daļa respondentu pilnībā (15,3%) vai gandrīz (3,7%) uzskata, ka, Nodarbinātības valsts aģentūra sniedz informāciju par karjeras atbalstu. Tas liecina, ka atrast informāciju mājaslapā var, taču lielākais vairākums norāda, ka nav lielākoties (54,7%) vai pat pilnīgi nemaz (26,3%) sniegta informācija par karjeras atbalstu sievietēm pēc bērna kopšanas atvaļinājuma. Tas liek secināt, ka informācija par piedāvātajiem karjeras atbalsta pakalpojumiem netiek parādīta uzskatāmi, kas mērķauditorijai apgrūtina piekļuvi šai informācijai.

Respondentu atbildes par to, kādā mērā būtu aktuālas individuālās konsultācijas liecina, ka, vairāk, kā pusei respondentu ir pilnībā (16,3%) vai gandrīz (40,5%) aktuāls karjeras atbalsta pakalpojums – individuālās konsultācijas. Sievietēm ir svarīgs individuālajās konsultācijās saņemtās informācijas saturs, lai virzītos augšup pa karjeras kāpnēm. Lielākajam vairākumam respondentu individuālās konsultācijas lielākoties nav aktuāls (31,1%) vai pat pilnīgi nemaz nav aktuāls (12,1%) karjeras atbalsta pakalpojums. Tas liecina, ka šobrīd šai respondentu daļai nav nepieciešamas individuālās konsultācijas vai arī šīm sievietēm nav pietiekamas informācijas par individuālās konsultācijas laikā sniegtajām iespējām.

Respondentu atbildes par to, kādā mērā būtu aktuālas grupas konsultācijas liecina, ka tikai nepilnai ceturtajai daļai respondentu ir pilnībā (3,7%) vai gandrīz (20%) aktuāls karjeras atbalsta pakalpojums – grupas konsultācijas. Tas liecina, ka sievietes, iespējams, gribētu dzirdēt citu sieviešu viedokli, iespaidus, kā arī kopīgi rast atbildi uz kādu aktuālu problēmjautājumu vai uzzināt jaunākās tendences, aktualitātes nodarbinātības jomā. Lielākajam vairākumam respondentu grupas konsultācijas nav aktuālas lielākoties (44,7%) vai pat pilnīgi nemaz (31,6%). Tas liecina, ka šī respondentu daļa nevēlas publiski, citiem grupas dalībniekiem dzirdot, apspriest tēmas, kas saistītas ar personīgo karjeru, vai arī šīm sievietēm nav pietiekamas informācijas par grupas konsultācijas laikā sniegtajām iespējām.

Izmantojot Spīrmena korelācijas metodi, tika secināts, ka pastāv sakarība starp karjeras atbalsta nepieciešamību pēc bērna kopšanas atvaļinājuma un starp iespēju ērtā laikā vai attālināti saņemt karjeras atbalsta pakalpojumus, kā arī par to, ka karjeras atbalsta pakalpojums ir bezmaksas. Tika konstatēta vidēji cieša pozitīva korelācija ($.221^{**}$, $.204^{**}$, $.190^{**}$). Korelācija ir statistiski nozīmīga 0.01 ticamības līmenī. Tas apstiprina pieņēmumu, ka tām sievietēm, kurām ir nepieciešams karjeras atbalsts pēc bērna kopšanas atvaļinājuma ir būtiski, lai būtu

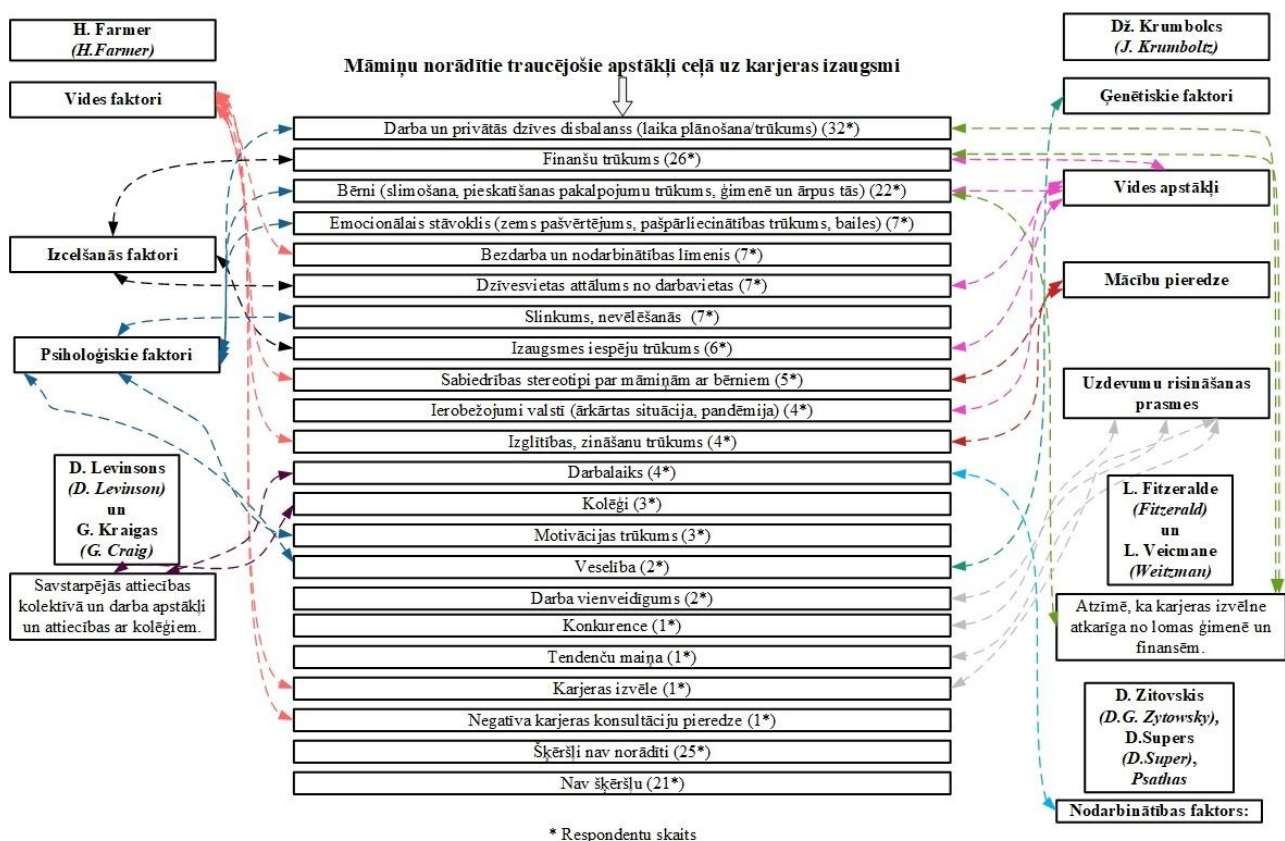
iespēja izvēlēties sev ērtu laiku un veidu kā saņemt karjeras atbalsta pakalpojumu, kā arī sniegto pakalpojumu padara „pievilcīgs” kritērijs, ka tas ir bezmaksas.

Gan nodarbinātās, gan nenodarbinātās sievietes interesējas par jaunākajām tendencēm darba tirgū. Attiecībā uz tām sievietēm, kas nav darba attiecībās, šī vēlme ir saprotama, jo liecina par iespēju, ka viņas vistīcāmāk apsver iespēju uzsākt vai atsākt darba gaitas un cenšas noskaidrot jaunākās aktualitātes. Savukārt, nodarbināto sieviešu vēlme izpētīt jaunākās tendences darba tirgū skaidrojamas, ar to, ka viņas plāno mainīt nodarbošanos. Taču jāņem vērā, ka tā var būt tikai interese par aktualitātēm bez nopietna nolūka mainīt darbu. Līdzīgi var traktēt situāciju par jautājumu par sev piemītošajām prasmēm, proti, nenodarbinātajām sievietēm tā ir iespēja izzināt sevi, lai sāktu domāt par piemērotāko nodarbošanos, savukārt nodarbinātās sievietes tādā veidā var noskaidrot, vai esošais darbs ir atbilstošs viņu prasmēm, spējām, citām personības iezīmēm, pēc atgriešanās darbā, pēc bērna kopšanas atvaļinājuma. Analizējot atbildes uz jautājumiem par profesijas maiņu un izglītības iespējām, tās norāda uz līdzīgu tendenci. Nenodarbinātām sievietēm tas ir atbalsts, lai pievērstos tai profesionālajai jomai, kas atbilst interesēm un personiskajām kvalitātēm. Savukārt strādājošas sievietes šādu atbalstu var izmantot tad, ja ir domas par karjeras maiņu. Tās sievietes, kurām šie jautājumi nav aktuāli, uz to arī norāda savās atbildēs. No tā var secināt, ka viņas ir apmierinātas ar savu karjeru vai arī norāda uz to, ka viņām karjera nav aktuāla.

Sievietes, kuras uzskata, ka viņu profesionālās prasmes ir atbilstošas šī brīža situācijai, lai atgriežoties darbā veiktu darba pienākumus, lielākoties atzīmē, ka viņām ir nepieciešams karjeras atbalsts pēc bērna kopšanas atvaļinājuma. Lai gan sieviete ir pārliecināta par savām prasmēm, viņa tomēr apzinās, ka situācija var mainīties, un, atgriežoties darbā pēc ilgāka laika posma, tur var būt izmaiņas darba pienākumos un jaunu prasmju apguves prasības. Līdz ar to ir vajadzība pēc karjeras atbalsta. Līdzīgi ir arī ar jautājumu par profesionālās izglītības apmierinātību saistībā ar karjeras atbalsta nepieciešamību, proti, sievietes, kuras pilnībā vai vairāk jā, ir apmierinātas ar savu profesionālo izglītību, apzinās, ka prasības darba tirgū var strauji mainīties un, ir nepieciešams sevi patstāvīgi izglītot, tāpēc viņām ir aktuāla vajadzība pēc karjeras atbalsta. Analizējot atbildes uz jautājumu saistību, starp profesionālās karjeras izaugsmes nozīmīgumu un nepieciešamību pēc karjeras atbalsta, var secināt, ka sievietes, kuras karjeras izaugsmei pievērš lielu nozīmi, centīsies izmantot visus iespējamus, sev vēlamus karjeras atbalsta pakalpojumus, lai turpinātu virzīties augšup savā karjerā.

Savukārt, ir saprotams, ka sievietēm, kas norāda, ka nebūt nav apmierinātas ar savu profesionālo izglītību un uzskata, ka viņu profesionālās prasmes nav atbilstošas, lai veiktu darba pienākumus, ir arī nepieciešamība pēc karjeras atbalsta, lai spētu pievērsties tai profesionālajai jomai, kas atbilst katras personiskajām vēlmēm un vajadzībām. Tās sievietes, kurām šie jautājumi nav aktuāli, uz to arī norāda savās atbildēs. No tā var secināt, ka viņas ir apmierinātas ar savu karjeru vai arī norāda uz to, ka viņām karjeras attīstība nav svarīga.

Raksta autore apkopojā 190 respondentu sniegtās atbildes uz pētījuma atklāto jautājumu: „Kādi ir traucējošie apstākļi ceļā uz karjeras izaugsmi?” (1.attēls) Iegūtās atklātā jautājuma atbildes norāda, ka pastāv saistība starp tām un teorētiķu, H. Farmeres (1985), Dž. Krumbolca (1976), D. Zitovska (1969), D. Supera (1957), Psathas (1968), D. Levinsona (1984), G. Kraigas (2000), L. Fitzgeraldes & L. Veicmanes (1992) teorijās izvirzītajiem faktoriem, kas var ietekmēt arī sieviešu karjeras attīstību. Tika izveidota shēma, kas parāda saistību starp autoru teorijām un respondentu sniegtajām atbildēm.

1. attēls Sieviešu pēc bērna kopšanas atvaļinājuma karjeras attīstību traucējošie faktori
 Figure 1 Factors hindering the career development of women after parental leave

Respondentu norādītie traucējošie apstākļi – bezdarba un nodarbinātības līmenis, sabiedrības stereotipi par māmiņām un bērniem, izglītības un zināšanu trūkums, karjeras izvēle, negatīva karjeras konsultāciju pieredze pēc darba autores domām ir saistāmi ar H. Farmer atzīmētajiem vides faktoriem, kas, piemēram, ietver sabiedrības viedokli par sieviešu darbu, pedagogu un ģimenes atbalstu ne/esamību (Farmer, 1985).

Respondentu norādītie traucējošie apstākļi - darba un privātās dzīves disbalanss (laika plānošana/trūkums), bērni, viņu slimošana, bērnu pieskatīšanas pakalpojumu trūkums, atbalsta neesamība bērnu pieskatīšanā, emocionālais stāvoklis (zems pašvērtējums, pašpārliecinātības trūkums, bailes no neveiksmes, neziņa), slinkums, nevēlēšanās, motivācijas trūkums, veselība, konkurence ir saistāmi ar H. Farmer atzīmētajiem psiholoģiskajiem faktoriem, kas, piemēram, ir pašvērtējums, vērtības, attieksme pret mājām, savu un citu sasniegumu uztvere (Farmer, 1985). Raksta autore secina, ka tas norāda uz būtiskiem šķēršļiem karjeras attīstībā, kas jārisina, piesaistot speciālistus, piemēram, karjeras konsultantu, psihologu.

Traucējošie apstākļi, ko norādījuši respondenti – finanses, dzīvesvietas attālums no darbavietas, izaugsmes iespēju trūkums pēc darba autores domām ir saistāmi ar H. Farmer atzīmētajiem izcelšanās faktoriem, kā, piemēram, dzimumu, sociālo slāni, izglītības iestādes atrašanās vietu (Farmer, 1985).

D. Levinsons (1984), G. Kraigas ir pētījuši sieviešu attiecības ar kolēģiem, kā arī darba vidi, kas ir arī respondentu norādītie traucējošie apstākļi (Krejg, 2000).

L. Fitzgeraldē un L. Veicmanē savās teorijās ir atzīmējušas, ka sievietes karjeras izvēli būtiski ietekmē loma ģimenē un finanses (Fitzgerald & Weitzman, 1992), to apliecina arī respondentu norādītie traucējošie apstākļi - darba un privātās dzīves disbalanss, finanšu trūkums, bērni.

D. Zitovskis, D. Super, Psathas (Zytowski, 1969; Super, 1957; Psathas, 1968) atzīmē trīs nodarbinātības faktoros, kā svarīgus, sieviešu karjeras veidošanas procesā (Strods, u.c., 2008). Darba autore tos saista ar respondentu norādīto traucējošo apstākli – darbalaiks un secina, ka mūsdienās sievietēm ir grūtības apvienot pilna laika darbu ar rūpēm par ģimeni un bērniem. Sievietēm ir nepieciešams atbalsts gan no ģimenes gan darbavietas, gan karjeras konsultantiem, lai spētu rast balansu starp ģimeni un darbu.

Dž. Krumbolcs (1976), ir izstrādājis karjeras izvēles ietekmējošos faktoros. Raksta autore, analizējot pētījuma datus, secina, ka respondentu atbildēs

norādītais traucējošais apstākļis – veselība, ir saistošs ne tikai ar augstākminēto H. Farmer psiholoģisko faktoru (Farmer, 1985), bet arī ar Dž. Krumbolca izdalītajiem ģenētiskajiem faktoriem, un piekrīt teorētiskim, ka ģenētiskie faktori var būt, kā traucējošais faktors izvirzīto karjeras mērķu sasniegšanā (Strods, u.c., 2008).

Respondenti, kuri atbildēs kā traucējošos apstākļus norādījuši - finanšu trūkumu, bērnu, viņu slimošanu, bērnu pieskatīšanas pakalpojumu pieejamības trūkumu, ģimenes atbalstu bērnu pieskatīšanā, dzīvesvietas attālumu no darbavietas, izaugsmes iespēju trūkumu, ierobežojumus valstī (ārkārtas situācija, pandēmija) pēc raksta autore domām ir saistāmi ne tikai H. Farmer noteiktajiem faktoriem (Farmer, 1985) un L. Fitzgeraldes un L. Veicmanes teorijās atzīmēto (Fitzgerald & Weitzman, 1992), bet arī ar Dž. Krumbolca (1976) izvirzītajiem vides apstākļiem, kā, piemēram, sociālie, politiskie, ekonomiskie, juridiskie, iespēju spektrs, mobilitāte. (Strods, u.c., 2008). Raksta autore secina, ka tas norāda uz būtiskiem šķēršļiem karjeras attīstībā, kas jārisina sadarbojoties dažādu institūciju pakalpojumu sniedzējiem, piemēram, pašvaldībai, sociālajam dienestam, Nodarbinātības valsts aģentūrai.

Respondenti, kuri atbildēs kā traucējošos apstākļus norādījuši sabiedrības stereotipus par māmiņām ar bērniem, izglītības un zināšanu trūkumu, raksta autore tos sasaista, ne tikai kā, augstāk minēts, ar H. Farmer vides faktoru ietekmi (Farmer, 1985), bet arī ar Dž. Krumbolca (1976) mācību pieredzi – instrumentālo un asociatīvo. Tā notiek nepārtraukti, ļauj personai veidot viedokli par profesijām - modelējot uzvedību, vērojot citas personas, stabilizējot uzvedību, kā arī saņemot atgriezenisko saiti (Strods, u.c., 2008). Raksta autore secina, ka tas ir būtiski, lai apjaustu savas prasmes, iespējas apvienot esošās sociālās lomas.

Respondenti, kuri atbildēs kā traucējošos apstākļus norādījuši - karjeras izvēli, darba vienveidīgumu, konkurenci, tendenču maiņu pēc raksta autore domām ir saistāmi ar Dž. Krumbolca (1976) uzdevumu risināšanas prasmēm. Raksta autore secina, ka, izmantojot 7 soļu sistēmu ar karjeras konsultanta atbalstu, virzoties uz priekšu, var veiksmīgi risināt radušos problēmu, lai pārvarētu esošo šķērslī (Strods, u.c., 2008).

25 respondenti traucējošos apstākļus karjeras izaugsmei nav norādījuši. 21 respondents ir norādījis, ka viņiem nav traucējošo apstākļu karjeras izaugsmei.

Secinājumi **Conclusions**

- Lielākajam vairākumam sieviešu pilnībā (28,9%) vai gandrīz (36,9%) ir aktuāli saņemt karjeras atbalsta informāciju no institūcijām vienuviet.
- 16,3% respondentu pilnībā vai gandrīz (40,5%) aktuāls karjeras atbalsta pakalpojums – individuālās konsultācijas. Šis karjeras atbalsta pakalpojums ir aktuāls un var palīdzēt sievietēm saņemt atbilstošu informāciju, lai tas mudinātu viņas virzīties augšup pa karjeras kāpnēm.
- 26,3% sieviešu pilnībā vai gandrīz (51,1%) ir aktuāli uzzināt par jaunākajām, tendencēm darba tirgū, tāpēc būtu svarīgi šo vēlmi realizēt.
- Nodarbinātības valsts aģentūras mājaslapa nepietiekami informē sievietes par mērķauditorijai - māmiņas pieejamajiem karjeras atbalsta pakalpojumiem, lielākais vairākums norāda, ka nav lielākoties (54,7%) vai pat pilnīgi nemaz (26,3%) sniegta šāda informācija. Būtu svarīgi, ja informācija sievietēm būtu pieejama mērķauditorijai - māmiņas paredzētā sadaļā.
- Lielākajam vairākumam sieviešu ir pilnībā (30,5%) vai gandrīz (46,9%) aktuāli saņemt karjeras pakalpojumus attālināti, kas nozīmē, ka sievietēm ir svarīgs savas ģimenes laika plānojums. Saņemot karjeras pakalpojumu attālināti, nav jāmēro ceļš līdz institūcijai, kas ir ieguvums, jo šo laiku var pavadīt kopā ar bērnu/ģimeni.
- Lielākajam vairākumam respondentu ir pilnībā (63,2%) vai gandrīz (25,2%) būtiski, ka sniegtais karjeras atbalsts būtu bezmaksas. Tas liecina, ka sievietēm ir svarīgs sava budžeta izlietojums, un nav papildu tēriņi neparedzētiem izdevumiem.
- Lielākajam vairākumam sieviešu ir pilnībā - 82,6% vai gandrīz – 17,4% svarīgi saņemt atbalstu no ģimenes, lai ir daudz lielākas iespējas veicināt savu karjeras attīstību. Sievietēm ir svarīgi, lai ģimenē ir emocionālā, fiziskā, finansiālā un garīgā sapratne.
- Lielākajam vairākumam respondentu pilnībā (24,2%) vai gandrīz (41,1%) ir nepieciešams karjeras atbalsts, līdz ar to būtu svarīgi turpināt sniegt un attīstīt karjeras atbalsta pakalpojumus šai mērķauditorijai pastāvīgi.

Ieteikumi ***Recommendations***

- Sniegt sievietēm pēc bērna kopšanas atvaļinājuma viņām aktuālos karjeras atbalsta pakalpojumus pastāvīgi.
- Sniegt informāciju par karjeras atbalsta pakalpojumiem sievietēm pēc bērna kopšanas atvaļinājuma vienotā sistēmā.
- Sadarboties dažādām institūcijām (pašvaldībai, NVA, u.c.), piesaistot dažādu jomu speciālistus (finanšu konsultants, jurists, psihologs u.c.) karjeras atbalsta pakalpojumu sniegšanā sievietēm pēc bērna kopšanas atvaļinājuma.
- Karjeras atbalsta pakalpojumu sniegšanas laikā veicināt privātās un darba dzīves līdzsvara veidošanas iespējas.

Summary

The aim of this study is to develop recommendations for improving career support for women after parental leave. As part of the study, a questionnaire was established with questions on sociological data and career development of respondents. The questionnaire was created on google docs platform. The statistical data resulting from the study was processed in the SPSS program in the data difference analysis. In performing the qualitative analysis of the research, the author of the article used the principles of women's career theories, to find links to career barriers identified by respondents. The author of the article concludes that the existing career guidance - career counseling and the services included in them and their types are necessary for most women and using them can help a woman move up the career ladder. It would be important to find an effective solution or support to address the career barriers identified by women. This would be a significant contribution to the development of women's careers. The author of the article concludes that it is important to have sources of information about career support available on one website. It is also important that women have a balance between private life and work, they must feel support to find this balance.

Literatūra

Literature

- Astin, H.S. (1984). The meaning of work in women's lives: A sociopsychological model of career choice and work behavior. *The Counseling Psychologist*, 12, 117-126. DOI: <https://doi.org/10.1177%2F0011000084124002>
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychology Review*, 84, 191-215. DOI: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0033-295X.84.2.191>
- Belenky, M., Clinchy, B., Goldberger, N., & Tarule, J. (1986). *Womens' ways of knowing*. New York: Basic Books.
- Betz, N. E., & Fitzgerald, L. F. (1987). *The career psychology of women*. Orlando, FL: Academic Press.
- Brinkmane-Brimane, E. & Dislere, V. (2020). *Karjeras attīstības atbalsta modelis sievietēm pēc bērna piedzimšanas*. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2020vol5.4844>
- Brooks, L. (1990). Recent developments in theory building. In D. Brown & L. Brooks (Eds.), *Career choice and development: Applying contemporary theories to practice* (2nd ed., pp. 364-393). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Cook, E., Heppner, M., & O'Brien, K. (2002). Career development of women of color and white women: Assumptions, conceptualization, and interventions from an ecological perspective. *Career Development Quarterly*, 50, 291-305. DOI: <https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2002.tb00574.x>
- Crozier, S. D. (1999). Women's career development in a "relational context". *International Journal for the Advancement of Counselling*, 21, 231-247. DOI: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1023/A:1005489823722>
- Farmer, H.S. (1985). A model of career and achievement motivation for women and men. *Journal of Counseling Psychology*, 32, 363-390. DOI: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-0167.32.3.363>
- Farmer, H.S. (2006). History of Career Counseling for Women, *Handbook of Career Counseling for Women*, (2nd.) (Edited by W. Bruce Walsh & Mary J. Heppner), Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey: Mahwah, 1-45.
- Fassinger, R. E. (1990). Casual models of career choice in two samples of college women. *Journal of Vocational Behavior*, 36, 225-248. DOI: [https://doi.org/10.1016/0001-8791\(90\)90029-2](https://doi.org/10.1016/0001-8791(90)90029-2)
- Fitzgerald, L. F. & Crites, J. O. (1980). Toward a career psychology of women: What do we know? What do we need to know? *Journal of Counseling Psychology*, 27, 44-62. DOI: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-0167.27.1.44>
- Fitzgerald, L.F. & Weitzman, L.M. (1992). Women's career development: Theory and practice from a feminist perspective. In: H.D. Lea & Z.B. Leibowith (Eds.), *Adult career development: Concepts, issues and practices* (pp. 124-160). Alexandria, VA: The National Career Development Association.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Gottfredson, L. S. (1981). Circumscription and compromise: A developmental theory of occupational aspirations. *Journal of Counseling Psychology*, 28, 545-579. DOI: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-0167.28.6.545>
- Hackett, G. & Betz, N. E. (1981). A self-efficacy approach to the career development of women. *Journal of Vocational Behavior*, 18(3), 326-339. DOI: [https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/0001-8791\(81\)90019-1](https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/0001-8791(81)90019-1)
- Hackett, G. (1997). Promise and problems in theory and research on women's career development: Comment on Luca (1997), Richie et al. (1997), McCracken and Weitsman (1997), Rainely and Borders (1997), and Schaefers, Epperson, and Naua (1997). *Journal of Counseling Psychology*, 44(2), 184-188.
- Kreĵg, G. (2000). *Psihologija razvitija*. SanktPeterburg, Piter.
- Lalande, V. M., Crozier, S. D., & Davey, H. (2000). Women's career development and relationships: A qualitative inquiry. *Canadian Journal of Counselling*, 34(3), 193-203.
- Osipow, S. H. (1983). *Theories of career development* (2nd ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Osipow, H.S., & Fitzgerald, F.L. (2015). *Theories of Career Development*. (4th ed.). Boston, London: Allyn and Bacon, 249-260.
- Patton, W., & McMahon M. (2014). *Career Development and Systems Theory, Connecting Theory and Practice*, (3rd ed.) Boston, Rotterdam, The Netherlands: Sense Publishers, 135-154.
- Perun, P., & Bielby, D. (1981). Towards a model of female occupational behavior: A human development approach. *Psychology of Women Quarterly*, 6, 234-252. DOI: <https://doi.org/10.1111%2Fj.1471-6402.1981.tb00410.x>
- Psathas, G. (1968). Toward a theory occupational choice for women. *Sociology and Social Research*, 52, 253-268.
- Rācene, A. (2017). *Karjeras attīstība sievietēm profesionālās krīzes situācijās mūžizglītības kontekstā*. Pieejams https://llufb.llu.lv/dissertation-summary/education/Anita_Racene_prom_darba_kopsavilkums_LLU_2017.pdf
- Richardson, M. S. & Schaeffer, C. (2013). Expanding the discourse: A dual model of working for women's (and men's) lives. In W. Patton (Ed.), *Conceptualising women's working lives: Moving the boundaries of discourse* (pp. 23-50). Rotterdam: Sense Publishers.
- Strods, G. (2008). Karjeras atbalsta un teoriju attīstība Rietumu valstīs, nodaļa grāmatā *Karjeras attīstības atbalsts*. (Miķelsone I., Latsone L., u.c., 2008). Rīga: Valsts izglītības attīstības aģentūra. 82-97.
- Super, D. E. (1957). *The psychology of careers: An introduction to vocational development*. New York: Harper and Row.
- Super, D.E. & Nevill, D. D. (1984). Work role salience as a determinant of career maturity in high school students. *Journal of Vocational Behavior*, 25, 30-44. DOI: [https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/0001-8791\(84\)90034-4](https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/0001-8791(84)90034-4)
- Zytowski, D.G. (1969). Toward a theory of career development for women. *Personnel and Guidance Journal*, 47, 660-664. DOI: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1002/j.2164-4918.1969.tb02974.x>

JAUNIEŠU PROFESIJAS IZVĒLES ATBALSTS KARJERAS IZGLĪTĪBAS PROCESĀ VIDUSSKOLĀ

Support for Young People to Choose a Profession in the Process of Career Education in Secondary School

Inese Selivončika

Rezekne Academy of Technologies, Latvia

Abstract. *Lack of information is one of the main challenges for learners to participate in various competitions and events. Schools need various activities, during which students are informed and motivated to participate in various competitions, receive the necessary information from various aspects: from a theoretical and practical point of view, so that young people learn about the resources available to them in Rezekne secondary schools. Here, learners can receive support, ideas, advice, experience for further career development. There is a need to organize more career guidance activities for learners about the importance of the self-motivation process and the career development process.*

Keywords: *choosing a profession, career education, career support, young people.*

Ievads

Introduction

Vidusskolas posmā, ja skolēns nolēmis turpināt mācīties un iegūt profesiju, notiek izglītības karjeras izvēle, kad skolēns plāno savu turpmāko dzīvi, izvēlas mērķi, nosaka līdzekļus, kas palīdzēs plānu izveidei. Karjera ir ļoti nozīmīga personīgās dzīves daļa, tādēļ tai ir jāpievērš īpaša uzmanība.

Profesijās izvēle ir viens no sarežģītākajiem karjeras plānošanas un pašizziņas posmiem, kad notiek savas dzīves vietas meklēšana un ir jāprot izvērtēt savas intereses, spējas, prasmes un rakstura īpašības. Katrs jaunietis meklē profesiju, lai būtu saskaņā ar sevi, tad būs labs rezultāts un gandarījums par darbu.

Jau 9.klasē skolēniem ir jāizdara pirmā lielākā izvēle savā karjeras plānošanā un vadīšanā, pieņemot lēmumu, vai turpināt izglītību Valsts ģimnāzijā, vidusskolā, profesionālās izglītības iestādē u.c.. Parasti jaunieši saistīti ar dažādām dzīves jomām, tāpēc iekšēji izvēršas strīds par to, kuru no dzīves ceļiem izvēlēties. Tikpat svarīgi, veicot izvēli, ir arī līdz galam realizēt to, ko esi izvēlējis, tas individualitātei palīdz izjust savu varēšanu un briedumu darboties produktīvi kā personībai. Jauniešiem ir būtiski savlaicīgi iepazīties ar savu izvēlēto specialitāti, lai tā saskanētu ar vēlmēm, interesēm un spējām, svarīgi arī

uzzināt, kādi speciālisti ir nepieciešami darba tirgū. Taču saprast, kura ir tā pieprasītākā profesija, ir ļoti grūti. Bieži vien nākas uzklaut vecākus, draugus, skolas biedrus, skolotājus, jo tas, ko cilvēks darīs viņam nāksies saskarties kopumā visu dzīvi. Pusaudžu gados ir īpaši grūti pieņemt lēmumu, jo mūsdienu pasaulē ir daudz dažādu profesijas jomu. No izvēles ir atkarīgs kāds veidosies tālākais dzīves ceļš - mācības, darbs, profesija un kopumā personības attīstība.

Ir svarīgi veicināt jauniešu aktīvu dalību savas karjeras veidošanā dzimtajā pilsētā un nodrošināt jauniešiem lietderīgi pavadīt brīvo laiku. Tā ir lieliskā iespēja jauniešiem iepazīt karjeras un nodarbinātības iespējas un izdarīt pareizo izvēli karjeras ceļā.

Raksta mērķis: pētīt karjeras izvēles motīvus un kā pedagogs- karjeras konsultants var ietekmēt vidusskolēnu profesijas izvēli

Literatūras apraksts

Literature review

D. Supers (Super, 1957), pētot dzīves posmu un lomas izveidoja jēdzienu "karjeras veids" (*career pattern*), saistot karjeru ar dzīves posmu, izveidoja četru veidu sistēmu:

- stabilā karjera, kas nozīmē veiksmīgu pāreju no skolas uz stabilu darbu ;
- tradicionālā karjera – sāk no izmēģinājuma darba līdz stabilam darbam;
- nestabila karjera- no stabila darba maina virzienu un iegulda jaunus spēkus jaunā karjerā;
- vairāku izmēģinājuma karjera: bieža darba maiņa.

D. Supers savos darbos pētīja likumsakarību, kuras attiecas uz karjeras attīstību, koncentrējas uz cilvēka attīstību un mācīšanās veidu, kas noteikti ietekmē karjeras rezultātu. Teorijas pamatā ir indivīda tieksme izzināt savas spējas un prasmes, kuras nepieciešamas sev piemērotas profesijas meklējumos. 1963. gadā D. Supers veica pētījumus par pusaudžiem, kā rezultātā radās jauns jēdziens - karjeras briedums (Karjeras attīstības atbalsts, 2008).

A. Ro (Roe, 1956) veica pētījumus par personības māksliniecisko radošumu un izveidoja savu teoriju par karjeras izvēli, norādot, ka saistībā ar personības attīstību karjeras izvēlē ir divi līmeņi:

1. Indivīda spējas un intereses, kas ietekmē karjeras izvēli, nosaka ģenētiskie faktori un tikai daļēji paša brīva griba;

2. Ģenētisko faktoru un bērnības pieredzes mijiedarbības, kurā:
 - ✓ vajadzības tiek ikdienā apmierinātas un nekļūst par neapzinātiem motīviem;
 - ✓ vajadzības, vadoties pēc A. Maslova vajadzību teorijas, var pilnīgi izzust, ja tiek reti apmierinātas;
 - ✓ vajadzības tiek apmierinātas pēc neparedzētas atlikšanas.

A.Ro piedāvāja ideju, ka indivīda karjeras izvēli ietekmē mijiedarbība ar vecākiem bērnībā (Karjeras attīstības atbalsts, 2008, 72-73). Vecāku un bērnu attiecību modeļi pēc A. Roe apkopoti 1. tabulā.

1.tabula. **Vecāku un bērnu attiecību modeļi** (autores veidots pēc Roe, 1957)

Table 1 Models of parent-child relationships (created by Roe, 1957)

Modelis	Izpausmes darbība
Koncentrēšanās uz bērnu	Pārlietu pasargāšana Pārlietu prasības
Izvairīšanās	Nevērība Emocionālā atstumtība
Bērnu pieņemšana	Gadījuma rakstura mīlestība uz bērnu

Jauniešiem ir jāsniedz atbalsts, lai viņi varētu izvēlēties savu profesiju vai apmācību virzienu, atbilstoši savām vēlmēm un interesēm, jo tieši pieredze, ko saņem jaunības gados, ietekmē karjeras ceļu. Katram jauniešim ir jautājumi par savu turpmāko profesijas izvēli, bet diemžēl daļa pat nemēģina atrast atbalstu un atbildes. Tie, kuri izmanto karjeras konsultanta palīdzību, noteikti ir atviegloti karjeras jautājumos, jo visas atbildes tiek sameklētas, galvenais ir būt atvērtam un nebaidīties runāt.

Dž. D. Krumbolcs (*J. D. Krumboltz*) apgalvo, ka karjeras lēmumu pieņemšana notiek, pamatojoties uz sociālo izglītību, vides apstākļiem, notikumiem, ģenētisko mantojumu un mācību pieredzi, tāpēc izvirza četru faktoru kategorijas, kas būtiski ietekmē karjeras lēmumu pieņemšanu:

1. Kategorija:

Ietekmējošie faktori:

- ģenētiskie ;
- vides apstākļi;

- mācību pieredze;
 - uzdevumu risināšanas prasmes.
2. Kategorija:
- izziņas spējas;
 - uzskati;
 - prasmes;
 - darbības.

Bieži vien tādu ietekmējošo faktoru rezultātā cilvēks var veidot tos par reāliem, jo tieši mūsu uzskati par sevi kā arī mūsu darbu var ietekmēt un bremsēt apgūt jaunas zināšanas un prasmes. Ja mēs spētu paredzēt, kas notiek pasaulē, tad noteikti sekmētu profesijas saglabāšanu.

3. Kategorija:
- uzdevumu risināšanas prasmes;
 - karjeras lēmumu pieņemšana;

Dž. D. Krumbolcs piedāvā septiņus soļus ar kuru palīdzību pieņemt karjeras lēmumu:

1. Apzināties savas problēmas.
2. Ar noteiktām darbībām spēt pieņemt lēmumu.
3. Noskaidrot savas vērtības.
4. Pareizi noteikt un sameklēt alternatīvu.
5. Spēt noteikt un savākt pareizo informāciju.
6. Pareizi izvērtēt iegūto informāciju.
7. Uzsākt darbību, lai sasniegtu rezultātus ar visiem minētajiem punktiem.

Karjeras lēmumu pieņemšanas prasmes ir cieši saistītas ar mācīšanos. Lai veiksmīgi līdz galam pabeigtu karjeras attīstības procesu, ir nepieciešama mācīšanās pieredze, neskatoties uz visiem iespējamiem faktoriem, kas bieži vien mūs ietekmē apkārtējā vidē, ikdienā utt.

4. Kategorija:
- profesionālās darbības iespējamās problēmas: vairāki problēmu veidi var rasties cilvēka neprecīzas pašnovērošanas rezultātā. Dž. D. Krumbolcs atzīst, ka šie cilvēki var:
 - neatzīt, kā arī nepamanīt kā problēma pastāv;
 - izdarīt nepareizo lēmumu, kā arī kļūdīties risinot iespējamo problēmsituāciju;
 - bez pamatojuma neizmantojot pareizo alternatīvu;

- par spīti nespējai izvēlēties konkrētu mērķi. (Karjeras attīstības atbalsts – izglītība, konsultēšana, pakalpojumi, 2008, 84-85).

Profesijas izvēle ir viennozīmīgi atkarīga no daudziem faktoriem, ar kuriem katrs cilvēks saskaras dzīvē. Pastāv vairāki personības tipi, tos nosaka kādi no ārējiem un iekšējiem faktoriem, kuriem jāvelta liela nozīme, jo tie būtiski ietekmē katra indivīda profesijas izvēles procesu.

Karjera ir personības mērķtiecīgs, jāgpilns visas dzīves gājums (Libkovska, 2011), kurā ietilpst indivīda dažādās dzīves lomas, laika aktivitātes, kā arī mācības un profesionālā darbība. Pēc Levinsona dzīves posma attīstības modeļa (Levinsons, 1986) jaunieši meklē savu vietu pieaugušo pasaulē. Šī perioda vajadzības vairāk attiecināmas uz mīlestību, seksualitāti, ģimenes dzīvi, profesionālo izaugsmi, radošuma un galveno dzīves mērķu realizāciju. Šo laiku raksturo vairāki izaicinājumi – spiediens, kas iziet no ģimenes, profesionālās un individuālās prasības, tāpēc jānostiprina sava individuāla neatkarība (Jane, 2004, 6), tostarp sniedzot karjeras atbalstu.

Karjeras attīstības atbalsts ir sistemātisks process, kurā indivīds saņem sabiedrības (ģimenes, skolas, skolotāju, karjeras konsultantu) atbalstu, palīdzību karjeras vadības kompetences veidošanā un kuru veido vairāki elementi (karjeras informācija, karjeras konsultēšana, karjeras izglītība), kas nodrošina indivīdam palīdzību un atbalstu karjeras vadības kompetences veidošanā un kurus nosaka indivīda karjeras attīstības process (Pudule, 2003, 8). Karjeras atbalsta pakalpojumus sniedz valsts institūcijas, tāpēc karjeras atbalsta sistēmu uztver kā indivīda labklājības celšanu, gan kā publiskās politikas jautājumu. Eiropas Savienības valstu pieredze liecina, ka sistēmas sekmīga funkcionēšana dod pozitīvus efektus mūžizglītības procesā, darba tirgus un ekonomikas attīstība, nodrošinot cilvēkresursu sadalījumu un efektīvu izmantošanu darba tirgū un sociālā iekļaušana izglītības un nodarbinātības pieejamībā (Jaunzeme, 2011, 45).

Metodoloģija

Methodology

Rakstā tiek pētīts jautājums par karjeras izvēles motīviem un kā pedagogs-karjeras konsultants var ietekmēt vidusskolēnu profesijas izvēli. Kā pētīšanas metode izmantota anketēšana. Pētījumā tika iesaistīti Rēzeknes 163 izglītojamie no 10., 11. un 12.klases. Anketas datu ieguve no 2021. gada aprīļa līdz apkopotu 2022. gada janvārim.

Tika izveidota anketa ar 62 jautājumiem, ar kuras palīdzību tika noskaidrots, vai jaunieši plāno tālāk mācīties, iegūt augstāko izglītību, vai prot meklēt informāciju par studijām, stipendijām, vai gatavi saņemt karjeras atbalstu no pedagogiem - karjeras konsultantiem utt. Uz aicinājumu aizpildīt anketu ir atsaukušies 163 respondenti.

Lai plašāk un detalizētāk izanalizētu pētījuma jautājumus, autore izvēlējās Spīrmena korelācijas analīzi.

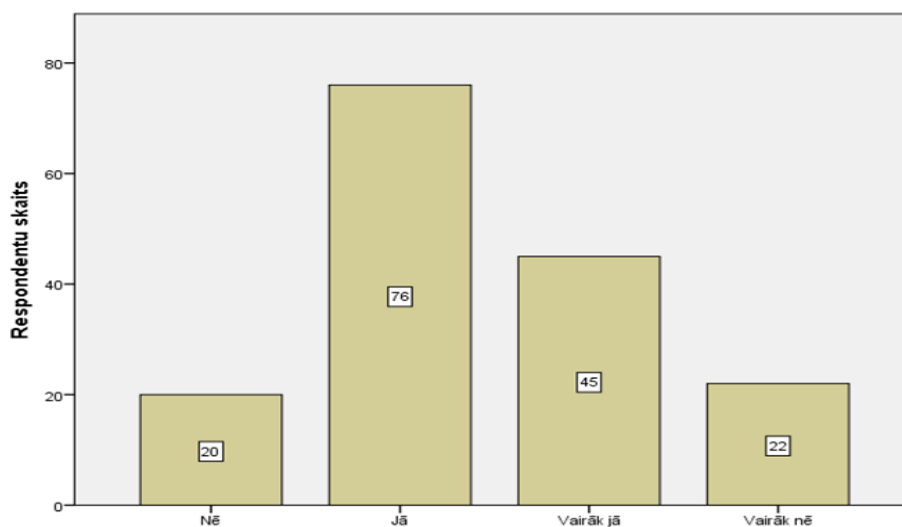
Pētījuma rezultāti

Research results

Pēc datu ieguves rezultātiem tika iegūti vidusskolēnu galvenie informācijas avoti profesijas izvēlē:

- interneta pieejamā informācija;
- karjeras izglītības pasākumi;
- informatīvās dienas;
- skolas pedagogs, karjeras konsultants;
- karjeras konsultācijas;
- noskaidrota informācija par izvēlēto profesiju;
- zināmas nodarbinātības tendences un darba iespējas.

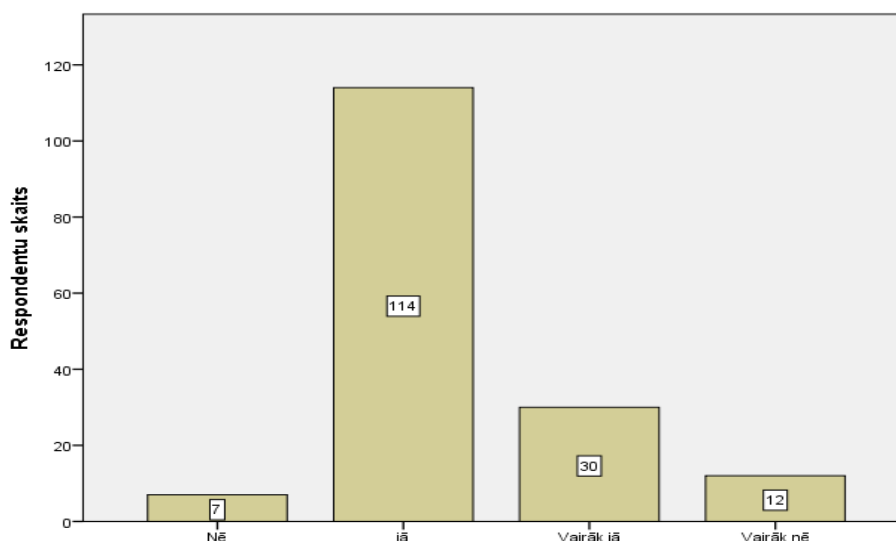
Jautājums par profesijas izvēli lielākā daļa jauniešiem ir aktuāls un svarīgs. Viņi noteikti domā kur mācīties pēc 12. klases absolvēšanas, jo vēlas iegūt izglītību un profesiju, kurā pēc tam strādās (skat. 1. attēlu).

1. attēls .Vai tev šobrīd ir aktuāls jautājums par profesijas izvēli?

Figure 1 Do you currently have a question about choosing a profession?

Jaunieši plāno savu profesijas izvēli, jo pēc vidusskolas beigšanas plāno turpināt mācības, kas ir pozitīvs rādītājs (skat. 2.attēlu).

2.attēls Vai Tu vēlies turpināt mācīties pēc vidusskolas beigšanas?

Figure 2 Do you want to continue your studies after high school?

2. tabulā ir redzams, ka lielākā daļa respondentu labprāt izmanto interneta pieejamo informāciju par karjeras izvēles un profesijas jautājumiem, interesējas par profesijas izvēli un meklē atbildes uz saviem jautājumiem par karjeras izvēli.

2.tabula. Spīrmena korelācijas analīze starp jautājumiem par interneta izmantošanu un zināšanām par informācijas meklēšanu

Table 2 Spearman correlation analysis between Internet use issues and information retrieval knowledge

			Vai Tu izmanto interneta pieejamo informāciju par profesijām	Vai Tu zini kur meklēt informāciju par karjeras izvēli
Spearman's rho	Vai Tu izmanto interneta pieejamo informāciju par profesijām	Correlation Coefficient	1,000	,297**
		Sig. (2-tailed)	.	,000
		N	163	163
	Vai Tu zini kur meklēt informāciju par karjeras izvēli	Correlation Coefficient	,297**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	.
		N	163	163

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed)

3. tabulā redzama vidēji pozitīvā korelācijā starp respondentu darba nozīmi savā dzīvē un izglītība kā vērtība. Var secināt, ka vidusskolēni apzinās, ko nozīmē

viņiem darbs un ka izglītība ir vērtība, tāpēc ir svarīgi apgūt interesantu profesiju, darbu, kurš patiks, ka svarīgi domāt par nākotnes plāniem.

3 .tabula. Spīrmena korelācijas analīze starp dzīves darba nozīmi un izglītību kā vērtību
Table 3 Spearman's correlation analysis between the meaning of life's work and education as a value

			Vai Tu izproti darba nozīmi Savā dzīvē	Vai Tu apzinies izglītību kā vērtību
Spearman's rho	Vai Tu izproti darba nozīmi Savā dzīvē	Correlation Coefficient	1,000	,206**
		Sig. (2-tailed)	.	,008
		N	163	163
	Vai Tu apzinies izglītību kā vērtību	Correlation Coefficient	,206**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,008	.
		N	163	163

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed)

Izglītības un zinātnes darbinieku arodbiedrības priekšsēdētāja A. Harbaceviča uzsver, ka ceļš uz vienotu un kvalitatīvu izglītības sistēmu ir stratēģisku ilgtspējīgu izglītības attīstības programmu izstrāde, kura balstītos uz izglītības kā pakalpojuma ņēmēju (sabiedrības, bērnu, audzēkņu, darba devēju) un izglītības sniedzēju (izglītības darbinieku, viņus pārstāvošu organizāciju) izpratni un vajadzību izpēti; investīcijas izglītībā un pedagogā; regulāra izglītības kvalitātes kontrole, jo laba izglītība ir mūsu valsts un sabiedrības attīstības pamats un galvenā vērtība (Harbaceviča, 2000).

4. tabulā redzama vidēji ciešā pozitīva korelācijā starp respondentu izpratni par nodarbinātības tendencēm mūsu valstī un pasaulē, kas nozīmē, ka jaunieši apzinās nodarbinātības tendences gan valstī gan pasaulē. Tas var būt saistīts ar interneta izmantošanu, informācijas meklēšanu utt. Mūsdienu tehnoloģiju inovācijas attīstībā lielā mērā maina biznesa modeļus un ietekmē darbaspēka, prasmju un zināšanu pieprasījumu, tāpēc būtiski svarīgi, visās dzīves laikā būt gataviem mācīties, pilnveidoties, apgūt jaunas prasmes un pielāgot tās kādai vēl nezināmai profesijai, kas būt pieprasītā un labi atalgota.

4 .tabula **Spīrmena korelācijas analīze starp nodarbinātības tendencēm mūsu valstī un pasaulē.**

Table 4 Spearman correlation analysis between employment trends in our country and the world.

			Vai Tu izproti nodarbinātības tendences mūsu valstī	Vai Tu izproti nodarbinātības tendences pasaulē
Spearman's rho	Vai Tu izproti nodarbinātības tendences mūsu valstī	Correlation Coefficient	1,000	,480**
		Sig. (2-tailed)	.	,000
		N	163	163
	Vai Tu izproti nodarbinātības tendences pasaulē	Correlation Coefficient	,480**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	.
		N	163	163

***. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed)*

5. tabulā redzam, ka lielākā daļa jauniešu ir noskaidrojuši informāciju par darba iespējām pēc skolas beigšanas un savu interesējošo profesiju. Katram jauniešim ir jāspēj sameklēt darbu un konkurēt darba tirgū un ir jābūt ieinteresētam attīstīt šīs prasmes (rakstīt CV/autobiogrāfiju, meklēt informāciju par darba vakancēm, reprezentēt sevī darba intervijā u.c.), ja nepieciešams, izmanto karjeras konsultanta palīdzību, lai izprastu savu lomu un atbildību, pieņemot lēmumus karjeras izvēlē.

5.tabula. **Spīrmena korelācijas analīze starp darba iespējām pēc skolas beigšanas un noskaidroto informāciju par interesējošo profesiju**

Table 5 Spearman's correlation analysis between job opportunities after graduation and the information about the profession of interest

			Vai Tu esi noskaidrojis darba iespējas pēc skolas beigšanas	Vai Tu esi noskaidrojis informāciju par interesējošo profesiju
Spearman's rho	Vai Tu esi noskaidrojis darba iespējas pēc skolas beigšanas	Correlation Coefficient	1,000	,269**
		Sig. (2-tailed)	.	,001
		N	163	163
	Vai Tu esi noskaidrojis informāciju par interesējošo profesiju	Correlation Coefficient	,269**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,001	.
		N	163	163

***. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed)*

6.tabulā redzama vidēji ciešā pozitīva korelācijā saistībā ar respondentu plānošanas prasmēm un savu plānu īstenošanas spējām: jaunieši prot plānot un ir

gatavi īstenot savus iecerētos nākotnes plānus saistībā ar profesijas izvēli. Viņi atbildīgi domā par profesijas izvēli un karjeras attīstības iespējām.

6.tabula. Spīrmena korelācijas analīze starp plānošanas prasmēm un plānu īstenošanā
Table 6 Spearman correlation analysis between planning skills and plan implementation

		Kā Tu vērtē savas plānošanas prasmes	Vai Tev ir spēja uzņemties atbildību par savu plānu īstenošanu	
Spearman's rho	Kā Tu vērtē savas plānošanas prasmes	Correlation Coefficient	1,000	
		Sig. (2-tailed)	,532**	
		N	163	
	Vai Tev ir spēja uzņemties atbildību par savu plānu īstenošanu	Correlation Coefficient	,532**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	.
		N	163	163

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed)

Lielākā daļa jauniešu interesējās pie pedagogiem par savu profesijas izvēli un uzskata, ka skolās notiek karjeras izglītības pasākumi, kas noteikti veiksmīgi veicina profesijas izvēli jauniešu un palīdz atrast atbildes uz viņu jautājumiem (7. tabula).

7.tabula. Spīrmena korelācijas analīze starp pedagogu atbildēm uz profesijas izvēli un skolās izglītības pasākumiem
Table 7 Spearman correlation analysis between teachers' responses to career choice and school education activities

		Vai skolas pedagogi atbild uz Taviem jautājumiem par profesijas izvēli	Vai skolās notiek karjeras izglītības pasākumi	
Spearman's rho	Vai skolas pedagogi atbild uz Taviem jautājumiem par profesijas izvēli	Correlation Coefficient	1,000	
		Sig. (2-tailed)	,466**	
		N	163	
	Vai skolās notiek karjeras izglītības pasākumi	Correlation Coefficient	,466**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	.
		N	163	163

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed)

Jauniešu saprot, kas ir karjeras izglītības pasākumi un atbalsts karjeras izglītības jautājumā. Autore pieņem, ka šajās skolās notiek karjeras pasākumi, kas veicina jauniešu atbalstu no pedagogu puses (8.tabula).

8.tabula. Spīrmena korelācijas analīze starp skolās karjeras izglītības pasākumiem un pietiekamu karjeras atbalstu

Table 8 Spearman correlation analysis between school career education measures and sufficient career support

			Vai skolās notiek karjeras izglītības pasākumi	Vai tavā skolā ir pietiekams atbalsts karjeras izglītības procesā
Spearman's rho	Vai skolās notiek karjeras izglītības pasākumi	Correlation Coefficient	1,000	,263**
		Sig. (2-tailed)	.	,001
		N	163	163
	Vai tavā skolā ir pietiekams atbalsts karjeras izglītības procesā	Correlation Coefficient	,263**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,001	.
		N	163	163

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed)

Lielāka daļa jauniešu vēlētos, lai skolās būtu vairāk karjeras izglītības atbalsta pasākumu: viņi labprāt izmantotu iespēju, lai karjeras konsultants palīdzētu karjeras izvēles jautājumā (9.tabula), kas ļauj pieņemt, ka jauniešiem svarīgi saņemt atbalstu šajā jautājumā.

9.tabula. Spīrmena korelācijas analīze starp karjeras izglītības atbalsta pasākumiem un karjeras konsultanta palīdzības izmantošanu

Table 9 Spearman correlation analysis between career education support measures and the use of career counselor assistance

			Vai Tu vēlētos lai tavā skolā būtu vairāk karjeras izglītības atbalsta	Vai Tu izmantotu iespēju lai karjeras konsultants palīdzētu Tev karjeras izvēlē
Spearman's rho	Vai Tu vēlētos lai tavā skolā būtu vairāk karjeras izglītības atbalsta	Correlation Coefficient	1,000	,160*
		Sig. (2-tailed)	.	,042
		N	163	163
	Vai Tu izmantotu iespēju lai karjeras konsultants palīdzētu Tev karjeras izvēlē	Correlation Coefficient	,160*	1,000
		Sig. (2-tailed)	,042	.
		N	163	163

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed)

Lielākā daļa jauniešu atbildē, ka karjeras konsultants atbild un jautājumiem par profesijas izvēli un ka jaunieši uzticas pedagogiem karjeras izvēles jautājumā (10.tabula).

10.tabulā. **Spīrmena korelācijas analīze starp karjeras konsultanta palīdzību un uzticību pedagogiem karjeras jautājumā**
Table 10 Spearman correlation analysis between career counselor and career trust in teachers

		Vai skolas Karjeras konsultanti atbild uz Taviem jautājumiem par profesijas izvēli	Vai Tu uzticies pedagogiem karjeras izvēles jautājumā	
Spearman's rho	Vai skolas Karjeras konsultanti atbild uz Taviem jautājumiem par profesijas izvēli	Correlation Coefficient	1,000	
		Sig. (2-tailed)	,249**	
		N	163	
	Vai Tu uzticies pedagogiem karjeras izvēles jautājumā	Correlation Coefficient	,249**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,001	.
		N	163	163

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed)

Varam secināt, ka skolās, kurās ir pieejams karjeras konsultants, skolēni izmanto iespēju to apmeklēt un lielāka daļa griežas pie pedagogiem karjeras jautājumā.

Secinājumi Conclusions

1. Jautājums par profesijas izvēli jauniešu vidū ir aktuāls, kaut arī lielākā daļa respondentu ir izvēlējušies sev profesiju, bet nav izvēlējušies izglītības iestādi.
2. Jaunieši aktīvi lieto interneta pakalpojumus, tāpēc ir zināms, kur meklēt informāciju par profesijām un karjeras izvēli.
3. Lielākā daļa respondentu vērtē savas plānošanas prasmes kā pietiekamas un ir spējīgi uzņemties atbildību par savu plānu īstenošanu.
4. Skolu pedagogi aktīvi iesaistās skolēnu profesijas izvēlēs jautājumā, jo skolās notiek karjeras izvēles pasākumi, jaunieši tos labprāt apmeklē, tomēr lielākā daļa respondentu vēlētos, lai pasākumu karjeras izvēles jautājuma tomēr būtu vairāk.
5. Jaunieši uzticas pedagogiem, karjeras konsultantiem par karjeras izvēles jautājumiem un labprāt izmantotu iespēju, lai karjeras konsultants palīdzētu karjeras izvēles jautājumā.
6. Pedagogu - karjeras konsultantu piedāvātais atbalsts pozitīvi ietekmē vidusskolēnu profesijas izvēli, jo jaunieši:

- vēlas turpināt mācīties;
- vēlas apgūt augstāko izglītību;
- ir izvēlējušies profesiju;
- izprot tālākas izglītības iespējas;
- prot meklēt informāciju par profesijām un karjeras izvēli;
- apzinās izglītību kā vērtību;
- ir gatavi pieņemt lēmumus karjeras izvēle;
- ir iepazinušies ar darba vietām, darba devēja prasībām, darba pienākumiem un darba meklēšanas procesu;
- apzinās profesijas mainību;
- ir izvērtējuši piemērotība izvēlētai profesijai;
- noskaidrojuši darba iespējas pēc vidusskolas beigšanas;
- noskaidrojuši informāciju par interesējošo profesiju;
- vērtē pietiekamas savas plānošanas prasmes;
- uzņemas atbildību par savu plānu īstenošanu;
- labprāt apmeklē karjeras izglītības pasākumus;
- savā skolā saņem atbalstu karjeras izglītības procesā;
- izmantotu iespēju saņemt no karjeras konsultanta atbildes par karjeras izvēli;
- uzticas pedagogiem, karjeras konsultātiem karjeras izvēles jautājumā.

Summary

Researching and analyzing the issues related to the motives of choosing a profession, I can conclude that the issue of choosing a profession among young people is relevant, although the majority of respondents have chosen a profession but have not chosen an educational institution.

Young people are active users of the Internet, so it is important to know where to look for information on professions and career choices.

Career choices are ready to be made, as the suitability for the chosen profession has been assessed, as well as information about the profession of interest has been clarified.

Most respondents rate their planning skills as sufficient and are able to take responsibility for implementing their plans.

As for school teachers, I can conclude that they are actively involved in the issue of students' career choices, because there are career choice events in schools, young people like to attend them, but most respondents would like the career choice event to be more.

I welcome the fact that young people trust educators, career counselors on career choice issues and would like to take the opportunity to help a career counselor with a career choice.

The research and its analysis explain how Rezekne have access to a career counselor who organizes and provides students with self-study, basic research, and career planning and career planning. the basis for timely, informed, and balanced personal decision-making on further education.

Literatūra References

- Harbaceviča, A. (2000. gada 25. 08). *Runa Latvijas intelīgences 37. konferencē*. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/10279>
- Jane, T. (2004). *An Evaluation of Levinsons Young Adult Era*. Adelaide SA 5001: University of South Australia. Ielādēts no <http://search.ror.unisa.edu.au/media/researcharchive/open/9915955280901831/53111934340001831>
- Jaundzeme, I. (2011). *Karjeras vadības un atbalsta sistēmas pilnveidošanas problēmas augstākajā izglītībā Latvijā*. PROMOCIJAS DARBS.
- Karjeras attīstības atbalsts. *Izglītības konsultēšanas pakalpojumi*. (2008)., (21.lpp). Rīga: Valsts izglītības attīstības aģentūra
- Libkovska, U. (2011). *Skolēnu profesionālo interešu pilnveides vadība karjeras izglītībā Latvijā*. PROMOCIJAS DARBS. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Nodarbinātības valsts aģentūra. (2022). *ESF projekts "Karjeras atbalsts vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs"*. Pieejams: <https://www.viaa.gov.lv/lv/par-projektu>
- Pudule, G. (2003). *Karjeras izglītības vadības pilnveide vispārīzglītojošās skolās Latvijā*. Promocijas darbs. https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/5221/39734-promocijas_darbs_Guna_Pudule.pdf
- Supers, D.E. (1957). *The Psychology of Career*. New York: Harper and Brother.
- Supers, D.E. (1990). *Life- Span, Life – Space Approach to Career Development. Career Choice and Development: Appying Contemporary theories to practise*. San Francisko: D. Brown, L. Brooks, and Associates.